

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za družbene vede

Mojca Vah

NOVI TRANSNACIONALNI DRUŽBENI PROSTORI

Vpliv transnacionalizacije kraja na spreminjanje habitatov pomenov

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mojca Vah

Mentorica: doc.dr. Marina Lukšič-Hacin
Somentor: red. prof. dr. Ivan Bernik

NOVI TRANSNACIONALNI DRUŽBENI PROSTORI

Vpliv transnacionalizacije kraja na spreminjanje habitatov pomenov

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

ZAHVALA

Pri izvedbi raziskave sta mi svetovala in me strokovno usmerjala mentorica doc.dr. Marina Lukšič-Hacin in somentor red.prof. dr. Ivan Bernik. Dopustila sta mi odhod na teren brez vnaprej postavljenih hipotez in mi omogočila povsem svobodno in kreativno doživljanje transnacionalne dinamike. Zahvaljujem se jima za zaupanje, da bom na terenu uspešno razvijala sposobnost kritičnega sociološkega mišljenja in ustvarila dober izdelek.

Zahvaljujem se prof. Stevenu Vertovcu iz Univerze v Oxfordu, za posredovanje nekaterih pomembnih akademskih prispevkov, predstavljenih na konferenci o transnacionalnih skupnostih, predvsem pa za njegove vzpodbudne besede. Hvala tudi prof. Suzanne Stachel, nosilki predmeta Multicultural London na Univerzi v Dresdenu, za svetovanje pri izboru literature o londonskem multikulturnem okolju. Osebjem knjižnice na London School of Economics and Political Science: vaša prijaznost in ustrežljivost pri iskanju knjig in člankov je bila nepogrešljiva.

London sem doživljala z neprecenljivo pomočjo sestre Jasne, moje gostiteljice, ki mi je prijazno nudila vse pogoje za uspešno izvedbo raziskave. Njej, njenim prijateljem in znancem in drugim Londončanom, ki so mi zaupali svoje zgodbe, se iz srca zahvaljujem. Njihova vloga pri razširjanju mojega lastnega habitata pomenov je neprecenljive vrednosti. Hvala Serhat, Din, Vicky, Ozay, Sol in James.

Velika zahvala staršem za leta potrpljenja in vzpodbujanja. Mami, s tvojim zaupanjem vame, podporo in optimizmom me navdušuješ vsak dan.

Hvala Tomažu, ker je prenašal ure in ure mojega neprestanega analiziranja nešteti vidikov transnacionalizma.

Jasna, diplomska naloga je v celoti posvečena tebi.

KAZALO

1 UVOD	1
2 NACIONALNA DRŽAVA V SENCI VZPONA GLOBALNIH OMREŽIJ	4
2.1 Zaton nacionalno-državnega projekta moderne	4
2.1.1 Zapeljivost ideje modernega naroda in ustanovitve nacionalne države	5
2.1.1.1 <i>Evolucija naroda in narodne identitete:</i> <i>primordializem vs. instrumentalizem</i>	<i>6</i>
2.1.1.2 <i>Razvejane poti nastanka modernih narodov</i>	<i>10</i>
2.2 Nov habitat ubikvitarnosti ali procesi svetovne globalizacije	11
2.2.1 <i>Globalizacija v njenih številnih pojavnih oblikah</i>	<i>11</i>
2.2.2 <i>Kaotičnost teoretiziranja globalizacijskih fenomenov</i>	<i>13</i>
2.3 Relevantnost poglavja za nadaljnjo razpravo	15
3 NOVI TRANSNACIONALNI DRUŽBENI PROSTORI	17
3.1 Poskusi definiranja fenomena novega transnacionalizma	17
3.1.1 <i>Politološke in ekonomske razlage transnacionalizma</i>	<i>17</i>
3.1.2 <i>Sociološka in antropološka paradigma: novi transnacionalni družbeni prostori kot posledica</i> <i>modernih mednarodnih migracijskih tokov.....</i>	<i>18</i>
3.1.2.1 <i>Diaspore kot utelešenje abstraktnosti transnacionalizma</i>	<i>20</i>
3.1.2.2 <i>Vprašljivost aplikativnosti koncepta diaspore: uvedba koncepta deteritorializirane</i> <i>nacionalne države</i>	<i>21</i>
3.1.2.3 <i>Tipi transnacionalnih družbenih prostorov kot posledica mednarodnih migracij.....</i>	<i>23</i>
3.1.3 <i>Razširitev koncepta: krajevna poligamija, globalizacija vsakdanjega življenja in</i> <i>transnacionalnost biografije</i>	<i>24</i>
3.2 Zgodovinska novost transnacionalnega	26
3.3 Transnacionalna družbena polja	28
3.3.1 <i>Redefiniranje prostorskega in družbenega</i>	<i>28</i>
3.3.2 <i>Družbeni prostor osvobojen nacionalno-državne aksiomatike</i>	<i>30</i>
3.3.2.1 <i>Družbeno delovanje, artefakti, simboli</i>	<i>30</i>
3.3.2.2 <i>Od habitusa k habitatom pomenov</i>	<i>32</i>
3.3.2.3 <i>Deteritorializirana pokrajina habitata novih generacij</i>	<i>35</i>
4 KOZMOPOLITSKA DINAMIKA TRANSNACIONALNIH PROSTOROV	36
4.1 Prva globalna civilizacija?	37
5 PORTRET LONDONA KOT GLOBALNE ETNOKRAJINE	40
5.1 Raziskovalni načrt	40
5.1.1 <i>Opredelitev raziskovalnih vprašanj in metoda raziskovanja</i>	<i>40</i>

5.2 Družbeno okolje raziskave	42
5.2.1 Kratka predstavitev vzorcev naseljevanja Londona	42
5.2.2 Od imperialnega središča do globaliziranega svetovnega mesta	43
5.2.2.1 Štiri transnacionalne kategorije prebivalstva v globaliziranem svetovnem mestu	45
5.2.3 Etnična sestava Londončanov	47
5.3 Potek raziskave	49
5.3.1 Opazovanje etnične pisanosti na šolskem dvorišču	50
5.3.1.1 Kozmopolitska vzgoja	51
5.3.2 Deteritorializacija življenjskih stilov Londončanov	52
5.3.2.1 Kreolizacija kulture	52
5.3.3 Vpliv multietnične družbe na (re)konstrukcijo identitete	56
 6 GLOBALIZACIJA VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA LONDONČANOV: TRANSNACIONALNE BIOGRAFIJE	 60
6.1 Izhodišče raziskave: Durrschmidtovo preučevanje vsakdanjega življenja Londončanov	60
6.2 Kako si ustvariti dom v kulturnem supermarketu: tri biografije Londončanov	62
6.2.1 Serhat	62
6.2.2 Jasna	65
6.2.3 Geraldini	68
 7 ZAKLJUČEK	 71
 8 LITERATURA IN VIRI	
 9 PRILOGE	

1 UVOD

Leta 1997 je britanska Univerza v Oxfordu začela izvajati obširen raziskovalni projekt, ki je potekal šest let in za katerega je država namenila celih 3.8 milijonov angleških funtov. Projekt je nastal kot odziv na temeljne spremembe družbenega reda,¹ ki smo jim priča zadnjih nekaj desetletij, in ki so pod vprašaj postavile paradigmo razumevanja družbenih procesov. Te spremembe postajajo vedno močnejše in tako prepričljive, da si je zatiskati oči pred njimi že prav nesmiselno. Govorim seveda o globalizaciji, ki je zajela sleherni kotiček družbeno urejenega sveta in katere tempo razvoja najbrž napoveduje precejšen prelom z do sedaj nevprašljivo ureditvijo sveta na relativno zaprte nacionalne države. Glede na dejstvo, da je nacionalna država družbeni konstrukt in je kot taka relativno ranljiva, ni morebitna sprememba družbenega reda prav nič neverjetnega. Zato se je potrebno otresti starih verovanj v trdnost in nevprašljivost nacionalne države in začeti s pojasnili za pojav fenomena povezovanja sveta, ki pušča ob strani državno superiornost. V družboslovni znanosti se je to kmalu izkazalo za veliko težavo, kajti pri roki ni imela nobenih metodoloških orodij ki ne bi bila v domeni nacionalne države. Iznajti je bilo potrebno nove metodološke koncepte. Vrstili so se številni poskusi, ampak do danes še nismo priča razvoju nove metodologije, ki bi bila širše sprejeta. Tega strokovnjakom seveda ne moremo zameriti, kajti sociologija sama je bila kot veda uveljavljena ravno v obdobju nastanka nacionalnih držav in v tej paradigmi tudi definirana. Kakorkoli že, številni raziskovalci, strokovnjaki, profesorji in novinarji so se trudili zajeti dinamiko globalizacije, čeprav je sprva njihovo razmišljanje usmerjal bodisi tok ekonomije in gospodarstva (vključno z revolucionarno novo tehnologijo transporta in komunikacij), bodisi politike. Izrazito manj je bilo raziskav, ki bi usmerile svoj pogled na spremembe v vsakdanjem življenju ljudi v teh vznemirljivih časih. Zdelo se je, da se ves svet ukvarja z globalizacijo 'od zgoraj', pri čemer je bila mikro dimenzija v veliki meri zanemarjena.

Projekt Univerze v Oxfordu je temu naredil konec in skušal v šestih letih zapolniti vrzel v razlagi procesov globalizacije. Povezal je posamezne strokovnjake, ki so se razkropljeni po svetu vsak zase ukvarjali z dimenzijo globalizacije, ki vključuje in preučuje predvsem akterja in njegovo delovanje. Nastajati so začeli eseji, članki, časopisi, bilteni in knjige, organizirala so se univerzitetna predavanja, konference in številne delavnice, vse z namenom zajeti in

¹ Za razpravo o spremembah družbenega reda v dobi globalizacije glej učbenik *Global Sociology*, avtorjev Cohen in Kennedy (2000), ki nazorno pojasnjuje transformacije na različnih ravneh družbe.

znanstveno pojasniti realnost globalizacije 'od spodaj'. Pri omenjenem projektu me je najbolj pritegnila ideja o nastanku novih družbenih prostorov, ki so bila označena za transnacionalna in s katerimi se je vedno znova neločljivo povezovalo koncepta deteritorializacije in kreolizacije kulture.

Navdušenje nad projektom in želja po globljem razumevanju nekaterih konceptov, me je odvrnila od prvotno načrtane smeri raziskovanja etničnih diaspor v dobi globalizacije in preusmerila mojo pozornost na nastanek novih družbenih prostorov, katerih dinamika ni več nacionalno-državna, temveč transnacionalna, ali, še bolje rečeno, transkulturna. Zaradi pomanjkanja ustreznih metodoloških okvirov se je izvedba naloge izkazala za bolj težavno kot sem pričakovala. Kljub temu sem vztrajala pri konceptu, poskušala zbrati dovolj relevantne literature in na podlagi referenc, ki mi jih je priporočil prof. Vertovec, vodja oxfordskega projekta, predstaviti dosednji razvoj v definiranju novih transnacionalnih družbenih prostorov. V grobem me je zanimalo predvsem troje: zakaj so ti prostori nastali, kako bi jih z že obstoječimi in novimi analitskimi pristopi lahko opredelili in označili njihovo dinamiko, in predvsem kako jih na ravni vsakdanjega življenja doživljajo posamezniki, ki v njih živijo. V ta namen sem odpotovala v London, ki je eno izmed glavnih prizorišč odvijanja transnacionalnih scenarij, in skušala sama, ter s pomočjo številnih pogovorov z Londončani, začutiti energijo novih prostorov v svetovni človeški družbi.

Delo sem razdelila na pet delov. Najprej sem predstavila koncepta moderne nacionalne države in modernega naroda kot izrazito družbenega konstrukta in ovrgla teorije primordialistov o njihovi naravni danosti. S teorijami instrumentalistov in konstruktivistov sem skušala razložiti relativno nestabilnost, šibkost in minljivost nacionalne države v zgodovini človeštva, in tako postaviti temelje za razumevanje slabljenja nacionalne moči ob pojavu procesov globalizacije. Globalizacija je v delu predstavljena povsem površinsko in morda celo površno, vendar menim, da kljub vsemu dovolj podrobno, da nudi podlago za tisto njeno dimenzijo, ki je bila zame pomembna in ki sem jo skušala pojasniti.

Nato sem na zgrajenih temeljih začela z razmišljanjem o novih transnacionalnih družbenih prostorih. Predstavila sem osnovne koncepte in temeljne reference na področju študij transnacionalizma, pri čemer sem se osredotočila na sociološko in antropološko paradigmo in teorije Bascheve et al, Portesa, Hannerza, Becka, in Appaduraia. Nadalje sem skušala pojasniti strukturo novih prostorov, pri čemer je bilo nujno uvesti nove koncepte, osvobojene nacionalno-državne aksiomatike (Priesova teorija). V ta namen sem ponovno definirala

prostorsko in družbeno s pomočjo konceptov habitusa (Bourdieu) in habitata pomenov (Hannerz), in koncepta deteritorializacije kulture kot načina življenja določene skupine.

Opis kozmopolitske dinamike novih transnacionalnih prostorov je na kratko predstavljen v tretjem poglavju in zaokrožuje teoretski del naloge. Preostanek naloge je namenjen predstavitvi raziskave v Londonu. Z raziskavo, ki je trajala štiri mesece, sem želela doživeti in začutiti transnacionalni utrip globaliziranega svetovnega mesta. London, s svojim kozmopolitskim značajem in transnacionalno klimo, je bila nedvomno optimalna izbira terena. Z metodo opazovanja z udeležbo in izvedbo globinskih polstrukturiranih biografskih intervjujev sem želela dobiti vpogled v vsakdanje življenje Londončanov in zaznati morebitne spremembe v njihovem habitatu pomenov (Hannerz), kot posledici bivanja v transnacionalnem okolju. Idejo za izvedbo raziskave sem dobila pri Durrschmidt in njegovi raziskavi o vzrokih spreminjanja miljejev Londončanov.

Če torej povzamem, se moje diplomsko delo ukvarja z vplivi globalizacijskih tokov na nastanek novih družbenih prostorov s transnacionalno dinamiko, ki imajo izjemen vpliv na vsakdanje življenje svojih prebivalcev in spreminjanje njihovih habitatov pomenov. Problematika je izredno kompleksna in v zadnjih letih je, kot že rečeno, pritegovala k preučevanju številne družboslovne strokovnjake, ki so jo različno definirali in interpretirali, vsak skozi prizmo sebi lastnega teoretskega izhodišča. V svoji nalogi nudim vpogled v problematiko iz perspektive teoretikov novega transnacionalizma. Zavedam se, da je v njihovem pristopu mogoče najti številne pomanjkljivosti in nedoslednosti, na katere opozarjajo mnogi kritiki, predvsem Anthony Smith (v Hannerz, 1996). Vendar namen naloge ni soočenje mnenj transnacionalnih teoretikov z mnenji njihovih kritikov, kajti v tem primeru bi izzvenel primarni namen moje raziskave, ta pa je predvsem pojasnitev sprememb v miljejih naseljevalcev transnacionalnih prostorov, pod vplivom globalnih tokov. Sama menim, da pristop, ki sem si ga izbrala, dobro pojasnjuje tovrstne fenomene, predvsem pa s poskusi uvedbe nove metodologije prinaša svež veter v družboslovne znanosti. Kljub vsemu je potrebno vsaj opozoriti na katerih točkah so interpretacije transnacionalnih teoretikov, po mnenju kritikov, najbolj ranljive in nedosledne, nato pa prepuščam bralcu, da se s pomočjo referenc, ki jih podajam v opombah, sam dodatno seznani z odmevi strokovne javnosti.

2 NACIONALNA DRŽAVA V SENCI VZPONA GLOBALNIH OMREŽIJ

2.1 Zaton nacionalno državnega projekta moderne

Sklep je tako rekoč v zraku: projekt moderne, tako se zdi, se je izjalovil (Beck, 2003:21).

V pričujočem delu prevzemam idejo teoretikov transnacionalizma o vstopu v neko povsem novo obdobje človeške zgodovine, katerega prizorišče ni več strogo zamejeno z nacionalnimi mejami, in torej ne poteka izključno na suverenih teritorijih sodobne države. Prizorišča dogajanja v današnji dobi globalizacije so deteritorializirani transnacionalni prostori, ki spravljajo v obup etnocentrične nacionaliste in razveseljujejo novo politično levico. Transnacionalnih prostorov ni lahko opredeliti. Na tej točki naj zapišem le splošno ugotovitev, da gre za pojav pluri-lokalnih družbenih realnosti in za nove konfiguracije družbenega in prostorskega, katerih nastanek so vzpodbudili procesi globalizacije (glej npr. Pries, 2001). Kaj natančno želim s tem povedati bo obširneje in podrobneje razloženo v moji razpravi. Velike razsežnosti fenomenov globalizacije in transnacionalizacije² so razvnele strokovno javnost različnih znanstvenih disciplin in začela se je dolga, večletna razprava o velikem prestrukturiranju obstoječega družbenega reda, ki je še vedno vroča in dinamična. Znašli smo se namreč v vrtincu temeljnih sprememb realnosti, ki niso prizanesle niti posamezniku in njegovi identiteti. Nekateri strokovnjaki že govorijo o postnacionalnem sebstvu, deteritorializirani osebnosti in kozmopolitskem značaju³ (glej Hedetoft: 2002), ki zamenjujejo etnično, narodno in nacionalno identiteto⁴, cvetočo predvsem v zadnjih dveh stoletjih, in povsem samoumevno internalizirano v primarni socializaciji. Toda če nam teza o izgubljanju moči in slabljenju nacionalne države gre lažje z jezika, je govoriti o zatonu etnične identitete najbrž nesmiselno. Nasprotno: ob pritiskih globalne asimilacije se lokalna etnična identiteta ohranja, četudi ni nujno vezana na kraj in je v številnih drugih vidikih že

² Pojma globalizacija in transnacionalizem nista sinonima. Laiki danes radi uporabljajo pojem globalizacija za označitev vseh procesov ali odnosov, ki presegajo meje nacionalnih držav. Toda ti procesi in odnosi največkrat ne posežejo v celotni prostor zemeljske oble in torej ne delujejo povsem globalno. Primernejši za označitev procesov, ki sicer presegajo meje nacionalnih držav niso pa vseobsegajoče (to je, obsegajo izmenjave dveh ali večih nacionalnih držav, nikakor pa ne vseh držav sveta), je nedvomno transnacionalizem. Transnacionalizem je potrebno razločevati tudi od internacionalizma. Slednji pojem označuje primarno interakcije med različnimi nacionalnimi državami, medtem ko transnacionalizem vključuje predvsem interakcije posameznikov, skupin, organizacij in družbenih gibanj. Preseči skuša raven nacionalne države, zato je njegov značaj radikalno drugačen od značaja internacionalizma (glej Hannerz, 1996: 6).

³ Koncepti označujejo spremembe identitetne podobe posameznika, ki so posledica procesov globalizacije. V ospredje postavljajo drugačne dimenzije identitet, ki se odmakajo od standardnih konceptov identifikacije v okvirih nacionalne države in prestopajo teritorialne omejitve pri oblikovanju lastnega življenjskega stila (glej Hedetoft, 2002). Podrobneje jih predstavljam v nadaljevanju.

⁴ Pri vseh omenjenih identitetah gre za skupinske identifikacije, za občutek pripadnosti določeni skupini (etnični, narodni, nacionalni), ki je ponotranjen v procesu inkulturacije/socializacije (glej Lukšič-Hacin, 1999: 49-50).

povsem globalna. Takšna identiteta je najbolj manifestirana v dinamiki globalnih mestih, ki predstavljajo svetovna križišča kapitala, dobrin, informacij in pisanih kultur. Koncept transnacionalnih družbenih prostorov torej vendarle ni tako abstrakten, kot se zdi na prvi pogled, čeprav ga ne moremo umestiti v okvire teritorialnosti nacionalne države, s katerimi v sociologiji (zaenkrat) še vedno osmišljamo realnost.

Za pojasnitev tako Beckove teze kot tudi vseh kompleksnih, v zgornjem odstavku nakazanih vidikov transnacionalizma, se je problematike potrebno lotiti z vso analitično natančnostjo. Menim, da je v ta namen najprimerneje začeti s kratko predstavitev nacionalnodržavnega projekta moderne, ki bo nudil temeljno podlago za pojasnitev nastanka novih družbenih prostorov in nove dinamike, ki jo proizvajajo⁵.

2.1.1 Zapeljivost ideje modernega naroda in ustanovitve nacionalne države

Oblikovanje nacionalnih držav, s katerimi so se sorodstvene vezi razširile na nešteto večjo družbeno skupino, sega v obdobje zatona absolutističnih držav, do katerega je prišlo vzporedno s kapitalistično revolucijo v Evropi in sicer oboje v 18. in 19. stoletju. (glej Rizman, 1991:33). Nacionalna država ali nacija je v veliki meri posledica sekularnih, razsvetljskih teženj modernega naroda po združitvi v enotno politično tvorbo, ki bi temeljila na demokratičnem principu enakopravnosti svojih članov, in bi imela pravico do politične samoodločbe in suverenosti⁶. Z modernim narodom označujemo predvsem tiste politično ozaveščene etnije, ki : »...so se v evropskem prostoru na podlagi različno nastalih zgodovinskih, jezikovnih, kulturnih, religioznih in političnih pogojev začele zavedati svoje nerazdružnosti, enotnosti in posebnih interesov« (Alter, 1991: 232). Pojem naroda je sicer starejšega izvora in sega še v čas antike, kjer je bil njegov značaj povsem drugačen, zato je ločevanje med modernim in tradicionalnim narodom ključnega pomena: »Pojem natio je prvotno označeval rojstvo ali izvor kot znamenje razločevanja od najrazličnejših drugih skupin« (Schulze, 2003:105). Skupina 'mi' daje posamezniku občutek pripadnosti, varnosti,

⁵ Z modernizacijo je povezana vrsta kompleksnih družbenih sprememb na ravni ekologije (mehanizacija), družbenih struktur (industrializacija, birokratizacija) in identitene podobe posameznikov (glej Tiryakian in Nevitte, 1991: 282). Življenje in delovanje v zaprtih in razmejujočih se prostorih nacionalnih držav in z njimi ustreznimi nacionalnimi družbami tako ni edina podmena moderne, je pa vsekakor osrednja (glej Beck, 2003: 39).

⁶ Razsvetljenstvo je bilo široko evropsko intelektualno gibanje 18. stoletja, ki je hotelo pomesti s predsodki prejšnjih generacij in jih nadomestiti z bolj racionalno podlago družbenega življenja. »Znanstveno obvladovanje narave je obljubljalo premagovanje pomanjkanja, revščine in samovoljnosti naravnih nesreč. Razvoj racionalnih oblik družbene organizacije in racionalnih načinov mišljenja je obljubljal osvoboditev iz spon iracionalnosti mita, religije, praznoverja in premagovanje samovoljne uporabe moči kot tudi temne strani naše lastne človeške narave (Harvey v Haralambos in Holborn, 1999: 915).

pri čemer je zaznati močno tendenco da so vsi člani lastne skupine enakovredni, člani tujih skupin pa manjvredni, pri čemer delovanje v tej skupini in za to skupino podeljuje smisel pripadnikovi eksistenci. Smiselnost lastne skupine, ki naseljuje določen zamejen teritorij, ustvarjajo skupen jezik, norme in vedenjski vzorci, ki jih povezujejo, identifikacija s simboli in miti o skupnem izvoru in zgodovini. Na tej točki pa se podobnost z modernim narodom konča, ker ne vsebuje tistega značilnega in za nastanek nacije nepogrešljivega elementa politične organiziranosti, kot tudi ne množične javne kulture in skupnih zakonov (glej *ibid.*: 104-105 in Smith, 2000:65). »Navadno pogosto najdemo *nation* kot nasprotje *civitas*, torej kot necivilizirano ljudstvo, ki ne pozna skupnih institucij« (Schulze, 2003:105), in pri katerem je stopnja politizacije nizka, ali je sploh ni⁷.

2.1.1.1 Evolucija naroda in narodne identitete: primordializem vs. instrumentalizem

Debata o naravi in nastanku naroda, v njegovi najsplošnejši obliki, je v družboslovju še vedno vroča in problematika še zdaleč ni tako trivialna in neproblematična kot se morda zdi iz zgornjega odstavka, kjer je koncept naroda predstavljen povsem površinsko. Moj namen ni poseči v podrobno analizo teh desetletja dolgih sporov, pa vendar se jim ne morem v celoti izogniti, ker so v nekaterih točkah ključni za našo razpravo o izgubljanju moči nacionalne države in razlogih za nastajanje transnacionalnih družbenih prostorov⁸.

Najbolj radikalen je razkol med primordialisti (esencialisti, organicisti) in instrumentalisti (voluntaristi)⁹. Tema dvema taboroma so se nato, v številnih različicah, pridruževale še druge usmeritve, obogatene z dopolnitvami in odgovori na kritike. Primordialisti, ali tudi prvobitneži, so skupaj s perenialisti (večnostniki) zavzeli statično in esencialistično stališče (glej Smith, 1991: 52). Poudarjajo, da so ljudje prvobitno in močno čustveno navezani na ozemlje od koder izvirajo, da je ta navezanost temeljna značilnost družbenega življenja in kot taka naravni in neizogibni pojav vseh človeških skupin. Ostro jim nasprotujejo

⁷ Takšen koncept tradicionalnega naroda se prekriva s konceptom etnije, ki je drugače v primerjavi z narodom opredeljena kot 'splošnejše stanje', v katerem še ni močnih političnih in ideoloških razčlenitev. Na splošno prihaja v opredelitvah naroda in drugimi pojmi do nejasne razmejitev in prekrivanja v njihovi vsebinski opredelitvi (glej Lukšič-Hacin, 1999:52). Na problematiko opozarja tudi Rizman, ki pravi, da se oznaka jezikovne džungle v družbenih vedah gotovo najbolj upravičeno nanaša na pojme narod oz. nacija, etničnost, nacionalizem in nacionalna država (glej Rizman, 1991: 15).

⁸ Vse temeljne debate, primordializem vs. instrumentalizem, perenializem vs. modernizem, in konstruktivizem vs. etnosimbolizem, so podrobneje predstavljene v delu Anthonyja Smitha, *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism* (2000). Na tem mestu jih samo na kratko povzemam in izpostavljam tiste vidike, ki so pomembni za razumevanje minljivosti nacionalne države.

⁹ Glej akademski prispevek utemeljitelja primordializma, Clifforda Geertza (1963) in replike njegovih velikih kritikov, Ellerja in Coughlana (1993).

instrumentalisti, ki nasprotno poudarjajo, da so etnični in z njimi povezani fenomeni povsem družbenega izvora in da v njih ni ničesar naravnega. So družbeni konstrukt posameznih družbenih skupin, ki služijo za izboljšanje njihovega položaja v družbi in maksimiranje dobičkov. Stališče si instrumentalisti delijo s socialnimi konstruktivisti, ki prav tako ostro zavračajo osnovne predpostavke primordialistov. Nacionalizem¹⁰, pravijo, ni produkt nastajanja narodov, temveč ravno obratno : narodi in nacionalne države so produkt idej nacionalizma, ki so jih začele širiti elite za izboljšanje lastnega položaja¹¹. Nacionalisti so svoje zamišljene ideje začeli širiti preko na novo skonstruiranih ritualov in takrat hitro rastočih medijev. Ideje konstruktivistov so odlično predstavljene z Andersonovim konceptom zamišljenih skupnosti (1998), ki je postal nepogrešljiva podlaga za razlago fenomena nacionalizma.

Anderson, v iskanju korenin modernega nacionalizma, svojo pozornost usmeri na koncept naroda, ki ga opredeli kot zamišljeno skupnost: »Nedvomno je narod zamišljen, saj niti pripadniki najmanjšega naroda nikdar ne spoznajo vseh svojih sočlanov, ne srečajo vseh niti ne slišijo zanje – in vendar vsak izmed njih v mislih nosi predstavo o povezanosti v skupnost« (Anderson, 1998: 14). Narod je po Andersonu zamišljen kot *omejen*, ker ima svoje meje s katerimi se ločuje od drugih narodov, kot *suveren*, ker razbija legitimnost božjega reda in hierarhijo dinastičnega kraljestva, in kot *skupnost*, ker se vsem morebitnim neenakostim in izkoriščanjem navkljub poraja kot globoko, horizontalno tovarištvo med njegovimi pripadniki. Na tej točki Anderson usmeri svojo razpravo v zgodovino in vzroke za identifikacijo ljudi s širšo skupnostjo poišče v razcvetu tiska. Založništvo, kot eno izmed zgodnjih oblik kapitalističnega podjetja, je v iskanju možnosti za razširitev svojega trga sredi 17. stoletja opustilo tiskanje knjig zgolj v latinščini in trgu ponudilo prevedena dela v cenejših izdajah. Poteza je sicer detronizirala latinščino, ki je veljala za svet jezik, in posledično globoko posegla v nedotakljivost sakralne skupnosti, hkrati pa se je izkazala za izjemno dobičkonosno in priljubljeno. V 18. stoletju so časniki in romani dosegli nesluten razcvet in postali blago splošne potrošnje, kar je predstavljalo ključ do oblikovanja povsem novega pogleda na hkratnost. Interakcija kapitalizma, tehnologije komunikacij (tiska) in zavesti o edinstvenosti in raznolikosti človeških jezikov, je omogočila ljudem zamišljanje svoje

¹⁰ Pojem nacionalizem bo v delu, če ne bo opozorjeno drugače, uporabljan v smislu politične zavesti o pripadanju nacionalni državi in modernemu narodu (glej Rizman, 1991: 15), izključeval pa bo kasneje pridobljen pomen agresivnosti proti drugim narodom.

¹¹ V tej točki lahko konstruktiviste povežemo z idejami marksističnega izvora (glej Smith, 2000: 52).

skupnosti preko meja lokalne skupnosti in sorodstvene skupine. In od tu je le še korak do zahtev o politični organiziranosti in suverenosti po načelu enakopravnosti in demokratičnosti.

Prepričanje, da sta (moderni) narod in nacionalizem konstrukta projekta moderne in kot taka modernega izvora in značaja, si konstruktivisti delijo z modernisti. Nacionalizem, pravijo modernisti, je povsem moderni fenomen, kajti človeštvo ga večino svoje zgodovine ni poznalo. Pojavil se je šele v nedavni zgodovini in ga, kot takega, ne moremo obravnavati kot odgovor na neko univerzalno človekovo potrebo. Gre za povsem kulturn in nikakor ne psihološki fenomen, zato lahko, kot vsi kulturni fenomeni, nastane, se razvija in izgine (glej Greenfeld, 1996: 93). Iz njihovih idej izhaja, za mojo razpravo pomembno dejstvo, da je moderen narod in nacionalna država, v kateri je organiziran, novejši in kot vse kaže kratkotrajen fenomen. To dokazuje, pravijo, vzpon nove dobe globalizacije. Globalizacija pospešeno slabi moč nacionalne države in ji počasi, a vztrajno, odvzema pravico do suverenosti, ki je ena izmed njenih najpomembnejših in temeljnih načel. Zdi se, da imajo nove transnacionalne elite nove interese, drugačne kot so jih imele elite 18. stoletja, ki ne vključujejo spon nacionalnih držav¹². Kakorkoli že, iz tega vidika je projekt moderne, kot projekt »razširitve človekovega nadzora nad časom, prostorom, naravo in družbo določenega ozemlja, katerega glavni akter je država s svojo kapitalistično in militaristično organiziranostjo...« (Cohen in Kennedy, 2000:79), brez dvoma pod vprašajem. Konstruktivisti in modernisti potrjujejo Beckovo tezo o zatonu nacionalnodržavnega projekta moderne in nastanku nove dobe (post)modernosti, kot jo potrjujejo tudi dogajanja na globalnem prizorišču¹³. Debata o prehodu iz moderne v postmoderno je danes še vedno vroča in ni dosegla soglasja v strokovnih družboslovnih krogih. V tej nalogi zavzemam stališče teoretikov transnacionalizma, da je nacionalnodržavni projekt moderne sicer oslabljen in je zato mogoče govoriti o vstopu v postnacionalno dobo, kjer nacionalne države izgubljajo suverenost, moč in nadzor nad svojimi državljani¹⁴, in kjer se razvija nova oblika identitete

¹² O značilnostih elit v dobi globalizacije podrobneje v podpoglavju 3.1.1.

¹³ »Po Lyotardu prihod postmodernizma spodkopava metazgodbe človeške osvoboditve, samoizpolnitve in družbenega napredka« (Haralambos in Holborn, 1999:916), ki so značilne za razsvetljensko misel. Na ravni vsakdanjega življenja postmoderni komentariji poudarjajo : »...drugačne dimenzije identitet: plavajoče, igrive, prehodne identitete, ki da postajajo bistveno manj odvisne od standardnih dejavnikov vpliva na oblikovanje socialnih identitet, kot so spol, razred, etnija in podobno ter bolj vezane na procese imaginacije in fantazije« (Rener, 1998 :14).

¹⁴ Prepričanje da je človeštvo vstopilo v postnacionalno dobo, je morda najbolj sporna trditev teoretikov transnacionalizma, ki je doživela ostre kritike s strani nekaterih družboslovnih teoretikov in poznavalcev mednarodnih odnosov. Nacionalna država, menijo številni, med njimi tudi Shaw, je morda res v procesu prestrukturiranja, ki se kaže v delni izgubi suverenosti, vendar je njena moč prevelika da bi lahko govorili o morebitnem zatonu (v Cohen in Kennedy, 2000: 88). Za razpravo o tem na katerih področjih moč nacionalne

človeka in novi življenjski stili. Če pa so ti novi pojavi še vedno del pozne (Giddens) ali druge (Beck) moderne, ali pa so že prešli v t.i. postmoderno (npr. Lyotard), je predmet številnih razprav, ki se jim bom na tem mestu izognila, ker za mojo razpravo niso relevantni.

Vrnimo se sedaj k debati o naravi in izvoru naroda in se vprašajmo, kako pojasniti obstanek ali celo okrepitev etnične zavesti ob hkratnem slabljenju nacionalne države. Tega konstruktivisti s svojimi prepričljivimi argumenti, ki jim v splošnem sicer sledimo, ne morejo pojasniti, kot tega ne morejo pojasniti primordialisti. »Različnosti in kompleksnosti etničnih pojavov ter trdoživosti in vztrajnosti etničnih vezi in čustvovanj ne moremo razložiti ne s permenidovsko vero v nespremenljivost in stalnost stvari niti s heraklitovskim priseganjem na večno spreminjanje sveta«¹⁵ (Smith, 1991: 54). Smith (2000) zato predlaga nov pristop k problematiki nacionalizma, sintezo nasprotujočih si taborov, ki jo poimenuje etnosimbolizem. Etnosimbolizem, v skladu z idejami konstruktivistov in modernistov, pojmuje nacionalizem kot moderno ideološko gibanje, kot je moderen in nedaven tudi nastanek narodov. Toda, pravi, moderni narodi niso nastali ex nihilo. Imajo predmoderne prednike, z že oblikovanimi kolektivnimi kulturnimi identitetami, ki so temelj njihovega nastanka. Ker je čas absolutizma, ki mu je takoj sledil evropski nacionalizem, vsaj od elit zahteval izredno močno zavračanje etnične diferenciranosti, se nacionalizem pogosto razume kot popolnoma izviren pojav (glej Armstrong, 1991: 41), toda, meni Smith, narodi imajo in morajo imeti etnično jedro da lahko preživijo. Pristop poudarja izjemen pomen kulturnih dejavnikov, ki vključujejo simbole, mite in spomine iz zgodovine nastanka etnije, in s katerimi je mogoče razložiti emocionalno navezanost pripadnikov brez da bi razlago zreducirali na pomankljivosti primordializma. Z vnosom simbolov in mitov v razlago se v razlago nastanka narodov vnese emocionalni, človeški element, ki opozarja da narod ni in ne more biti zgolj produkt volje elit in kot tak skreiran 'od zgoraj'. Moč etničnih vezi je celo tako močna, ugotavlja, da je nastanek transnacionalne kulture in identitete nemogoč¹⁶.

Etnosimbolizem do neke mere nedvomno pojasnjuje trdoživo upiranje posameznih narodov proti silam globalizacije v tretjem tisočletju s poudarjanjem etničnega jedra in identitete. Vendar to še zdaleč ni edina ali najbolj izpopolnjena razlaga ki jo nudijo teoretiki

države slabi, in na katerih področjih ji je uspelo obdržati visoko stopnjo suverenosti in avtonomnosti, glej Cohen in Kennedy, 2000: 88-95).

¹⁵ Postulate primordializma je začrtal že Parmenid : » Stanja v katerem bivamo, ni mogoče spremeniti, kar je, je...«, stanje instrumentalizma pa Heraklit z idejo, da vse teče (Smith, 1999: 52).

¹⁶ To stališče je bilo podvrženo ostrim kritikam teoretikov transnacionalizma, predvsem Ulfa Hannerza. Obravnavam jih v podpoglavju 5.3.2.1, kjer podrobneje predstavljam tudi koncept transnacionalne kulture.

nacionalizma, kajti spregleda nekaj pomembnih dejstev. Greenfeld (1996:93) opozarja, da je nacionalizem v svojem bistvu oblika identitete; sklop idej in razmišljanj, ki tvorijo okvir za nastanek posebne vrste identitete imenovane narodna. Nobena družbena skupina ali posameznik v tej skupini ne obstaja brez identitete in razvoj neke vrste identitete je v razvoju družbenega človeka neizogiben. Identiteta je torej psihološki imperativ in kot taka sociološka konstanta. Vendar nobena specifična identiteta ni ključnega pomena za človeka in kot taka samoumevna in potrebna. Nasprotno: vsaka identiteta je zgolj stvar zgodovinske kontingence, in torej tudi etnična in narodna. Greenfeldovo idejo prevzame in dopolni Juergensmeyer, ki pojasni ohranjanje narodne identitete v dobi globalizacije s trenutno odsotnostjo primerne alternativne oblike družbene kohezije in pripadnosti, ki je podobno kot identiteta ključna sestavina družbenega življenja (2002: 8).

2.1.1.2 Razvejane poti nastanka modernih narodov

Evropa 19. stoletja se je torej sladkala z ideologijo nacionalizma, kot so jo predstavili evropski intelektualci (glej Bell, 1996: 140). Obljubljala je združitev revnih in bogatih v eno samo tvorbo, v kateri bodo vsi delili občutja ponosa pripadnosti in kjer bo vse sloje povezovala skupna zgodovina in kultura. Ponekod, kjer se je nacionalizem razvil v agresivnejši obliki in usmeril navzven, so se tako notranji etnični in razredni boji omilili ali celo umirili (ibid.).¹⁷

Pri poskusu sociološke tipizacije vzorcev formiranja modernih narodov, ki v zgodovini ni potekalo enosmerno, ponovno naletimo na težave in številne interpretacije. Sama prevzemam Smithovo tipologijo (1991: 21-22), ki procese nastajanja naroda razdeli takole:

1. **zahodni**, kjer se država in narod pojavita pari passu, kjer so se dinastične in teritorialne države oblikovale okoli glavnega etničnega jedra, ki so se mu z različnimi posegi 'pridružile' preostale etnične in religiozne skupine; gre torej za proces kjer se narod organizira znotraj nacionalne države(npr. Francija, Španija, Švedska, Portugalska)

¹⁷ Na zgodovinskih izkušnjah poudarjanja sovražnosti do nacionalnega drugega danes gradijo svojo politiko predvsem Združene države Amerike in s povečevanjem svoje vloge v mednarodni politiki pozornost javnosti usmerjajo daleč stran od domačih razrednih razprtij in rastočih socialnih problemov. Prav tako uvajajo dvojne standarde pri uporabi (zlorabi) koncepta nacionalizma, ki ga povsem nedosledno uporabljajo. Interpretirajo ga kot bodisi patriotizem bodisi terorizem, odvisno od trenutnih političnih in ekonomskih interesov.

2. **imigrantski**, kjer so delne etnije ustanovile lastno državo in vanjo s prisilo ali brez nje kontinuirano absorbirale ali asimilirale nove valove imigrantov iz različnih kultur in na ta način ustanovile nacijo (ZDA, Argentina, Avstralija)
3. **etnični**, kjer gre za etnije na različnih stopnjah (politične) samozavedi, ki postavljajo na dnevni red zahteve po ozemlju, gospodarski avtonomiji, pravnem in izobraževalnem sistemu, nato pa še zahtevek po lastni državnosti (naciji), s čimer je mogoče v civiliziranem svetu zaenkrat najboljše zaščititi pravice; narodi v tem primeru najprej oblikujejo lastno narodno identiteto in šele nato vzpostavijo nacionalno državo (srednjeevropski narodi)
4. **kolonialni**, kjer je moderna, racionalna država od zunaj vsiljena prebivalstvu, ki je sestavljeno iz različnih etničnih skupnosti in kategorij in kjer so meje določene arbitrarno

Na tem mestu naj opozorim še na dejstvo, da se : »pojma nacija in nacionalna država v svojih začetkih vežeta predvsem na zahodnoevropsko različico nastanka naroda. Za razliko od pojma narod, pojem nacija kaže na ujemanje naroda in države, kar nakazuje tudi pojem nacionalna država. Vendar je v svetu dejansko le malo takšnih primerov« (Lukšič-Hacin, 1999: 54).

Z zgornjimi argumenti o nastanku modernega naroda in države sem želela prikazati njuno družbeno pogojenost. Skupnosti, v katere se ljudje združujejo, v človeški zgodovini spreminjajo svoj značaj. V zadnjih tridesetih letih, vse od informacijske in tehnološke revolucije naprej, je članstvo v nacionalno-državni skupnosti začelo postajati manj intenzivno, kot je bilo v preteklosti. Kot plod človeške neomejene domišljije, so začele nastajati nove združbe, ki danes presegajo meje nacionalnih držav in katerih značaj predstavlja alternativo nacionalno-državni skupnosti.

2.2 Nov habitat ubikvitarnosti ali procesi svetovne globalizacije

2.2.1 Globalizacija v njenih številnih pojavnih oblikah

Globalizacija, kot kompleksen in raznolik sistem procesov, ki na številnih ravneh in področjih povezujejo družbe sveta (glej Robertson v Cohen in Kennedy, 2000: 24), postavlja pod vprašaj eno izmed tistih osnovnih podmen moderne o kateri teče beseda v pričujočem delu, namreč metodološki nacionalizem (Smith v Beck, 2003: 40). Metodološki nacionalizem si

obrise družbe zamišlja kot nekaj, kar se pokriva z obrisi nacionalne države, globalizacija pa nasprotno pomeni procese preseganja teritorialnih meja in odpiranja novih transnacionalnih vezi in prostorov (glej Beck, 2003: 24-26). Zgodovino človeštva so vseskozi zaznamovali izjemno raznoliki, pluralni, heterogeni mozaiki medsebojno ločenih družbenih enot, in temu je tako če govorimo bodisi o hordah, plemenih, kraljestvih in imperijih, bodisi o nacionalnih državah. Te družbene enote so bile neodvisne in samozadostne autarkične ekonomije, ki so znotraj svojih meja razvijale lastno, specifično identiteto (glej Sztompka, 1994: 86). Toda številni dejavniki v zgodovini človeštva so družbe in njihove kulture zbližali in prepletli v kompleksno omrežje soodvisnosti do tolikšne mere, da se danes zdi da smo na pragu ubikvitarne družbe¹⁸ (Mlinar, 1994: 426). Do globalizacije prihaja s teritorialno prerazporeditvijo raznovrstnosti celotnega sveta. Stopnja globalizacije je tem večja, čim večji delež celotne svetovne raznovrstnosti je prisoten ali dostopen v okviru posamezne teritorialne skupnosti. Zaznavati je mogoče položaj, ko se ves svet pojavlja v vsakem kraju in ko hkrati vsak kraj (regijo, narod) najdemo vsepovsod po svetu (glej Mlinar, 1994: 27-28). Vendar ubikvitarnost, kot bomo videli, še zdaleč ne pomeni homogenizacije. Globalizacija in vedno močnejša lokalizacija sta medsebojno povezana fenomena. Svet postaja hkrati manjši in večji, kulturni prostor se oži in razširja. Poudarjanje etničnosti je, kot vse kaže, defenzivna reakcija ali rezultat pospešenega vdora globalnosti v družbeno življenje (glej Jenkins, 2002: 74). Posamezniki selektivno sprejemajo številne elemente iz globalne arene in jih svoji kulturi specifično inkorporirajo v lokalni kontekst. Za ta fenomen je Robertson v literaturo uvedel zloženko glocalizacija¹⁹ (1992: 173-174).

Prepletenost in medsebojno povezanost ljudi in kultur sveta, ter njihove dejavnosti, je v šestdesetih letih Marshall McLuhan poimenoval globalna vas. Koncept se je brez dvoma uveljavil v študijah globalizacije in transnacionalizma, vendar je, kot ugotavlja Ulf Hannerz, nekoliko problematičen. Namreč ne označuje zgolj medsebojne povezanosti in odvisnosti, ki je močno pogojena z novo komunikacijsko tehnologijo, temveč implicira tudi na neko idilično skupnost enakopravne recipročnosti. Svet pa je daleč od idile, ki si jo marsikdo predstavlja ob omembi vaškega življenja. Hannerz zato predlaga, in ta koncept prevzemam tudi sama, da

¹⁸ »Ubikviteta (iz latinskega ubique – povsod), pomeni stanje ali zmožnost biti prisoten povsod, še zlasti v istem času« (Mlinar, 1995: 426)

¹⁹ V literaturi omenjen proces poznamo tudi pod pojmom selektivna inkorporacija, ki sta ga uvedla Robertson in Rudmetof. V njunih razpravah o globalizaciji in lokalizaciji, katerih medsebojno prepletanje je kasneje Robertson združil v pojem glocalizacija, razumeta lokalizacijo kot: »...produktivno kulturno silo ali proces, ko neka kultura od druge prevzame sprejemljive elemente in jih priredi tako, da so zanjo sprejemljivi. Temu pravita selektivna inkorporacija« (Lukšič-Hacin, 2004: 112).

sedanje procese srečevanja in prepletanja kultur strnemo v koncept globalne ekumene. Ekumena (*oikoumene*) je v antični Grčiji označevala celoten naseljen svet kot so ga takrat dojemali: t.j. ozemlje od Gibraltarja do Indije in zamegljeno zaznavanje ozemlja Kitajske. V današnjem času je enota analize večja – v smislu zajemanja večjega kosa ozemlja, in hkrati tudi manjša – v metaforičnem smislu povezanosti in dosegljivosti (glej Hannerz, 1996: 6-7). Centri globalne ekumene so t.i. svetovna ali globalna mesta, ki ne predstavljajo zgolj lokaliziranih manifestacij nacionalnih držav, ki jim pripadajo, temveč nekaj kvalitativno povsem drugačnega (glej Hannerz, 1996: 129). Transnacionalna dinamika je v centrih globalne ekumene brez dvoma najbolj izrazita in bogata. O vlogi globalnih mest bom, med drugim, govorila v naslednjih poglavjih, ko se bom osredotočila predvsem na London, kjer je potekalo moje opazovanje transnacionalnih tokov.

V globalni ekumeni prihaja torej do številnih prepletanj na raznolikih področjih. Beck govori o petih področjih povezovanja: informacijskem, ekološkem, ekonomskem, kulturnem in o povezovanju delovne kooperacije oz. produkcije (2003: 35-37). Temu nekateri teoretiki dodajajo še politično globalizacijo, nastanek in razvoj globalnih mest, nove oblike mednarodnih migracij, deteritorializacijo družbene identitete in tako naprej skoraj v neskončnost. Tipologija še zdaleč ni dodelana, kajti interpretacije tega kompleksnega fenomena so izjemno številne, soglasja med teoretiki pa (še) ni²⁰.

2.2.2 Kaotičnost teoretiziranja globalizacijskih fenomenov

O tem, kdaj natančno se je začelo obdobje globalizacije, ni skupnega soglasja. Nekateri začetek tega sistema datirajo že v 16. stoletje, drugi v čas nastanka in razvoja mednarodnih koncernov, spet tretji v čas razpada vzhodnega bloka. Prav tako se razmišljanja teoretikov globalizacije med seboj precej razlikujejo. Nekateri, npr. Wallerstein (1974), poudarjajo dominantnost kapitalistične svetovne ekonomije, ki da je ključnega pomena za razlago fenomena globalizacije, spet drugi se osredotočajo na kulturne in politične dejavnike, ter vlogo posameznika v globalnih procesih (Robertson, Featherstone, Bauman). Težave enotnega definiranja globalizacije se pojavijo tudi zaradi številnih pojavnih oblik in dimenzij

²⁰ Dober vpogled v procese globalizacije ponudi Beck v svojem delu *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo* (2003). Predvsem se v svoji razlagi ne omeji na ekonomske vidike fenomena, kot je to pogosta praksa teoretikov globalizacije, temveč ekonomski determinizem celo obsodi. Meni, da globalizem novo kompleksnost globalnosti in globalizacije zreducira na eno samo, gospodarsko dimenzijo, ki vse ostale dimenzije tematizira le ob predpostavljani dominantnosti gospodarske globalizacije. Svetovna družba, meni, je tako popačena v svetovno tržno družbo. Tako reduciranje kompleksnosti pojava pripisuje težnji po enostavnosti, da bi se lahko znašli v svetu, ki je postal nepregleden.

fenomena. Poskus da bi globalizacijo opredelili je, tako Beck: »...enak poskusu da bi na steno z žeblijem pribili puding« (2003: 39).

Globalizacijska debata v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja ni bila prvi poskus osmišljanja mednarodnih in transnacionalnih procesov. Vsaj nekaj odmevnejših pristopov velja omeniti in ovrednotiti, četudi se avtorji literature o globalizaciji ne morejo povsem zediniti o tem, kateri klasični prispevki predstavljajo temelje za novejšo razlage dogajanj na svetovnem prizorišču. Najpogosteje se omenja teorije svetovne civilizacije (Nelson) in teorije svetovne družbe (Luhmann), pa tudi teorijo imperializma (Hobson, Lenin) in teorijo odvisnosti (Prebisch).²¹ Toda strinjajo se morda le glede Wallersteinove teorije svetovnega kapitalističnega sistema, četudi so jo zaradi njene evropocentričnosti, zanemarjanja globalizacije na mikro ravni, in njenega opredeljevanja zgolj kot institucionalizacije svetovnega trga ostro kritizirali. Kljub kritikam je Wallersteinovo razmišljanje o kapitalizmu dobra iztočnica za nadaljne teorije globalizacije, predvsem zato, ker se izogne nacionalnodržavnemu mišljenju (glej Beck, 2003: 54-56), in ker, z določenimi slabostmi, nudi temeljno podlago za kasnejše teoretiziranje o transnacionalizmu (Basch et al, 1994: 11).

Wallerstein podobo medsebojno zaprtih posamičnih družb nadomesti s podobo enega svetovnega sistema, in sicer svetovnega kapitalističnega sistema. Kapitalistično svetovno gospodarstvo, ki je nastalo v Evropi 16. stoletja, ima tri temeljne značilnosti: prvič, sestoji iz enotnega trga, ki ga oblikuje načelo maksimiranja dobička, drugič, državne strukture ovirajo prosto funkcioniranje kapitalističnega trga zato, da bi povečale dobiček določenih skupin in tretjič, kapitalizem temelji na izkoriščevalskem odnosu razvitih evropskih držav do držav obrobja. Kapitalistična proizvodnja že po svoji naravi išče vedno nove trge in načine maksimiranja dobička in povečevanja presežne vrednosti, zato je s prodorom na trg poceni delovne sile tretjega sveta našla način ustvarjanja neznanskega bogastva, posledično pa tudi neznanske revščine (glej Beck, 2003: 56). Kapitalističen sistem prav tako spodbuja migracije prebivalcev tretjega sveta v centre kapitalistične proizvodnje.

Toda, opozarjajo Basch, et al (1994: 12), teoretiki svetovnega sistema so migracije zreducirali zgolj na delovne, imigrante pa na delavce. Tako so jih oropali njihove politične in družbene

²¹ Za predstavitev teh klasičnih pristopov h globalizaciji glej Pries, 2001: 9-13 in Sztompka, 1994: 88-91.

vloge, predvsem pa so zanemarili številne druge (subjektivne) dejavnike, ki oblikujejo njihova razmišljanja in dejanja²². Beck opozarja še na eno pomanjkljivost teorije svetovnega sistema. Namreč, v Wallersteinovem referenčnem okviru se globalizacija začne s Kolumbovim odkritjem in zavzetjem novega sveta, in torej ni zgodovinska posebnost konca 20. stoletja. »To pa pomeni, da nam pojmovni okvir, ki ga predlaga Wallerstein, ne omogoča opredeliti zgodovinske novosti transnacionalnega« (Beck, 2003: 56).

2.3 Relevantnost poglavja za nadaljnjo razpravo

Globlje razumevanje novih družbenih prostorov s transnacionalno dinamiko je mogoče zgolj s predhodno seznanjenostjo s problematiko etničnosti, narodnosti in poznavanjem zgodovine nastanka in razvoja nacionalne države. Pri tem sem zavzela stališče konstruktivistov o modernosti fenomena nacionalne države in modernega naroda, ki ju ne moremo obravnavati kot odgovor na neko univerzalno človeško potrebo. Kot taka sta relativno nestabilna in ranljiva, kajti nenehno sta izpostavljena morebitnim novim konstruktom človeške domišljije in ustvarjalnosti. Prihod globalizacije je potrdil šibkost nacionalnodržavnega projekta moderne, ki je postal vmesna raven med vodilnimi silami internacionalizacije in globalizacije, in vedno bolj okrepljenimi novimi lokalizmi²³.

Del svojega osnovnega poslanstva, zagotavljanje fizične varnosti ljudem znotraj svojih meja, je nacionalna država prenesla na mednarodno vojaško zavezništvo, izgubila je večino moči na ekonomskem področju zaradi internacionalizacije ekonomij in razvoja multinacionalnih korporacij, članstvo v številnih mednarodnih organizacijah jo zavezuje k delovanju po skupno dogovorjenih pravilih, postala pa je tudi visoko prepustna za komunikacije.

²² Idealno tipski model reduciranja vzrokov za migracije na ekonomske dejavnike temelji na push – pull teoriji, ki je bila dolgo časa prevladajoča paradigma pri razlagi migracijskih tokov. »Zanjo je značilno, da razlaga vzroke, selektivnost, smer toka in obseg migracijskih gibanj s pomočjo dejavnikov odbivanja iz starega okolja in dejavnikov privlačanja v novo okolje. Med pomembnejšimi dejavniki so navedeni: ekonomska stagnacija, padec standarda, zmanjšanje nacionalnih virov, nizek osebni dogodek, brezposelnost, politične in ostale diskriminacije. Dejavniki privlačanja pa so: ekonomska prosperiteta, dvig standarda, višji osebni dohodek, poklicna promocija, ustrezna zaposlitev, izobraževanje« (Klinar v Lukšič-Hacin, 1999: 142). Predpostavke push-pull teorije so se danes izkazale za pomankljive ali celo napačne, kajti raziskave so pokazale da niso najrevnejši sloji tisti, ki se selijo (Castles in Miller v Lukšič-Hacin, 1999: 143). V analizo vzrokov za migracije je zato nujno uvesti subjektivno percepcijo in ovrednotenje omenjenih dejavnikov posameznega migranta, ki jo lahko merimo le z metodo kvalitativnega raziskovanja.

²³ Richard Falk ugotavlja, da lahko razločimo tri tipične vzorce uhajanja suverenemu nadzoru države: uhajanje prek meja, znotraj mej in zunaj mej. Več v Mlinar, 1994: 129-132.

Čeprav so nacionalne države še vedno v središču politične arene in še vedno igrajo pomembne vloge na mnogih družbenih področjih, se manj pojavljajo v človekovi zavesti in pri nekaterih temeljnih družbenih procesih. Po eni strani to pomeni, da posamezni sklopi državne oblasti zapuščajo nacionalne centre in se pomikajo navzgor na nadnacionalno raven, po drugi strani pa to (moralno) opešanje nacionalnih centrov spodbuja zahteve po devoluciji navzdol k sektorskim, regionalnim in lokalnim ravnam.

(Strassoldo, 1990: 74)

Človek se je danes torej znašel v novih prostorih, ki niso več identični prostoru nacionalne države, v kateri je živel od 18. stoletja dalje. Nastali so kot posledica sil globalizacije in individuacije, razvijajo pa se sočasno s slabljenjem nacionalne države. O dinamiki novih prostorov, ki so, za razliko od nacionalnodržavnih, izrazito deteritorializirani in imajo kot taki transnacionalno identiteto, bo tekla beseda v nadaljevanju.

3 NOVI TRANSNACIONALNI DRUŽBENI PROSTORI

3.1 Poskusi definiranja fenomena novega transnacionalizma

3.1.1 *Politološke in ekonomske razlage transnacionalizma*

Koncept novega transnacionalizma se je začel uporabljati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja v političnih znanostih in predvsem študijah mednarodnih odnosov. Označeval je vse tipe institucij in interakcij, ki so presegale nacionalno raven in spremenile naravo dotedanjih mednarodnih odnosov. Iz politične perspektive sta tipični transnacionalni organizaciji Organizacija združenih narodov in Evropska unija. Obdobje mednarodne politike za katero je bila značilna prevlada suverenih nacionalnih držav, je začelo počasi izgubljati na pomenu. Rosenau ugotavlja, da se je začelo obdobje postinternacionalne politike, »...ko si morajo nacionalnodržavni akterji globalno scenarijo in moč deliti z mednarodnimi organizacijami, transnacionalnimi koncerni ter transnacionalnimi družbenimi in političnimi gibanji« (Beck, 2003: 57). Govorimo lahko torej o neki policentrični politiki, ki označuje položaj v katerem : delujejo transnacionalne organizacije, kot so Svetovna banka, Greenpeace, Katoliška cerkev, mednarodna strokovna združenja in dnevni red politike določajo transnacionalni problemi kot na primer vojna v Iraku, globalno segrevanje, etnični konflikti, epidemije, kloniranje (ibid.).

Časovno vzporedno je, na ekonomskem področju, pojem multinacionalnih korporacij zamenjal pojem transnacionalnih korporacij. Definicijo transnacionalnih korporacij prevzemam po definiciji Združenih narodov: gre za »podjetje, ki ima svoje imetje, kot so tovarne, rudniki, pisarne in tako naprej, v dveh ali večih državah« (Bougrine v Jenkins, 2002: 70). Nekateri avtorji na podlagi te definicije ugotavljajo, da razlik med multinacionalkami in transnacionalkami praktično ni. Jenkins (2002:70) meni, da gre, tako pri multinacionalkah kot pri transnacionalkah, za enake organizacijske strukture, ki v svoji dejavnosti presegajo meje ene same države. Oznaka podjetja kot transnacionalnega zgolj implicira, na bolj očiten način kot multinacionalka, na preseganje nacionalne države in njenih omejitev²⁴.

Sklair ugotavlja, da je vzporedno z nastankom transnacionalnih podjetij zrastel tudi t.i. transnacionalni kapitalistični razred. Sestavljen je iz vodilnega osebja transnacionalnih podjetij, politikov, profesionalcev in potrošniških elit v trženju in medijih. Skupaj tvorijo

²⁴ Debata o tem, v kakšni meri in v katerih vidikih transnacionalna podjetja lahko zaobidejo nacionalnodržavne omejitve je še vedno aktualna. Več o tem v Jenkins (2002: 70-75).

ново elito moči, katere interesi niso zgolj lokalni ali nacionalni, temveč so v veliki meri globalni. Nove elite tvorijo in nadzorujejo večino svetovne ekonomije in politike. Njihov značaj je izrazito transnacionalen in kozmopolitski, predvsem pa je deterritorializiran in torej ni vezan na eno samo nacionalno-državno ozemlje. Navadno nove elite razvijejo podobne življenjske stile, predvsem v smislu izobrazbe (ekonomske študije) in potrošnje za luksuzne dobrine in storitve. Slednje vključuje članstvo v ekskluzivnih klubih in restavracijah, bivanje v luksuznih hotelih širom sveta, kupovanje nepremičnin na številnih kontinentih in privaten način potovanja in zabave. Člane novega kapitalističnega razreda ne družijo skupna zgodovina ali skupna kultura. Sami sebe zaznavajo kot državljane sveta s kozmopolitskimi nazori, pri čemer je etnična pripadnost v ozadju²⁵ (1998: 4).

3.1.2 Sociološka in antropološka paradigma: novi transnacionalni družbeni prostori kot posledica modernih mednarodnih migracijskih tokov

Šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je koncept transnacionalizma, iz makro ravni politološkega in ekonomskega razumevanja, prenesel na raven vsakdanjega življenja določenih skupin ljudi, predvsem migrantov. Sociološke in antropološke znanosti v tem obdobju začnejo sistematično preučevati vplive globalizacije in predvsem tehnološkega, prometnega in telekomunikacijskega razvoja na številne kulturne prakse širom sveta, njihovo prepletanje, in posledično ustvarjanje novih transnacionalnih družbenih prostorov, v katerih se porajajo nove identitete. Enega izmed zgodnjih razumevanj transnacionalizma so ponudile Basch, Glick-Schiller in Szanton-Blanc, v svojem delu *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, ki je za preučevalce tega fenomena pomembna referenca. Transnacionalizem so opredelile kot procese, s katerimi imigranti ustvarjajo in vzdržujejo družbene vezi med državo izvora in državo nove nastanitve. Ti procesi so označeni kot transnacionalni zato, ker ustvarjajo družbena polja, ki presegajo geografske, kulturne in politične meje. Migranti, ki razvijejo in vzdržujejo družinske, ekonomske, socialne, religijske in politične vezi med državo izvora in nastanitve, so opredeljeni kot transmigranti. Transmigranti delujejo, se odločajo in razvijajo svojo identiteto v omrežju odnosov med dvema ali večimi nacionalnimi državami. Pri tem ustvarjajo nova (transnacionalna) polja družbenih odnosov in izkušenj (1994).

²⁵ Vendar je znotraj novih elit na žalost mogoče zaznati vedno več parohialnih transnacionalcev. Lasch meni, da je kozmopolitizem privilegirane manjšine zgolj oblika parohializma. Nove elite z veseljem plačujejo stroške privatnega šolanja, zdravstvenega varstva, policijske straže v njihovi soseski in kakovostnega odvoza smeti, zase in za svojo družino. Pri tem se skušajo v veliki večini otresti odgovornosti prispevanja v državno blagajno, pri čemer so, predvsem to velja za ZDA, presenetljivo uspešni (glej Lasch v Cohen in Kennedy, 2000: 354).

Tudi Portes velja za enega izmed utemeljiteljev novega transnacionalizma, predvsem pa za začetnika uporabe pojma transnacionalna skupnost. Transnacionalizem, meni, dovoljuje ljudem da živijo dvojno življenje, tako v političnem in ekonomskem, kot tudi družbenem smislu. Največkrat so ti ljudje bilingvalni, pogosto potujejo iz ene države v drugo, pri čemer prihaja do izrazito visoke intenzivnosti različnih vrst izmenjav, predvsem pa so politično, kulturno in ekonomsko aktivni v obeh državah: državi izvora in državi naselitve. Pri tem je pomemben dejavnik dostop do tehnoloških inovacij. Tiste imigrantske skupine z večjimi ekonomskimi viri in človeškim kapitalom (izobrazba in socialne sposobnosti), bodo dosegle visoko stopnjo transnacionalizma, zaradi možnosti dostopa do infrastrukture, ki jim bo to omogočila (glej Portes v Phizacklea, 2000: 116-117).

Ko skušamo definirati transnacionalizem z literaturo t.i. prvega vala socioloških in antropoloških razlag fenomena, imamo v mislih trdne vezi posameznikov, skupin in organizacij in ne občasnih in površnih stikov med imigranti in prebivalci države priselitve. Komunikacija, četudi vsakodnevna, z drugimi kulturami in njihovimi pripadniki še ne tvori transnacionalnega družbenega prostora, kot tudi ne nudi udeležnim akterjem statusa transnacionalnega subjekta. Tako poslovnež, ki je pogosto v stikih s poslovnimi partnerji na neki drugi celini, najverjetneje še vedno živi, deluje in čuti povsem lokalno, in torej ni del transnacionalnega prostora. Prav tako tega prostora ne oblikujejo in v njem ne živijo turisti, ki si privoščijo letni oddih v kakšni zanje eksotični deželi, ker najpogosteje ne razvijejo občutka empatije in močnejše povezanosti s pripadniki neke druge etnije, še manj pa aktivno delujejo pri oblikovanju in razvoju njihove družbe. Za transnacionalne družbene prostore je torej značilno tkanje močnih in gostih vezi na tako formalnih (institucionalnih) kot na neformalnih ravneh družbenega življenja²⁶ (glej Faist, 1998).

Teorije transnacionalne migracije so v veliki meri nastale kot odgovor na pretiran strukturalizem v razlagi mednarodnih migracijskih tokov. V razlago migracijskih tokov so

²⁶ Kriteriji o uvrstitvi neke imigrantske populacije v transnacionalno kategorijo se razlikujejo od enega teoretika do drugega. Večina zgodnjih piscev o transnacionalizmu kot posledici mednarodnih migracij, označuje za transnacionalno vsako populacijo, ki v novi državi naselitve prevzame aktivno vlogo na številnih družbenih področjih, pri tem pa obdrži relativno tesne vezi z državo izvora. Natančno ni opredeljeno katera populacija naj bi to bila – nekatere kasnejše razlage uvrščajo v transnacionalno populacijo tudi turiste in nemobilne prebivalce obeh držav, kar prvotne razlage zavračajo. Van Hear je v svojem delu o diasporah sicer postavil več kriterijev, ki bi nam lahko pomagale pri ugotovitvi intenzivnosti teh vezi, in posledični morebitni umestitvi populacije v transnacionalno, vendar pa v strokovnih krogih niso doživeli odmevnejšega odziva. Morda je pomembnejša le Van Hearova ugotovitev, da večja kot je ambivalentnost imigrantov, šibkejša je povezanost na zgolj eden prostor, in močnejša je zavezanost transnacionalizmu (1998: 242-250).

skušale vnesti akterja, ki je po njihovem mnenju povsem aktiven v svojih dejanjih, ter se otresti paradigme o njegovi pasivnosti in odvisnosti od zgolj zunanjih dejavnikov. Gre torej za t.i. transnacionalizem od spodaj, ki je v velikem nasprotju z idejo o transnacionalnem kapitalu kot glavnemu dejavniku ustvarjanja transnacionalnih prostorov, in torej v nasprotju z ekonomskimi razlagami migracij, ki jih uteleša predvsem teorija push-pull (glej Roberts v Phizacklea, 2000: 118).

3.1.2.1 Diaspore kot utelešenje abstraktnosti transnacionalizma

Pomen transnacionalizma, ki je morda vzbudil največ pozornosti pri transnacionalnih sociologih in antropologih t.i. prvega vala, se torej nanaša na obstoj posebnih družbenih prostorov, ki nastajajo z migracijami. Paradigma tega razumevanja transnacionalizma so etnične diaspore²⁷ kot transnacionalni prostori, ki jih oblikujejo migranti. Pojem diaspore ima svoj prvotni izvor v antični Grčiji, kjer je diaspora označevala migracije ljudi v tuje dežele in njihovo kolonizacijo. Kasneje se je navzela nekoliko drugačnega pomena in je začela označevati nasilen izgon iz lastne dežele in/ali odrekanje vrnitve v deželo izvora, kar je lahko vzbudilo izgnanim ljudstvom izrazito travmatične občutke. Koncept diaspore, ki je v zadnjih letih ponovno postal aktualen, se je otesel svojega starega imperialnega in hegemoniziranega pomena. Ne nanaša se več na raztresena ljudstva, katerih identiteta je vezana izključno na ozemlje domovine, v katero se morajo za vsako ceno vrniti in tako preprečiti trpljenje v izgonu. Stuart Hall ugotavlja, da je bistvo diaspore danes sicer še vedno ohranjanje ekonomskih, političnih, kulturnih in emocionalnih povezav s svojo izvorno deželo, vendar je poudarek pri preoblikovanem konceptu tega klasičnega pojava na priznavanju heterogenosti kultur v novi državi nastanitve in njihova inkorporacija v identitetno podobo migranta. Tako v diasporah nastajajo identitete, ki se nenehno dinamično preoblikujejo in postajajo vedno bolj hibridne (glej Vertovec in Cohen, 1999: xx)²⁸.

Razumevanje diaspore kot družbene forme (social form) je tako v strokovnih kot v laičnih krogih najbolj pogosto. Nastanek diaspore se največkrat pripisuje nasilni ali prostovoljni migraciji, ki privede do oblikovanja posebnih skupin v družbi nastanitve. Pripadniki teh skupin, na podlagi mitov o skupnem izvoru, skupnih zgodovinskih izkušenj in navezanosti na

²⁷ Diaspora (gr.) : *dia* (preko) in *speiro* (sejati) (Cohen, 1997: ix).

²⁸ Teza o drugačnih dimenzijah identitet je močno usidrana v teorijah postmodernosti in je razširjena na širšo populacijo. Prav nobena socialna identiteta, pravijo postmodernisti, ni več fiksna in dana za zmeraj. Nove identitete so igrive, prehodne, nomadske in zamenjujejo klasične, nosilne identitetne osnove kot so razred, rasa, etnija in spol (glej Renner, 1998: 16)

geografsko okolje, razvijejo specifičen tip medsebojnih družbenih odnosov, ki je izrazito solidaren²⁹. S svojo državo izvora ohranjajo tesne vezi, bodisi eksplisitne bodisi implicitne, v državi nove nastanitve pa so vezi s pripadniki dominantne etnične skupine ponavadi krhke. Imigranti v državi naselitve navadno niso sprejeti v popolnosti, kar pa ni vedno le krivda 'gostiteljev'. Včasih smo lahko priča trmastemu odklanjanju vrednot družbe nastanitve in celo negovanju občutij odtujenosti, nesprejetosti in drugačnosti (glej Vertovec, 1998: 4).

Klasična teorija integracije etničnih skupin sicer sugerira, da se priseljenci v prvi fazi 'adaptacije' vežejo na koncentrirane etnične enklave,³⁰ vendar pa postopoma to okolje tudi zapuščajo, so visoko mobilni in se večinoma uspešno integrirajo. Tako kot posamezniki spreminjajo, preoblikujejo in prilagajajo svojo identiteto v sodobnih družbenih procesih, tako si v tem procesu različne etnične skupine najdejo lastne poti kulturnega sožitja. »V tem procesu vsi nekako postajamo bolj ali manj socialno hibridni in multikulturni. Modeli integracije teh procesov ne vključujejo, še vedno velja tiha podmena klasičnega tipa submisivnega prilagajanja³¹« (Verlič-Christensen, 2002: 107).

3.1.2.2 Vprašljivost aplikativnosti koncepta diaspore: uvedba koncepta deteritorializirane nacionalne države

V strokovni literaturi se vse bolj pogosto pojavlja vprašanje, ali je koncept diaspore kljub ponovnemu rojstvu v preoblikovani obliki primeren za analitično okvirjanje transnacionalnih pojavov. Yasemin Nahoglu Soysal (2002) ugotavlja, da ideja diaspore pojmuje sodobna populacijska gibanja kot trajne etnične transakcije, pri čemer omeji imigrantsko izkustvo na domače in tuje. S tem predpostavlja kongruenco med teritorialno državo in nacionalno skupnostjo in implicira na kongruenco med teritorijem, kulturo in identiteto. Predpostavlja

²⁹ Etnična ekonomija in zaposlovanje pripadnikov iste kulture v t.i. etničnih ali družinskih podjetjih je tipični primer solidarnosti med priseljenci. »Zelo redko se zgodi, da etnično podjetje razvije potenciala za sodobno profesionalno delovno organizacijo. Eden izmed vzrokov je ... etnična pripadnost pri zaposlovanju in ne zgolj strokovna sposobnost ali delovne izkušnje« (Verlič-Christensen, 2002: 84)

³⁰ Za Lightovo ortodoksno kulturno teorijo uporabe etničnih resursov glej Verlič-Christensen, 2002: 106.

³¹ Med klasične teorije prilagajanja migrantov na novo okolje sodi asimilacijska teorija Parka in Burgessa iz leta 1921, ki je nastala pod okriljem Chicaške šole. Predpostavlja več stopenj procesa asimilacije, ki je prvotno opredeljena kot rezultat družbenega stika in posledičnega procesa prilagajanja tujcev v novo okolje. Najnižja stopnja je akulturacija, za katero je značilno zgolj površno povzemanje dominantne kulture in ki ne poseže v globlje primarne odnose. Višja stopnja je strukturalna asimilacija, kjer zasledimo vključevanje imigrantov v vse strukture imigrantske družbe na ravni primarnih in sekundarnih odnosov. Višje stopnje asimilacije so identifikacijska in državljanska asimilacija, amalgamacija in popolna asimilacija, pri čemer imigrant izgubi izvorno kulturo in prevzame novo. Procese asimilacije spremljajo socialna dezorganizacija ter procesi, ki jih Park tipično funkcionalistično označi za patološke (kulturni šok, anomija, ksenofobija, konflikti, negativni predsodki in stereotipi). Kasneje pride do spremembe v pomenu pojma, ko se asimilacijo opredeli kot proces in ne kot rezultat. Tej klasični definiciji so sledile številne druge različice, med njimi tudi model P. Klinarja (glej Lukšič-Hacin, 1995: 69-82).

torej, da sta nacionalnost in narodnost nekaj naravnega, prvinskega, nekaj kar predstavlja temelj pri oblikovanju identitete posameznika in razvije pri človeku močne občutke pripadanja in ljubezni. Pri tem se odmakne od konstruktivizma in nevarno približa primordializmu. In diaspora je tako zgolj podaljšek klasičnega modela nacionalne države, podaljšek doma, ki smo ga pustili za sabo.

V literaturi je brez dvoma zaznati pomanjkanje novih in ustrežnejših analitskih okvirjev za opredelitev transnacionalnih fenomenov. Basch et al (1994) so naredile korak v tej smeri z uvedbo koncepta deteritorializirane nacionalne države, s katerim so se oddaljile od uporabe koncepta nacionalne države in diaspore kot analitičnega orodja za razlago transnacionalizma, vendar se zdi da so se na polovici poti do njegove resnične opustitve ustavile. Ugotavljajo, da koncept diaspore ne zajema bistva današnjih migracij. Namesto njega je potrebno vpeljati koncept deteritorializiranih nacionalnih držav, ki implicira na dejstvo, da lahko v dobi globalizacije imigranti živijo kjerkoli na svetu kot pripadniki svoje lastne nacionalne države in ne zgolj kot pripadniki diaspore, ki ima že sama po sebi stigmatizirajoč efekt. Po tej logiki koncept diaspore sploh ni več potreben, kajti kamor emigrirajo pripadniki neke nacionalne države emigrira tudi njihova država.

Moje razumevanje transnacionalnih družbenih prostorov se distancira od tega koncepta. Na poti do odkritja novih teoretskih konceptov se v veliki meri naslanjam raje na Priesa, ki nadomesti koncept diaspore s transnacionalnimi družbenimi prostori, kot konfiguracijami družbenih delovanj, artefaktov in sistemov simbolov, ki se v geografskem prostoru razširjajo izven mej vsaj dveh ali večih nacionalnih držav, brez da bi pri tem ustvarile novo nacionalno državo. Ta je v razlagah Basch et al sicer res deteritorializirana, vendar je kljub temu še vedno podaljšek stare nacionalne države iz katere izvira (glej Pries, 2001:18). Ko skupine migrirajo in se regrupirajo na novih lokacijah, preoblikujejo svoje etnične projekte, katerih značaj postane zmuzljiv in nelokaliziran. Pokrajine skupinske identitete, ali, kot pravi Appadurai, etnokrajine (ethnoscapes), niso več klasični antropološki objekti, kajti skupine niso več tesno teritorializirane, prostorsko povezane ali kulturno homogenizirane (1996: 48).

Naloga, pred katero so se znašli družboslovni teoretiki, je nedvomno težka in rešitve, ki so trenutno ponujene, zaenkrat še niso obrodile sadov. Soglasja o novih konceptih ni na vidiku, kajti družboslovne znanosti so bile od svojega nastanka naprej vajene osmišljanja pojavov v okvirih nacionalne države. Danes, ko zaznavamo pojav (transnacionalnih in globalnih)

fenomenov, ki jih je nemogoče umestiti v nacionalnodržavne kontejnerje, je potrebno ustvariti nove koncepte, uvesti novo terminologijo. Sama se bom pri razlagi občasno poslužila koncepta diaspore, četudi z določenimi zadržki, pri čemer bom upoštevala predvsem Hallovo definicijo diaspore, ki minimizira pomen nacionalne in narodne prtljage in se predvsem osredotoča na sinkretizem različnih kulturnih elementov pri oblikovanju diasporičnih prostorov in identitet, in njihovo neprestano preoblikovanje. Predvsem pa bom, kot že rečeno, uporabljala in razvijala Priesov pristop, za katerega menim, da je korak dlje na poti iskanja novih metodoloških konceptov³².

3.1.2.3 Tipi transnacionalnih družbenih prostorov kot posledica mednarodnih migracij

Poleg diaspor prvi val teorij navaja še dva tipa transnacionalnih družbenih prostorov, ki so prav tako pogojeni z mednarodnimi migracijami. Ugotavljam sicer, da med njimi prihaja do prekrivanj in da nov, razširjen koncept diaspore v veliki meri zajema tudi preostala dva tipa transnacionalnih prostorov. Vendar kljub vsemu pogledimo, katerim prostorom daje literatura še dodaten poudarek.

Tabela 2.1: Tipi transnacionalnih družbenih prostorov

Tipi transnacionalnih družbenih prostorov	Oblike izmenjave	Glavna značilnost	Primeri
Transnacionalne sorodstvene vezi	<u>Recipročnost</u> kar ena stran daje, od druge zahteva povračilo	podpiranje in vzpodbujanje socialne norme enakosti	denarna nakazila družinskih članov iz države imigracije v državo izvora; npr. pogodbeni delavci
Transnacionalni tokovi	<u>Izmenjava</u> obojestranske dolžnosti in pričakovanja instrumentalne narave, po principu kar daš to dobiš	izkoriščanje določenih prednosti: npr. poznavanje jezika, kulturne situacije itd.	omrežja trgovanja; npr. kitajski, libanonski in indijski poslovneži
Transnacionalne skupnosti	<u>Solidarnost</u> skupne ideje, verovanja, simboli, izraženi v oblikah kolektivne identitete	mobilizacija kolektivne reprezentacije z (abstraktnimi) simbolnimi vezmi: religija, nacionalnost, etničnost	diaspore: npr. Judje, Armenci, Palestinci, Kurdi; obmejna območja: npr. Mehika - ZDA

Vir: Faist, T. (1998 : 8): Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture.

³² Nova metodološka orodja za preučevanje dinamike diaspor nudi tudi akademski prospevek Cindy Horst (2002): Transnational Dialogues: Developing ways to do research in a diasporic Community.

Recipročnost v transnacionalnih sorodstvenih vezeh je značilnost mnogih prvih generacij ekonomskih migrantov. Kaže se v denarnih nakazilih imigranta svojim družinskim članom, ki so ostali v državi izvora. Večinoma, ne pa vedno, gre za sezonske delavce. Mehanizem deluje navadno vse do ponovne družinske združitve, skoraj vedno pa se konča s smrtjo prve generacije migrantov.

Transnacionalni tokovi so karakterizirani s konstantnim kroženjem blaga, ljudi in informacij preko meja držav naselitve in izvora. Transnacionalne vezi, ki se pri tem stkejo, so povsem instrumentalne narave. Ekstremni primer so hipermobilni kitajski poslovneži v Severni Ameriki, ki svojo poslovno dejavnost locirajo na primer v Singapurju, svoje družine pa nastanijo v Los Angelesu, New Yorku ali Torontu. Tako maksimizirajo izobrazbene možnosti za svoje otroke, hkrati pa si zagotovijo varna zavetja v primeru morebitne politične nestabilnosti. Uspeh teh poslovnežev je v veliki meri odvisen od stkanih vezi s sonarodnjaki v tujini, od katerih se pričakuje pomoč pri uveljavljanju lastne dejavnosti. Ob finančnem uspehu se računi seveda poravnajo v obratni smeri.

Transnacionalne skupnosti, to je diaspore, vključujejo vse odnose, ki temeljijo na solidarnosti in ki so karakterizirane z visoko stopnjo osebne intimnosti, emocionalne globine, moralne dolžnosti in družbene kohezivnosti (glej Faist, 1998: 9). Pod določenimi pogoji bi torej v to kategorijo zlahka uvrstili tudi transnacionalne tokove in sorodstvene vezi. Predvsem pa je tipologija nedosledna, ker pušča ob strani še druge kategorije migrantov: mednarodne študente, medijske, glasbene, filmske, športne zvezdnike, ali pa profesionalne, visoko izobražene delavce, na primer arhitekta, novinarje, znanstvenike. Zanimari tudi strokovno osebje v mednarodnih ali nevladnih organizacijah.

3.1.3 Razširitev koncepta: krajevna poligamija, globalizacija vsakdanjega življenja in transnacionalnost biografije

Beck koncept transnacionalizma, kot se je uveljavil v antropološki in sociološki paradigmi prvega vala, močno razširi, ko ugotavlja da lastno življenje vseh, ne le migrantov, v dobi globalizacije ni več v neki kraj vpeto življenje. Je življenje na potovanjih, v dobesednem in prenesenem pomenu; življenje v avtu, letalu, na telefonu, internetu, z množičnimi mediji podprto in zaznamovano življenje, ki premošča prostor in čas. »Vse te (nove) tehnologije ... uničujejo razdalje, vzpostavljajo bližino na daljavo in daljavo v bližini – to da smo odsotni čeprav obstanemo na taistem kraju« (Beck, 2003: 104). Vse celine sveta in vse njihove

mnogotere kulture lahko danes doživimo na enem samem globalnem kraju; še več, doživimo jih lahko tudi na kraju ki ni označen za globalnega. Različni svetovi so potencialno navzoči povsod, prek informacij, potrošnje in družbenih, kulturnih in religioznih nasprotij, pri čemer so odvisni predvsem od dostopnih virov informacij.

Zavezanost večim krajem hkrati Beck imenuje transnacionalna krajevna poligamija³³, le-ta pa predstavlja vrata, skozi katera globalizacija vstopa v lastno življenje:

Transnacionalna krajevna poligamija, to, da si zavezan več krajem hkrati, so vstopna vrata globalnosti v lastno življenje, to vodi v globalizacijo biografije. Globalizacija biografije pomeni: nasprotja sveta se ne godijo le tam zunaj, temveč v srčiki lastnega življenja, v multikulturnih zakonih in družinah, v podjetju, krogu prijateljev, v šoli, kinu, med nakupovanjem pri stojnici s siri, med poslušanjem glasbe, pri večerji, pri ljubljenju itn. Ne da bi se tega zavedali ali to hoteli, bolj in bolj velja: vsi živimo globalno.

(Beck, 2003: 103)

Slehera večkrajevnost še ne vodi v globalizacijo biografije. Pomembno je, da večkrajevnost prekoračuje meje ločenih svetov med narodi, religijami, kulturami, barvami kože in celinami (ibid.). London, globalno mesto kjer je potekalo naše opazovanje te dinamike, je odličen primer prikaza transnacionalizacije kraja, kjer globalizacija vstopi v vsakdanje življenje ljudi in oblikuje transnacionalne biografije njenih prebivalcev.

Transnacionalizacija gradi nove povezave med kulturami, ljudmi in kraji, in s tem spreminja naše vsakdanje okolje. Ne le da v naše veleblagovnice prinaša doslej komajda poznane proizvode (na primer dariane, ciabatte, pideje) v naša mesta pa znake in simbole (na primer kitajske in japonske pismenke ali islamsko glasbo), ob tem se po mestih tudi vse pogostejše pojavljajo nove skupine in ljudje, ki po mnenju mnogih meščanov dajejo pečat zaznavi velemesta današnjega časa... V velemestih lahko tudi opazujemo, kako transnacionalizacija vpliva na novo kulturo druge moderne, denimo v obliki islamske disko glasbe, kulinaričnih 'mešanic', imenovanih tudi 'cousine sauvage', novih prireditev z glasbo z vsega sveta in evro-azijskih, afro-evropskih ali karibsko-afriških otrok.

(Hajer v Beck, 2003 : 106)

³³ Koncept poligamije je Beck prevzel iz antropologije, kjer pojem označuje institucionalizirano zvrst odnosov med enim moškim in eno žensko (glej Južnič, 1978: 342)

3.2 Zgodovinska novost transnacionalnega

Predvsem tisti zgodovinarji in sociologi, ki so se ukvarjali s translokalnimi procesi (npr. Hodgson) in svetovnimi (kapitalističnimi) procesi (npr. Braudel, Wallerstein, Wolf), so opozarjali na dejstvo, da kulturne transakcije med družbenimi skupinami, o katerih se danes v kontekstu procesov globalizacije toliko razpravlja, niso nič povsem novega. Bolj ali manj intenzivne interakcije med različnimi kulturami in skupinami sveta se odvijajo že stoletja (glej Appadurai: 1996: 27). V zgodovini človeštva poznamo obdobja, v katerih je prihajalo do interakcij z izjemnim pomenom in posledicami. Elise Boulding je v svojem članku odlično predstavila obdobja intenzivnih stikov med civilizacijami z evolucijske perspektive. Temelji, pravi, so bili vzpostavljeni že 12 000 let p.n.št. z ustalitvijo ljudstev na določenih teritorijih in vzpostavljanjem specifičnih vzorcev njim lastne kulture. Prvi stik med kulturami predstavlja spoznavanje teh družbeno ločenih enot. Drugo obdobje je obdobje kontinuiranega migriranja, bodisi zaradi iskanja primerne ozemlja za nastanitev, bodisi zaradi trgovanja med že uveljavljenimi imperiji. Trajalo je, pravi Bouldingova, od leta 500 p.n.št. do leta 500 n.št. Naslednje obdobje intenzivne interakcije med skupinami se zgodi v 13. stoletju, ko pride do seznanjenja srednjeveškega temačnega Zahoda z znanstveno in kulturno cvetočim islamskim svetom. Križarske vojne so namreč, meni Bouldingova, navkljub popularnim zahodnjaškim stereotipom imele za rezultat več kulturne interakcije kot vojaške akcije. Sledilo je obdobje evropske kolonizacije, ki pa je rezultiralo v izredno asimetrični interakciji med kulturami (1991).

Kolumbovo odkritje 'novega sveta' konec 15. stoletja predstavlja pomemben mejnik v zgodovini človeške družbe. Naznanja prelom z mračnim evropskim srednjim vekom in vzpon neke nove ere človeške zgodovine, začenši ne ravno vzpodbudno in v nasprotju z utopičnimi idejami o človeštvu kot eni rasi, z evropsko kolonizacijo novih razburljivih in eksotičnih pokrajin in njim pripadajočih kultur. Nova odkritja sveta so pripeljala do trčenja različnih kultur in njim pripadajočim načinom življenja, toda ti stiki, kot vemo, niso rezultirali v simetrični izmenjavi kulturnih in materialnih dobrin, temveč v eksploataciji naravnih bogastev in ljudi koloniziranih področij. Poleg ekonomskega izkoriščanja periferij s strani imperialnega centra, ki je postalo osnova razvoja kapitalističnega družbenega reda, je poslanstvo belega človeka postalo 'civiliziranje' barbarских ljudstev po svetu. Leta 1885 so si evropske sile na Berlinski konferenci, s pomočjo zemljevida in svinčnika, razdelile svet in z mislijo na velikansko bogastvo, ki jih čaka v bodočih kolonijah, povsem pozabile na načela

razsvetljenstva, tega vplivnega idejnega evropskega gibanja 18. stoletja, ki je med drugim promoviralo tudi enotnost človeške rase³⁴. Brazilski kavčuk, zlato in dijamanti iz rudnikov južne Afrike, les ekvatorialnih tropskih pragozdov, kitajski opij in druge dobrine, so bile vir potencialnega bogastva Evrope. Centri so ustanavljali plantaže sladkorja, kakava, tobaka in čaja, kjer so kolonialni plantažniki izkoriščali poceni delovno silo lokalnega prebivalstva (glej Cohen in Kennedy, 2000:52). »Asimetrično kolonialno izkoriščanje je postopno vzpostavljalo asimetrični svetovni gospodarski sistem...« (Lukšič-Hacin, 1999:65) in princip plantažnega gospodarstva je v veliki meri rezultiral v razvoju današnjih transnacionalnih organizacij, o katerih sem že pisala. Novodobni kolonializem je dosegel planetarne razsežnosti tudi v svojih naporih podreditve sveta v skladu z idejo o univerzalni in najrazvitejši evropski kulturi. Kulturni imperializem je temeljil na ideji o monokulturnemu, natančneje evropocentričnemu, odnosu do drugih kultur, svojo legitimnost pa je v veliki meri črpal iz ideje socialnega darvinizma³⁵ (glej Cohen, Kennedy, 2000: 52). Modelu evropocentrizma je (še) v sredini 20. stoletja F. Boas zoperstavil koncept kulturnega relativizma, katerega glavna predpostavka je: »... relativnost obstoječih kultur in njihovih sistemov vrednot ter pravica do enakopravnosti vseh obstoječih kultur« (Lukšič-Hacin, 1999: 32).

Morda je pred nastopom novega transnacionalizma pomembno omeniti še en pomemben dogodek iz leta 1851, ki ga prav tako navaja Bouldingova. Takrat se je odvijal v Londonu prvi svetovni sejem, ki je ponudil okus tistega, kar danes označujemo kot transnacionalna dinamika sveta. Na tem sejmu in tistih ki so sledili, so se zbrali številni znanstveniki in intelektualci iz vsega sveta in razpravljali o skupnih interesih (1991).

V zgodovini pa lahko zaznamo ne le prepletanje različnih kultur kot celot, temveč tudi prepletanje posameznikov različnih kultur v specifičnih združevalnih dejavnostih ali gibanjih. Med najbolj zgodnimi globalnimi povezavami se pojavljajo tiste religijske narave. Pripadnost velikim univerzalnim ali svetovnim religijam je že davno prestopilo prag etnične pripadnosti. Oblikovala se je populacija, ki je razvila sebi specifično identiteto, ki transcendirata teritorialno

³⁴ »Um, telo in emocije so združene z naravo v simbiotski in zdravi nedolžnosti slehernega človeka« (Rousseau v Cohen in Kennedy, 2000: 52)

³⁵ Socialni darvinizem je povsem neaplikativen za procese ki jih preučuje družbena znanost in nedopustno uporabljen za pojasnitev evolucije človeške družbe. Predpostavlja, da iz vidika evolucijskega razvoja lahko gledamo na vrste kot na superiorne in inferiorne in tako povsem legitimno razvrščamo skupine v okviru vrste po takšni evolucijski lestvici. Takšna miselnost je upravičevala stoletja evropske nadvlade nad periferijami kolonialnega imperija, in se v procesih neokolonializma pojavlja še danes. Sorodne ideje je moč najti v sociobiologiji in nekaterih radikalnejših verzijah esencializma, ki so, mnogi menijo, le korak od rasizma (glej npr. Burns v Goldin, 1995:135).

pripadnost. Naslednja deterritorializirana skupina, ki je zajela populacije po vsem svetu, je povezana z izdajo Komunističnega manifesta, leta 1848. Manifest je skušal idejno združiti delavce sveta, zato je njegov značaj, kot je tako tudi gibanje, globalne narave. Podobno bi lahko trdili tudi za gibanje feminizma (glej Jenkins, 2002: 78).

Kulturni promet je bil torej prisoten ves čas od uveljavitve kultur in vzpostavljanja specifične kulturne identitete različnih skupin. Toda tisto kar se je predvsem v času preteklega desetletja tako radikalno spremenilo, je dinamika tega prometa. Nova tehnologija je omogočila obvladovanje svetovnega prostora v razsežnostih ki jim v preteklosti nismo bili priča. Izboljšana komunikacija in posledično pospešene migracije med različnimi državami sta dva izmed pomembnejših posledic uvedbe novih tehnologij. Nove transnacionalne povezave, torej povezave med različnimi kulturami, se močno razlikujejo od tistih iz preteklosti. Ne le po pogostosti in kvaliteti kontaktov in povezav, temveč tudi v smislu njihove strukture in politike. So pomemben del vedno bolj gostih finančnih, političnih in kulturnih povezav med državami (glej Schmitter-Heisler, 2000: 87-88).

Spremenjena dinamika kulturnih interakcij danes ni pogojena zgolj z migracijskimi tokovi, temveč prihaja do stikov tudi preko vedno bolj razvite tehnologije komuniciranja. Ta omogoča interakcijo prebivalcev sveta s skoraj vsemi svetovnimi kulturami, na način ki v preteklosti ni bil omogočen. Proces ki smo jim priča so tako močni, da, menijo številni teoretiki, imajo potencial prelomiti tradicijo nacionalne države in popeljati svetovno populacijo v povsem nov družbeni red. Tako prostorsko kot družbeno sta namreč, kot nameravam pokazati v nadaljevanju, v procesu temeljitega redefiniranja.

3.3 Transnacionalna družbena polja

3.3.1 Redefiniranje prostorskega in družbenega

Številne pomembne spremembe v zgodovini so postopoma spreminjale človekovo razumevanje prostora in časa. Percepcija sveta se je brez dvoma pomembno preoblikovala z odkrivanjem novih teritorijev sveta v 16. stoletju, s čimer je prišlo do prvih stikov med oddaljenimi kulturami in zavesti o raznolikosti družbenih in geografskih prostorov. Premagovanje razdalj med temi prostori je bilo do iznajdbe parnika v 19. stoletju počasno, drago in nezanesljivo. Toda gibanja ljudi in blaga so revolucionarno spremenila svoj značaj s tehnološkim razvojem prometnih sredstev, predvsem letala. Letalski promet je pomembno

spremenil zavest ljudi o velikosti našega planeta in o relativnosti časa. Tako prostor kot čas sta postala predmet naraščajoče človekove manipulacije in nadzora. Vezanosti na določen prostor, ki je bila značilnost večine predmodernih družb, je konec, s tem pa je omajana tudi teritorialna determiniranost rigidnih družbenih odnosov. Elektronski mediji, predvsem televizija, so povezali (skoraj) vse ljudi sveta z novo obliko interakcije. Sateliti so omogočili predvajanje istih posnetkov širom sveta in tako pomembno pospešili nastanek zavesti o globalnem dogajanju, ki zadeva ves planet. Globalno informacijsko omrežje, ki ga simbolizirajo sateliti, zaznamuje tudi konec veljave informacijske suverenosti nacionalne države kot dela njene politične suverenosti (glej Cohen in Kennedy, 2000: 24-26).

O spremembah v razumevanju prostora in časa obširneje razpravlja Mlinar v svojem delu *Individuacija in globalizacija v prostoru* (1994: 42-53). Ugotavlja, da so današnje spremembe na podlagi razširjene uporabe računalniške in komunikacijske tehnologije že tako daljnosežne, da sta prostor in čas skorajda izločena iz organizacije medčloveških interakcij. Mnogi družboslovni raziskovalci opozarjajo ne le na krčenje sveta temveč celo na prostorsko-časovni kolaps. Posledica uvajanja novih tehnologij oziroma načina potovanja je t.i. časovno-prostorska konvergenca. S tem izrazom Donald G. Janelle označuje povprečno hitrost s katero se kraji med seboj zbližujejo ali oddaljujejo glede na čas potovanja ali komunikacije. Izračunal je, da je ta konvergenca z vidika zbliževanja Londona in Edinburgha med letom 1776, ko so potovali s pošto kočijo, in letom 1966, ko je šlo za potovanje z letalom, znašala 29.4 minut na leto³⁶. Danes je predvsem med velikimi mesti konvergenca v relativnem času in prostoru vedno večja zaradi izboljševanja letalskih povezav, medtem ko je med manjšimi mesti znotraj države zaznati celo pojav konvergence. Značilni primer sta prometna gneča in težavna dostopnost do letališč. Zgodi se, da je čas potovanja do letališča včasih daljši kot potovanje z letalom na večje oddaljenosti. Že zdaj pa je vzpostavljena skoraj popolna časovno-prostorska konvergenca na telekomunikacijskem področju, ki zajema telegraf, telefon, teleks, radio, kabel in satelit³⁷.

³⁶ »Le-to je izračunal na podlagi formule $TT1-TT2/Y2-Y1$, pri čemer TT1 in TT2 predstavljata časa potovanja med obena krajema v letu 1 in v nekem poznejšem letu 2 ter Y1 in Y2 = dva zadevna datuma, tako torej $5760 - 180/1966-1776 = 29.4$ minute na leto« (Mlinar, 1994: 47).

³⁷ Pomembno je na tem mestu opozoriti, da nova tehnologija prometa in komunikacij ni enako dostopna vsem slojem prebivalstva, kot tudi ni enako razpoložljiva v vseh delih sveta. Za tiste, ki imajo manj sredstev in/ali živijo v revnejših državah, je lahko časovno-prostorska konvergenca povsem zanemarljiva. So pa informacijsko-tehnološke inovacije vedno bolj dostopne širom sveta in močno pridobivajo na svoji priljubljenosti. V Braziliji, na primer, ima več ljudi televizijo kot jih ima tekočo vodo ali hladilnik (glej Westwood, 2000: 49).

Na širšem akademskem področju spoznanja o spremenjeni funkciji časa in prostora vodijo k njihovem redefiniranju. Omenila sem že, da sociologija, kot znanstvena disciplina, temelji na predpostavki o sovpadanju geografskega in družbenega prostora : na enem geografsko določenem prostoru (država) obstaja en sam družbeni prostor (narod), in vsak družbeni prostor ima in potrebuje le en geografski prostor³⁸ (glej Pries, 2001: 4). »Navkljub vsem medsebojnim razlikam si klasiki modernega družboslovja ... delijo teritorialno definicijo moderne družbe, torej nacionalnodržavni model družbe, ki ga danes majeta globalnost in različne globalizacije« (Beck, 2003:46). Geografski prostor, čas in družbeni prostor so v dobi globalizacije kategorije, ki jih je potrebno redefinirati, ker so prerasli svoje stare okvire. Novi mednarodni migracijski tokovi, transnacionalna podjetja in razcvet komunikacijsko-informacijske tehnologije so pospešile kopičenje različnih družbenih prostorov v enem samem geografskem prostoru. Beck in številni drugi zato pospešeno iščejo nove analitične enote ki bi lahko nadomestile stare koncepte: »...debat o globalizaciji znotraj družboslovnih znanosti lahko razumemo in razgrnemo kot ploden spor o tem ... katere analitične enote bi lahko nadomestile nacionalnodržavno aksiomatiko« (Beck, 2003: 47). Koncept transnacionalnih družbenih prostorov se, tako domnevam, zdi korak v pravo smer.

3.3.2 Družbeni prostor osvobojen nacionalno-državne aksiomatike

3.3.2.1 Družbeno delovanje, artefakti, simboli

Prostor bi zelo splošno lahko definirali kot konfiguracijo in odnose med elementi. V fizični prostor bi tako uvrstili gore, drevesa, stavbe, kratka materialne elemente, ki na prvi pogled obstajajo objektivno, neodvisno od subjektivne refleksije človeka. Toda glede na dejstvo, da je človek tisti, ki je te elemente povezal v 'geografski prostor', jih poimenoval in določil razmerja med njimi, je vsak vidik in koncept prostora rezultat človeške refleksije. Geografske in prostorske enote so definirane z mejami, so torej človeški konstrukt. So predpogoj in hkrati rezultat družbenega delovanja (glej Pries, 2001: 21). Družbeni prostori, katerih že ime nakazuje njihov značaj, so konfiguracije družbenih delovanj, artefaktov in sistemov simbolov, ki so karakterizirane in definirane z njihovo gostoto in pomembnostjo v času in geografskem prostoru. Tesna medsebojna prepletenost teh treh elementov družbenih prostorov na prvi pogled za mojo razpravo nima posebnega pomena, vendar poglobljen vpogled razkrije, da so

³⁸ Tendence zaznavanja družbene realnosti v okvirih geografsko koherentnih in suverenih politično-kulturnih enot se je na evropskem kontinentu pojavila z znanim Westfalskim mirom, leta 1648. Sporazum med evropskimi imperiji je ustavil več kot stoletje in pol trajajoče politične in verske boje. Prevzel je idejno načelo Augsburškega mira iz leta 1555, ki je verske razkole umiril z idejo *cuius regio, eius religio* : čigar ozemlje, tega vera (glej Pries, 2001: 4).

izhodiščna točka opustitve klasičnih konceptov percepcije prostora in družbe kot medsebojno neločljivih kategorij. Nakazujejo možnost konstrukcije novih, sociološko relevantnih, analitičnih enot, ki se izognejo klasičnim konceptom osmišljanja družbene realnosti. Namreč, prepletanje temeljnih elementov družbenega prostora je lahko povsem neodvisno od teritorialnih omejitev nacionalne države in lahko poteka na številnih ravneh.

Družbena delovanja so sestavljena iz, in hkrati restrukturirajo, artefakte in sisteme simbolov; artefakti so posledica družbenih delovanj in utelešenje sistemov simbolov, ki hkrati omejujejo in usmerjajo družbena delovanja; sistemi simbolov ne bi mogli obstajati brez artefaktov – artefaktov kot vseh produktov človeškega izvora, ki so kot taki torej prvi simboli – kot tudi ne brez družbenih delovanj. Simboli kot produkti družbenih delovanj in artefaktov oboje tudi strukturirajo in osmišljajo. Artefakti postanejo prostorsko zamejene posledice družbenih procesov, ki te procese hkrati tudi strukturirajo. Simboli, kot kolektivno sprejete, ustvarjene in razširjene reprezentacije pomenov, se zanašajo na (prostorsko zamejene) artefakte za svojo aktualizacijo, toda lahko kljub vsemu obstajajo v, in vplivajo na, pluri-lokalni družbeni prostor.

(Gregory v Pries, 2001: 22)

Zaradi kompleksnosti dinamike družbenega življenja danes neprestano presegamo in kombiniramo ravni svoje primarne skupine, lokalne skupnosti in nacionalne države. Stopamo v pluri-lokalna omrežja večplastne družbene realnosti, ki je opredeljena s prepletanjem relativno stabilnih sistemov družbenih delovanj, artefaktov in simbolov (glej Pries, 2001: 6). Ti sistemi niso vezani izključno na teritorialne skupnosti (bodisi lokalne, regionalne ali nacionalne), temveč predstavljajo omrežje, ki se oblikuje vse bolj neodvisno od določene teritorialne podlage. Teritorialne skupnosti so se izoblikovale v daljšem času na strnjemem področju in so obstajale kot razmeroma rigidne in trajne tvorbe, ki so bile inkluzivne znotraj svojih mej in izključujoče navzven. Za razliko od teh je značilno, da danes nastajajo dinamična omrežja transnacionalnega povezovanja ljudi, ki na široko zaobidejo teritorialne omejitve nacionalne države³⁹ (glej Mlinar, 1994: 109).

³⁹ Izjemnega pomena meja med različnimi skupinami pa vendar ni pametno zanikati in teoretiki transnacionalizma se tega zavedajo. Namreč, ko so meje med skupinami enkrat začetane, jih ljudje ki prebivajo znotraj njih družbeno konstruirajo in osmislijo, pri čemer razvijejo specifično identiteto, načine življenja, običaje, itd., ki jih ločujejo od drugih skupin. Te družbene konstrukcije pa kmalu zaživijo po svoje in postopoma začnejo same v veliki meri narekovati vedenje in način življenja svojih kreatorjev (Friedman v Basch et al.: 1994: 33).

3.3.2.2 *Od habitusa k habitatom pomenov*

Družbena delovanja, artefakte in simbole pa vendar moramo umestiti v nekakšen teoretski okvir. Skušala sem prikazati, da presegajo omejitve nacionalne države in niso teritorialno pogojeni. Postavila sem temelje razumevanja, da na našem planetu obstaja množica raznolikih družbenih prostorov, ki so skonstruirani z relativno stabilnimi omenjenimi elementi, vendar se neprestano dinamično preoblikujejo zaradi zunanjih vplivov drugačnih družbenih prostorov. Vsi ti prostori, tako jih razumem, se med seboj sicer razlikujejo, ker so razvili vsak svojo specifično konfiguracijo elementov, vendar pa so vezi ki jih povezujejo tako goste, da postaja danes njihova struktura pospešeno transnacionalna. Dinamiko teh transnacionalnih prostorov je mogoče zajeti s konceptom Bourdieujevega habitusa (glej Stones, 1998: 220-221), ki je posebno koristen pri pojasnjevanju dinamike znotraj transnacionalnih prostorov.

Habitus označuje sistem trajnih in hkrati spremenljivih dispozicij preko katerih dojemamo, ocenjujemo in delujemo v svetu. Zaradi dolgotrajne izpostavljenosti tem dispozicijam so nezavedne sheme po katerih se ravnamo v vsakdanjem življenju s procesom socializacije ponotranjene. Ljudje, ki so torej izpostavljeni specifičnim artefaktom, simbolom in vzorcem družbenega delovanja, razvijejo specifične sheme delovanja, ki so lastne zgolj njihovemu habitusu. Vendar Bourdieu opozarja, da človek ni zgolj pasiven prejemnik dražljajev iz svojega okolja, temveč ga s svojim delovanjem tudi aktivno restrukturira (glej Stones, 1998: 220-221).

Način sprejemanja, dekodiranja in predelave informacij iz okolja v veliki meri določa človekovo delovanje. Na osnovi sprejetih informacij človek gradi in konstruira svet in ne zgolj zbira vtise in se nanje odziva. Proces predelave informacij v socialni psihologiji imenujejo zaznavanje ali percepcija. Gre za proces, s katerim dovolimo sporočilom iz okolja dostop do zavesti in jih sprejmemo v mentalno obdelavo. Posameznik razvije sebi lastno identiteto, to je edinstveno psihološko strukturo, ki je sicer družbeno posredovana, vendar ni rigidna in nespremenljiva. V stiku z drugačnimi vzorci vedenja ima sposobnost prilagajanja in preoblikovanja. Tu je ključnega pomena izdelan odnos do sebe, ki omogoča posamezniku da se prepozna kot 'on sam' nasproti različnim socialnim kontekstom in situacijam, in pri tem ne sprejema dražljajev iz svojega ali novega kulturnega okolja nekritično in neselektivno (glej Nastran-Ule, 2000: 462-480).

Elementi družbenega prostora, ki jih z vzgojo internaliziramo, so torej relativno stabilni, nikakor pa ne nespremenljivi in nezamenljivi. Prehod iz enega habitusa ali posameznikovega družbenega prostora v drugega ni nujno travmatično doživetje, kot na to implicirajo teorije o diaspori, ki so, kot smo že ugotovili, v veliki večini svojih različic zgolj omiljena različica nacionalno-državne aksiomatike. Prav tako ti prehodi ne pomenijo nujno homogenizacije ali vesternizacije, kot predpostavljajo teorije o kulturnem imperializmu. Vsak posameznik je sebi lasten subjekt, ki razvije sebi lasten identitetni projekt⁴⁰. Družbena pogojenost projekta je sicer nevprašljiva, vendar je nesporno tudi relativno prilagajanje tega istega projekta različnim družbenim prostorom ali habitusom. Proces pa ni enosmeren: sprejemanje omenjenih elementov družbenega prostora ne poteka pasivno in neselektivno, kar posledično pomeni, da je habitus nenehno subjekt preoblikovanja. Različni habitusi so torej difuzni, čeprav v svojih temeljih pravzaprav niti niso med seboj toliko različni. Na to opozarjata predvsem Luckmann in Berger s povzemanjem ideje intersubjektivnosti. Ta označuje neprekinjeno povezavo med individualnimi perspektivami posameznikov, ki omogoča zavest, da živimo v skupnem svetu, ki si ga sočasno delimo (glej Nastran-Ule, 2000: 490).

Zavedam se, da se moja naravna drža v odnosu do sveta sklada z naravno držo drugih ljudi, ki enako razumejo objektivizacije, s katerimi se določa svet. Vem tudi, da imajo drugi perspektivo skupnega sveta, ki ni istovetna z mojo lastno perspektivo. Moj 'tukaj' je njihov 'tam'. Moj 'zdaj' se ne ujema z njihovim 'zdaj'. ... Najpomembnejše pa je spoznanje, da obstaja med mojimi in njihovimi pomeni neprekinjena povezava in da občutke glede realnosti sveta delim z njimi. Naravna drža je v bistvu drža zdravega razuma, saj se nanaša na svet, ki je skupen velikemu številu ljudi. Zdrav razum pa je razum, ki ga z drugimi delim v normalnih, samoumevnih rutinah vsakdanjega življenja.

(Luckmann in Berger, 1988: 30)

Klasični koncept Bourdiejevega habitusa je prevzel Bauman (v Hannerz, 1996: 22) in ga preimenoval v habitat. V svojem bistvu je Baumanov habitat identičen Bourdiejevemu habitusu, gre zgolj za razliko v terminologiji, katere namen je, menim, oživiti stari koncept in ga aplicirati na nove družbene razmere. Bauman ugotavlja, da mora biti koncept družbenega delovanja kombiniran ne s konceptom strukture, temveč s konceptom habitata, ki je zaradi svoje fleksibilnosti dosti bolj primerno orodje osmišljanja dinamike družbenega dogajanja v dobi globalizacije. Baumanov habitat je nadalje prevzel Hannerz in ga apliciral na transnacionalno problematiko. Govori o habitatih pomenov, kot strukturah, ki se razvijajo na

⁴⁰ Identitetni projekt so zamisli posameznika o samem sebi, o njegovem mestu v družbi, o tem kaj bi rad postal, in predvsem kako naj bi nanj gledali pomembni drugi (glej Nastran-Ule, 2000: 479-480).

skupinski, pa tudi individualni ravni. Ta ugotovitev se sklada z mojo razpravo o posamezniku kot lastnemu subjektu, ki razvije sebi lasten identitetni projekt, in ki torej znotraj habitata pomenov svoje skupine lahko razvije relativno individualen habitat sebi lastnih pomenov. Habitati pomenov se lahko širijo ali krčijo. Lahko se prekrivajo v celoti, delno, ali pa sploh ne. V globalni ekumeni, katere centri so globalna mesta, se individualni habitati pomenov najbolj prekrivajo in lahko postanejo idiosinkratični. Individualne habitate pomenov spreminjajo kraji ki smo jih obiskali, ljudje ki smo jih tam spoznali, knjige in časopisi ki jih preberemo, televizijski kanali ki jih gledamo. Hannerzev habitat pomenov se je na primer, kot pravi, spremenil še istega dne, ko so v njegovem stanovanjskem bloku napeljali kabelsko televizijo in je imel naenkrat dostop do britanskih, francoskih, nemških, ameriških, turških in ruskih programov (glej Hannerz, 1996: 23).

Televizija je izredno močan medij, ki poleg osebnega stika z drugačnim habitatom najbolj uspešno spreminja pomene, tako na individualni kot skupinski ravni. V Ekvadorju, ki tako kot ostale države Latinske Amerike slovi po ljubezni do telenovel, je bila leta 1994 daleč najuspešnejša telenovela Guadalupe, uvožena iz Mehike. Ekvadorci so povsem vzljubili junakinjo nadaljevanke, mlado in lepo Guadalupe, nezakonsko hči hišne pomočnice in njenega gospodarja. Krute in nepravilne razmere in dogodki, v katerih se je dekle znašlo, so sprožile obširne debate v ekvadorski javnosti o tradicionalnih pojmovanjih poroke, samohranilstva, ločitve, nasilja moških nad ženskami, posilstva itd. (glej Westwood, 2000: 50-51). Lahko torej sklepamo, da se je habitat ekvadorskih žensk po ogledu nadaljevanke močno razširil. V kontekstu moje razprave lahko o razširitvi habitata pomenov omenim doživetje ameriško-japonske sociologinje Kondo, ki se je po preselitvi na Japonsko morala spopasti z dolgotrajnim prilagajanjem novemu okolju, zlasti množici vsakodnevnih obredov in ceremonij. Sprva se je počutila povsem kulturno nekompetentno, sčasoma pa se njen habitat razširil do take mere, da ni mogla več pomembneje razlikovati med sabo in drugimi Japonci. Skozi obrede in rituale, v družinskih odnosih, odnosih s sosedi in sodelavci, se je začela samozaznavati kot del japonske družbe (glej Nastran-Ule, 2000: 467-468). Moja raziskava v Londonu, o kateri podrobneje v petem poglavju, je prav tako potrdila razširitev individualnega habitata pomenov tako imigrantov ki sem jih intervjuvala, kot tudi 'avtohtonih' Londončanov, ki so prišli v stik z množico kultur iz vsega sveta⁴¹.

⁴¹ Spreminjanje habitatov pomenov ni odvisno zgolj od fizičnega stika, temveč tudi od sposobnosti sprejemanja njegovega pomena, na primer razumevanje jezika ali stopnja pismenosti v odnosu do drugih simbolnih oblik (glej Hannerz, 1996: 23)

3.3.2.3 Deteritorializirana pokrajina habitata novih generacij

Politično delovanje nedržavnih akterjev (ne pa nujno protidržavnih) vedno bolj uhaja nadzoru njihove države, pri čemer vse bolj vstopa v ospredje neteritorialna in kozmopolitska perspektiva (glej Mlinar, 1994: 129). Dolgoročni trendi nakazujejo, da se razlike med generacijami znotraj določenega naroda povečujejo, medtem ko se teritorialne razlike (razlike med narodi) s prihajanjem mlajših generacij vse bolj zmanjšujejo. S širjenjem komunikacij in mobilnosti v svetovnem merilu mlajše generacije razširjajo tudi teritorialne okvire svoje identifikacije. Mlinar (1994: 164-165) ugotavlja, da ne prihaja le do hibridizacije nacionalnih kultur, do njihovega mešanja in do deteritorializacije kultur, ki se kaže v prisotnosti le-teh daleč proč od kraja njihovega izvora. Za mlajše generacije je predvsem značilno, da se zabrisuje meja med domačim in tujim, tako da tistega, kar prihaja v nacionalno-državne okvire od zunaj ne dojemajo več avtomatično kot nekaj tujega. Mladi ne pristajajo več na samoumevnost in avtomatizem prevzemanja teritorialno opredeljenih danosti.

Pripadnost določeni teritorialni enoti v razvitih družbah praviloma zmeraj manj pojasnjuje značilnosti posameznika ali skupine. Vedno več je neteritorialnih akterjev, katerih delovanje je mogoče razumeti v okviru sistemov, ki niso prvenstveno prostorsko določeni (glej Mlinar, 1994:102). Predvsem področja glasbe, filma, mode in vizualne umetnosti predstavljajo za mlade stičišča drugačnih, vznemirljivih življenjskih stilov. Fluidnost kulturnih stilov omogoča nastanek hibridnih kulturnih produktov, ki se manifestirajo v t.i. novih etnijah mladih (glej Hall v Vertovec, 1999: 53). Mlajše generacije se tudi pogosto aktivno udeležujejo globalnih družbenih gibanj s kozmopolitskim značajem, katerih cilj je opozoriti bodisi na globalno okoljevarstveno krizo (Greenpeace, Friends of the World), revščino (Rdeči križ, Oxfam), neupoštevanje človekovih pravic (Amnesty International), izumiranje živalskih vrst, krčenje pragozda (International Union for the Conservation of Nature, The World Wide Fund for Nature) in podobno. Vsa tovrstna gibanja imajo povsem transnacionalen značaj in delujejo neodvisno od politike svojih držav.

4 KOZMOPOLITSKA DINAMIKA TRANSNACIONALNIH PROSTOROV

Koncept kozmopolitizma je v uporabi že od antike, kjer je označeval nazor, da je človek bolj ud človeštva kot pripadnik določenega ljudstva. Kozmopolit je torej že v davni antiki predstavljal osebo, katerega primarna afiniteta je skupnost človeških bitij celotnega sveta in ne zgolj njegova etnična ali državna pripadnost. Nedavno ga je ponovno aktiviral širok krog družboslovnih in političnih teoretikov. V kontekstu slednjih je postal predvsem oznaka za nazor nove politične levice in kot tak ponudil privlačno alternativo etnocentričnemu nacionalizmu in partikularnemu multikulturalizmu (glej Vertovec, 2000: 1).

Obuditev koncepta ni presenetljiva. Dinamika globalizacije pospešuje povezanost sveta in pogojuje nastanek transnacionalnih družbenih prostorov, v katerih nacionalna pripadnost slabi, in v katerih nastajajo omrežja kulturnih povezav, ki so relativno deteritorializirana. V teh prostorih se na ravni posameznika in njegove identitete lahko pojavljajo neizogibne spremembe v nazorih in vedenju. Predvsem gre za naravnost in potrebo po interakciji z drugačnim, estetsko odprtost za doživljanje številnih kulturnih izkušenj in iskanje kontrastov v nasprotju z uniformnostjo (glej Hannerz, 1996:103). Vedno več ljudi potuje širom sveta, spremlja svetovne medijske dogodke in novice, preizkuša alternativne življenjske stile, spremlja globalne modne, glasbene, umetniške trende in aktivno sodeluje v katerem izmed mnogih globalnih gibanjih. V mnogih pogledih ta množica ljudi, ki danes ni več omejena zgolj na visoko izobraženo svetovno elito, s svojo živahno kulturno kreativnostjo oblikuje hibridne vzorce kulture⁴² (glej Vertovec, 2000).

Kozmopolitstvo kot filozofija zajema miselnost o vseh ljudeh kot državljanih sveta in ne zgolj državljanih posameznih nacionalnih držav. Človeštvo bi se moralo, pravi filozofija v svoji najbolj radikalni različici, povezati v eno samo moralno skupnost, ki bi jo odlikovale univerzalne vrednote. Predvsem pa bi bilo čimprej potrebno popolnoma preseči ravni nacionalne države in na novo izumiti tako politiko in njene subjekte, ki bi zavest o globalnosti inkorporirala v srce politične imaginacije, organizacije in delovanja (Beck v Vertovec, 2000: 5). Perlmutter (1991) ugotavlja, da smo danes že na majavi poti do prve globalne civilizacije, ki ima, v primeru da bi se razvila v obliki ki jo navaja sam, izjemen potencial za doseg velikega napredka v zgodovini človeštva. Temelji za to, meni, so že vzpostavljeni. Zaznati je

⁴² V osnovi koncept zajema pojav, ko se različne kulture ob medsebojnem stiku specifično preoblikujejo in ustvarjajo povsem nove, inovativne oblike po načelu selektivne inkorporacije (glej Cohen in Kennedy, 2000: 245).

namreč mogoče paradigmatski premik v družbeni arhitekturi societalnih institucij, katerih narava postaja zmeraj bolj globalna⁴³.

4.1 Prva globalna civilizacija?

Prva globalna civilizacija ne sme temeljiti na etnocentričnem univerzalizmu, za katerega je značilno, da ena skupina ljudi predlaga rešitve za vse druge in jih skuša prepričati v adaptacijo lastnih societalnih modelov. Nasprotno. Perlmutter jo razume kot svetovni red s skupnimi vrednotami, procesi in strukturami, kjer:

- (1) narodi in kulture postanejo bolj odprti za medsebojna vplivanja
- (2) se priznava in spoštuje različnost identitet posameznikov in skupin
- (3) ljudje z različnimi ideologijami sodelujejo, pa tudi tekmujejo med seboj, pri čemer nobena posamezna ideologija ne preseže druge
- (4) globalna civilizacija postane edinstvena v holističnem smislu, medtem ko njen značaj ostane pluralen in heterogen
- (5) se omenjene vrednote ponotranji in spoštuje, pri čemer se tolerirajo določene variacije v njihovi interpretaciji, lastne vsaki specifični kulturi

Idealni scenarij, ki nam ga ponudi Perlmutter, je globalni dinamični sinkretizem, ki na družbeno-kulturnem področju predvideva ne le toleriranje kulturnih razlik ali kulturno pluralizacijo, temveč aktivno sposojanje kulturnih elementov s hibridizacijo okusov.⁴⁴ Na tej točki lahko Perlmutterjevo razmišljanje spojimo s Hannerzevim konceptom kreolizacije kulture, ki ga podrobneje predstavljam v podpoglavju 5.3.2.⁴⁵

⁴³ Kot primer spremembe societalnih organizacij Perlmutter navaja izkoreninjenje črnih koz iz vseh področij zemeljske oble, ki ga je leta 1980 slovestno naznanila organizacija World Health Assembly. Črne koze so bile prvi svetovni problem, ki ga je uspelo rešiti v globalnem merilu. Dr. Henderson je bil eden izmed tistih, ki so si prizadevali za vzpostavitev globalne družbene arhitekture, ki je vključevala četrto milijono profesionalnega osebja v 61-ih državah in tisoče lokalnih interesnih skupin. Projekt Perlmutter označuje za simbol sloge in uspešnosti sodelovanja vsega človeštva, ki pa je bil zmožen le zaradi vzpostavitve ustrezne družbene arhitekture. Namreč, osnovna tehnologija za izkoreninjenje črnih koz je obstajala že 175 let pred njeno uporabo v globalnem merilu, manjkala pa je ustrezna družbena arhitektura ki bi omogočala njeno aplikativnost. Z družbeno arhitekturo Perlmutter označuje: »...umetnost in disciplino utelešenja humanih vrednot v organizacijske strukture s katerimi se ljudje lahko identificirajo« (1991: 900).

⁴⁴ Za pomen globalnega dinamičnega sinkretizma na področju ekonomije, vojske, prava, industrije, politike, medicine in znanosti, glej Perlmutter, 1991: 908-909.

⁴⁵ Vizija sveta v prihodnosti pa predvsem v očeh politično desno mislečih avtorjev ni tako svetla. Konzervativni intelektualci Samuel Huntington, kot ga opredeljujeta Cohen in Kennedy (2000: 363), napoveduje alternativen distopičen scenarij, ki v prihodnosti predvideva neizogiben in nasilen spopad civilizacij. Huntington meni, da so razlike med civilizacijami tako velike, da jih je nemogoče preseči. Tu ne gre, pravi, za zgolj razlike med političnimi režimi. Gre za stoletja utemeljevane razlike med zgodovino, jeziki, kulturami, tradicijami, in najpomembnejše, med religijami različnih skupin, ki so tako fundamenatalne, da je pojav skupne globalne civilizacije nemogoč (1993).

Tabela 4.1: Koncept transnacionalnega sinkretizma v primerjavi s konceptoma asimilacije in etničnega pluralizma⁴⁶

Pristop	Asimilacija	Etnični pluralizem	Razširitev družbenega prostora
Osnovni princip	<i>Talilni lonec</i>	<i>Pluralizacija</i>	<i>Transnacionalizacija</i>
	<u>Akulturacija:</u> adaptacija vrednot in vedenja prevladujoče nacionalne kulture	<u>Ohranitev kulturnih elementov:</u> Ohranitev lastnih kulturnih praks v novem kontekstu; kolektivne identitete transplantirane iz dežele izvora	<u>Transnacionalni sinkretizem:</u> Difuzija kultur in pojav novih, hibridnih identitet

Vir: povzeto po Faist, T. (1998 : 15): Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture.

Za dosego transnacionalnega dinamičnega sinkretizma je izjemnega pomena t.i. kozmopolitska izobrazba, ki jo Martha Nussbaum definira kot pridobivanje znanja o ljudeh različnih kultur, o njihovih običajih, verovanjih in prepričanjih (glej Patriotism and Cosmopolitanism: <http://www.phil.uga.edu/faculty/wolf/nussbaum1.htm>). Tudi o kozmopolitski izobrazbi govorim podrobneje na drugem mestu, kjer ga izpostavljam v kontekstu predstavitve nekaterih relevantnih vidikov kurikulumu v londonskih osnovnih šolah⁴⁷.

S kratko predstavitvijo kozmopolitstva, ki je nedvomno eden izmed prevladujočih značilnosti transnacionalnih družbenih prostorov, zaključujem teoretski del svoje naloge. V naslednjih poglavjih skušam teoretske razlage novih družbenih prostorov obarvati z empiričnim prikazom njihove dinamike. Poglavja temeljijo na subjektivnem dojemanju transnacionalne dinamike globalnega mesta, zato opisujejo tiste aspekte transnacionalizma, ki sem jih sama opazila v štirimesečnem obdobju prebivanja v Londonu. Te sem nato uvrstila v relevantne teoretske

⁴⁶ Nekateri imigranti se po prihodu v novo kulturno okolje povsem asimilirajo, in torej prevzamejo nove kulturne vzorce države naselitve, spet drugi ohranjajo svoje etnične korenine ob relativnem spoštovanju ostalih kultur s katerimi si delijo geografski prostor. Teoriji talilnega lonca in kulturnega pluralizma sta podrobneje predstavljeni v Lukšič-Hacin, 1995: 60-66. V delu je omenjen tudi koncept globalnega dinamičnega sinkretizma, vendar pod pojmom interkulturalizem: »Interkulturalizem... sugerira možnost, kot tudi nujnost navzkrižnih medsebojnih zvez med kulturami oziroma njihovimi pripadniki. Ta 'večpomenskost' je še večja, kot se zdi na prvi pogled. Sugestija interkulturalizma je intencionalna: kot da prišepetava, da se mora ob srečanju oziroma stiku med govorce ali akterji dveh kultur roditi še kaj tretjega« (Katunarič v Lukšič-Hacin, 1995:66).

⁴⁷ Glej podpoglavje 5.3.1.

okvire in tako skušala bralcu ustvariti čim bolj izpopolnjeno podobo vsakdanjega življenja prebivalcev transnacionalnega družbenega prostora.

5 PORTRET LONDONA KOT GLOBALNE ETNOKRAJINE

Gospod, ni moč najti nobenega človeka, predvsem pa ne intelektualca, ki bi bil voljan zapustiti London. Ne gospod, ko se človek naveliča Londona se naveliča življenja; kajti v Londonu je vse kar bi si človek želel v življenju privoščiti.

Dr. S. Johnson, slaven pesnik iz 18. stoletja (v Durrschmidt, 2000:13)

Transnacionalna, ali celo globalna dinamika ki jo je moč začutiti v Londonu, je več kot navdušujoča. Leta imigracij v Britansko metropolo so rezultirala v nastanku enega izmed najbolj etnično pisanih kotičkov sveta. Vdihnili so mu duh eksotičnosti, vznemirljivosti, priložnosti, in osvežila kozmopolitsko identiteto, ki ga je sicer spremljala že stoletja. Postal je svetovno križišče različnih kulturnih svetov in jim ponudil življenjski prostor brez močnejših asimilacijskih pritiskov, ti pa so mu v zameno pričarali pluralno identiteto, ki je postala magnet, ne le za turiste in kozmopolitske intelektualce, ampak tudi za transnacionalne organizacije in številna družbena gibanja. Z osveženim značajem je začel pritegovati svetovni kapital, postal je priljubljeni gostitelj pomembnih transnacionalnih gospodarskih, političnih in kulturnih dogodkov, predvsem pa je postal prototip tistih družbenih prostorov o katerih teče beseda v mojem delu. London je nedvomno prizorišče pluri-lokalnih družbenih realnosti, ki smo jih označili za transnacionalne. Kot tak je izrazito deteritorializiran in živi po svojih lastnih pravilih relativno neodvisno od pritiskov nacionalne države. »London ni zgolj lokalizirana manifestacija britanske kulture ali njena nenavadna urbana verzija. Je nekaj kvalitativno drugačnega« (Hannerz, 1996: 129). Predstavlja torej popolno okolje za opazovanje dinamike, ki me zanima⁴⁸.

5.1 Raziskovalni načrt

5.1.1 Opredelitev raziskovalnih vprašanj in metoda raziskovanja

Z raziskavo sem želela predvsem doživeti transnacionalno dinamiko in začutiti transnacionalni utrip globaliziranega svetovnega mesta, pri čemer bi s pomočjo izpovedanih biografij, komentarjev in opazovanja vedenja Londončanov oblikovala lasten pogled na razumevanje problematike transnacionalnih družbenih prostorov in spoznala, kako vplivajo na oblikovanje življenja njihovih prebivalcev. Na teren se nisem odpravila s strogo začrtanimi cilji in izoblikovanimi hipotezami, ki bi jih po načelu dedukcije nato preverjala. Po kratki

⁴⁸ Za globlji vpogled v problematiko odnosov med Londonom in Veliko Britanijo glej odličen akademski prispevek Kevina Robinsa: 'Endnote: To London: The City beyond the Nation' (2001).

analizi pomembnejših sekundarnih virov, s katerimi sem se podrobneje seznanila s problematiko transnacionalnih študij v antropologiji in sociologiji, sem si sicer na grobo zastavila smernice raziskovanja, vendar sem skušala spontano doživljati dinamiko Londona in njegovega transnacionalnega življenja in naknadno selekcionirati podatke ki sem jih zbrala. Zbrani sekundarni viri so vključevali znanstvene monografije, članke, statistične podatke in internetne vire, in so služili najprej kot osnova za raziskavo in nadalje za pojasnitev nekaterih novih spoznanj, ki sem jih doživela na terenu in jih je bilo potrebno analitično opredeliti z že obstoječo literaturo.

Zaradi narave raziskave sem se odločila uporabiti predvsem kvalitativne metode raziskovanja, kajti preučevati sem želela načine in stile življenja, izkušnje, stališča in prepričanja Londončanov, te pa je težko zajeti s kvantitativnimi metodami. Mnogo primernejša za tovrstno preučevanje je etnografska metoda. Zanj značilno je odkrito ali prikrito sodelovanje raziskovalca pri vsakdanjem življenju izbrane skupine ali posameznikov, opazovanje dogajanja, poslušanje izrečenega, postavljanje vprašanj, skratka zbiranje vsakršnih podatkov ki bi lahko osvetlila predmet preučevanja (glej Hammersley in Atkinson v Flick, 2002: 146). Gre primarno za preučevanje izbranega družbenega fenomena brez vnaprej postavljenih hipotez, tako da odhod na teren ni že vnaprej strukturiran, ampak je nestrukturiran, oziroma (v našem primeru) polstrukturiran. Uporabila sem metodo opazovanja z udeležbo in metodo polstrukturiranih globinskih biografskih intervjujev. S slednjimi sem poskušala, po zgledu Durrschmidta (2000), zajeti milje treh Londončanov (sam jih predstavi osem, podrobneje analizira pa tri) in ga analitično osmisliti z literaturo transnacionalizma. Intervjuvance sem v grobem vodila skozi pogovor in jih vzpodbujala v razmišljanja, ki bi bila zame pomembna. Pri vseh sem začela enako, z vprašanjem o samorefleksiji osebne identitete. Prosila sem jih naj mi pripovedujejo o poteku svojega življenja, pri čemer naj se osredotočijo na dejavnike in dogodke za katere sami menijo, da so vplivali na oblikovanje njihove osebnosti. Predvidevala sem, da bodo med drugim govorili predvsem o svoji kulturi ali etnični pripadnosti ter življenju v globalnem mestu in njegovem vplivu na njihov življenjski stil. K razmišljanju o teh specifičnih temah sem jih nato vzpodbujala z dodatnimi vprašanji.⁴⁹

⁴⁹ Glej prilogo B.

5.2 Družbeno okolje raziskave

5.2.1 Kratka predstavitev vzorcev naseljevanja Londona

Mesto samo so oblikovali imigranti. Leta 50 so ga ustanovili Rimljani in takoj je postalo privlačno središče za prebivalce Evrope in celo severne Afrike. V prvem mileniju njegovega življenja so ga pomembno zaznamovali Germani, Skandinavci in Normani, kasneje, od 12. stoletja naprej, pa je postal privlačen predvsem za Irce in Jude. V srednjem veku so ga začeli naseljevati italijanski in španski trgovci, v sredini 16. stoletja pa je postal priljubljeno središče za nizozemske, germanske in francoske protestante. Razvoj in razširitev britanske trgovine in ustanovitev številnih kolonij širom sveta je v London pritegnil še prebivalce drugih kontinentov, predvsem obeh Amerik (prve dokumentirane naselitve leta 1616) in Avstralazije (1792). Britanski časnik *The times* je leta 1867 ugotavljal, da ni na otoku več skoraj nobenega 'čistega' Angleža. Nacionalna denominacija anglo-saksonec je naenkrat postala povsem zgrešena, kajti dopolniti bi jo morali s še veliko imeni drugih narodnosti. Dvajseto stoletje je trend naseljevanja nadaljevalo in ga celo pospešilo, kajti britanska vlada je v povojnem obdobju nujno potrebovala delovno silo za obnovitev in okrepitev državnega gospodarstva. Zato je vzpodbujala imigracijo iz svojih bivših kolonij (glej Merriman, 1993: 4)

Razlogi za imigracije v London so kompleksni in zahtevajo analize ekonomske, politične in religijske klime v državi emigracij, kot tudi pogojev in priložnosti, ki jih je London v specifičnih obdobjih ponujal. Različna zgodovinska obdobja so bila obarvana z različnimi razlogi, od ekonomskih (ti po mnenju strokovnjakov izstopajo) do političnih in religijskih. London je nudil zatočišče številnim političnim beguncem, med drugim tudi francoskemu plemstvu po revoluciji leta 1798. Azil jim je omogočil zaščito pred revolucionarno nastrojeno domačo množico, ni pa jim nudil tudi posebnih privilegijev. Tako je Marquis de Montazet služil denar za lastno preživetje s čiščenjem oken, Chevalier Anselme pa je moral postati natak. London je, ironično, brez predsodkov gostil tudi nasprotnike absolutizma, politične revolucionarje, kot so Giuseppe Mazzini, Sun Yat Sen in Karl Marx. Tu jim je bila omogočena intelektualna dejavnost brez smrtnih groženj s strani vladajoče elite. Na religijskem področju je London prav tako pokazal relativno strpnost. Leta 1567 je omogočil naselitev številnim protestantom, predvsem Nizozemcem, ki so jih njihove dežele izvora izgnale. Leta 1581 so Italijani ustanovili lastno cerkev, 1656 so Judje zgradili prvo londonsko sinagogo, dvajset let kasneje pa Grki svojo ortodoksno cerkev. Samuel Smith je London

poimenoval za svetovni azil, za zatočišče vseh preganjanih, kar je nedvomno s svojo dolgotrajno liberalno tradicijo tudi predstavljal (glej Merriman, 1993: 20).

Vsak kovanec pa ima dve plati. Liberalni London, metropola Velike Britanije, je postal konec 19. stoletja središče britanskega imperija, ki je dosegel tolikšne razsežnosti, da v njem, kot so Britanci radi poudarili, sonce nikoli ni zašlo. Na višku svoje moči je Velika Britanija obvladovala vse trgovske smeri v indijskem oceanu, od skrajnega juga Afrike do Hongkonga, in od Adena do Adelaide (glej Atlas svetovne zgodovine, 1989: 245). O značaju kolonizacije smo že govorili, zato se na tem mestu ne bomo ponovno spuščali v razlago o njeni represivni naravi. Opozoriti želimo le na naslednjo ironijo: strpen, liberalen London, zatočišče vseh preganjanih in zatiranih, je naenkrat postal glavno mesto največjega svetovnega kolonialnega imperija, ki je poleg izkoriščanja naravnih bogastev in delovne sile številnih kultur, skušal v njihov življenjski prostor nasilno vnesti lastno britansko kulturo. Po drugi svetovni vojni, ko je London nujno potreboval obsežno delovno silo za njegovo rekonstrukcijo, so se imigracije iz držav Commonwealtha vzpodbujale, kar je rezultiralo v nastanitvi številnih Ircev, prebivalcev Karibov, Južne Azije, Italije in Cipra.⁵⁰ Zakon o državljanstvu iz leta 1948 je zagotavljal pravico do nastanitve vsem prebivalcem iz angleških kolonij in držav Commonwealtha brez vsakršnih omejitev. Toda že od leta 1968 naprej so se začeli izvajati bolj restriktivni ukrepi, ki so vedno bolj trdno zapirali imigrantom vstop na otok⁵¹.

5.2.2 Od imperialnega središča do globaliziranega svetovnega mesta

Mesta kot London se bodo spremenila. Ne bodo več nacionalna mesta. Postala bodo mesta sveta, moderni Rim, in uveljavila vzorec, ki pritiče veličastnim mestom v očeh otočanov, kot sem sam, in ljudi iz oddaljenih kultur in jezikov. Postala bodo mesta učenosti, elegance, uglajenosti in svobode za vsa barbarska ljudstva sveta, ljudstva gozdov in puščav, Arabcev, Afričanov, Malezijcev.
(Naipaul v Hannerz, 1996: 127)

Tekom dvajsetega stoletja, ko smo bili priča razpadanju največjega svetovnega imperija, se je odnos med Londonom in britanskim narodom začel pomembno spreminjati. Prestiž Londona, kot epicentra imperija in britanskega naroda, je med letoma 1950 in 1970 začel slabeti in

⁵⁰ Britanski Commonwealth je mednarodna skupnost držav v katero so vključeni Združeno kraljestvo in nekdanje kolonije britanskega kolonialnega imperija. Vse članice so samostojne države na vseh področjih notranje in zunanje politike, vendar je iz zgodovinskih razlogov britanski monarh simbol njihove prostovoljne vključitve v skupnost in ga priznavajo za vodjo Commonwealtha (glej Oxfordova enciklopedija zgodovine, 1993: 39-40).

⁵¹ Za globlji vpogled v spreminjanje imigrantske zakonodaje Velike Britanije tekom dvajsetega stoletja glej Merriman, 1993: 23-24.

njegova usoda, ne le v globalnem merilu, temveč tudi v zahodni Evropi, je postala negotova. Toda, ugotavlja Eade, medtem ko je Britanija nadaljevala v dokaj klavrnih vlogi, ki ji je pripadla po kolapsu kolonializma, se je London odtrgal od državne drže in namesto žalovanja za izgubljenim začel imperialno dediščino izrabljati v svoj prid. Izrazito je razširil storitveni sektor in utrdil poslovne in finančne institucije. Postal je magnet za globalne finančne tokove in se pridružil New Yorku in Tokiu, ki sta že veljala za uveljavljena svetovna mesta (glej Eade, 2000: 1). Na začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja je Saskia Sassen trojico omenjenih mest označila za globalna mesta, pri čemer je bil kriterij uvrstitve v takšno kategorijo povsem ekonomske narave.⁵²

Globalna mesta delujejo na štiri načine: najprej, kot točke nadzorovanja in usmerjanja svetovnega gospodarstva; drugič, kot ključne destinacije za tok kapitala in za specializirana storitvena podjetja, ki so nadomestila manufakturno proizvodnjo kot vodilno panogo ekonomije; tretjič, kot prizorišča proizvodnje, z vključno proizvodnjem inovacij za sedaj vodilni tip industrije; in četrtič, kot trgi za proizvedene dobrine in inovacije.

(Sassen, 1991: 4)

Globalna mesta so središča velikih transnacionalnih korporacij, bank, zavarovalnic, so finančna in politična središča sveta in središča globalnega prometa. Iz londonskega letališča Heathrow, po pretoku potnikov največjega mednarodnega letališča, vzleti na minuto do 11 letal. Letala 90 različnih letalskih družb popeljejo potnike, ki jih je na leto v povprečju kar 63 milijonov, na okoli 170 različnih destinacij (glej Heathrow airport: <http://www.baa.co.uk>). Prav tako so središča svetovnih komunikacij, kar se meri s pogostostjo uporabe telefona, faksa in interneta. Od leta 1985 so se klicne številke v Londonu povečale iz šestmestnih na sedem in nato osemestne. Klicna številka za London (01) se je kmalu preoblikovala v trimestno (071 in 081), danes pa je že štirimestna (0171 in 0181). V globalnih mestih se nahajajo tudi največje medijske hiše in agencije, ki so odgovorne za posredovanje svetovnih novic in medijskih dogodkov po vsem svetu. Posledica teh sprememb v razvoju določenih mest je njihovo vedno bolj intenzivno medsebojno povezovanje in integracija, na račun njihovega odnosa z državo, na katero so geografsko vezani (glej Cohen in Kennedy, 2000: 270-274).

⁵² Že pred delom Saskie Sassen o globalnih mestih, je hipotezo o svetovnih mestih postavil John Friedman. Medtem ko je v veliki meri skladna s kasnejšimi predpostavkami Sassenove o značilnostih globalnega mesta, Sassen v nasprotju s Friedmanom zavrača delovanje akterjev kot dejavnika, ki bi bil vreden nadaljne analize. V tem pogledu je njen pristop povsem funkcionalističen. Njen fokus se prestavi iz pojmovanja globalnih mest kot prizorišč ekonomskega prestrukturiranja in političnih konfliktov k prizoriščem postindustrijskih storitev in finančnih dobrin. Ta prizorišča nastanejo kot posledica zunanjih sil, predvsem globalizacije. Za podrobnejše razlike med pristopoma glej Smith, 2001: 49-55.

Toda globalnega mesta ne opredeljuje zgolj njegova ekonomska vloga, kot je to predpostavila Saskia Sassen. Vloga mest kot smo jo opisali zgoraj, menijo nekateri, lahko opredeli mesto kot svetovno, nikakor pa ne kot globalno. Cohen in Kennedy v svojem učbeniku globalne sociologije sicer predpostavljata, da ključne razlike med svetovnim in globalnim mestom ni, in da je slednje pač novejši in bolj popularen izraz za mesto, ki se ga je v preteklosti oprijela oznaka 'svetovno'. Toda nekateri menijo, da kljub vsemu moramo ločevati med t.i. globalnim mestom in globaliziranim svetovnim mestom (glej npr. Durrschmidt, 2000). Medtem ko se v kategorijo globalnih mest umeščajo mesta s pomembnimi ekonomskimi in poslovnimi funkcijami, so globalizirana svetovna mesta tudi stičišča kulturne raznolikosti. Tako je Frankfurt denimo mesto, ki se brez dvoma lahko poteguje za status globalnega mesta kot ga je opredelila Saskia Sassen, vendar mu za status globaliziranega svetovnega mesta primanjkuje vsaj ena pomembna dimenzija. Dolgoletni procesi integriranja svetovne kulturne raznolikosti se v Frankfurtu niso odvijali dovolj intenzivno, da bi ga to postavilo ob bok mestom kot sta London in New York. Slednja predstavljata že od nekdaj križišče različnih kultur, ras, vrednot, stališč, umetnosti in življenjskih stilov. V teh mestih prihaja do novih vzorcev deterritorializiranih globalnih kulturnih tokov, ki se ne odražajo le v gospodarskem sektorju, temveč tudi in predvsem v vsakdanjem življenju ljudi in njihovih življenjskih stilih.

5.2.2.1 Štiri transnacionalne kategorije prebivalstva v globaliziranem svetovnem mestu

V globaliziranem svetovnem mestu, katerega tipični primeri so London, New York in Pariz, je mogoče zaznati vsaj štiri transnacionalne kategorije prebivalstva, ki ustrezajo zgoraj opisanemu profilu. Skupno jim je to, da so transnacionalne, in imajo torej stekane trdne vezi z drugimi kraji ali kulturami širom sveta. Tipologija upošteva predvsem imigrante, zato jo je nujno dopolniti še z drugimi kategorijami prebivalstva. Namreč, tudi lokalno prebivalstvo lahko v takšnem transnacionalnem okolju, kot je globalizirano svetovno mesto, prevzame alternativne vrednote in razširi svoje okvire mišljenja preko nacionalnih omejitev. Res pa je, da primarno transnacionalno klimo ustvarijo predvsem imigranti, ta pa se posledično razširi na ostalo prebivalstvo. Štiri transnacionalne kategorije povzemamo po Ulfu Hannerzu (1996: 128-131):

1. V prvo kategorijo spadajo **visoko izobraženi, profesionalno izučeni in izrazito mobilni** posamezniki, ki so primarno zaposleni v bančnih, finančnih, pravnih in telekomunikacijskih institucijah in organizacijah. Gre večinoma za t.i. menedžerski razred s pripadajočimi uradniškimi delovnimi mesti, sem pa se uvrščajo tudi

znanstveniki, raziskovalci in profesorji iz uglednih univerzitetnih ustanov. Hannerzeva prva kategorija je v veliki meri torej Sklairjev transnacionalni kapitalistični razred ali nova svetovna elita moči.

2. V naslednjo transnacionalno kategorijo se uvrščajo **imigranti iz tretjega sveta** (ki se nastanijo na lokacijah prvega sveta). V večini gre za nizko izobražene in slabo kvalificirane delavce, čeprav se je takšno posploševanje vsaj nekajkrat izkazalo za napačno. Številni uspešni poslovneži iz držav tretjega sveta namreč pletejo svoje poslovne mreže po številnih privlačnih svetovnih lokacijah, pri čemer jim diaspore nudijo izrazito pomembno in ustrezno bazo za razvoj svoje poslovne dejavnosti. Toda v celotni razseljeni populaciji tretjega sveta je kljub vsemu večina takih, ki predstavlja nasproten pol prvi kategoriji transnacionalnega prebivalstva. To seveda ne pomeni da ti dve kategoriji nista povezani. Nasprotno: Sassen-Koob (v Hannerz, 1996: 131) ugotavlja, da prihaja do očitne povezanosti med rastjo globalne ekonomske elite v New Yorku in Los Angelesu in pritokom nizko plačane delovne sile iz tretjega sveta. Slednji namreč nudijo številne usluge, ki jih elita potrebuje za negovanje svojega prestižnega življenjskega stila. Tako je New York največje karibsko mesto na svetu, saj nudi dom več Karibčanom kot Kingston (Jamaica), San Juan (Puerto Rico) in Port-of-Spain (Trinidad) skupaj. V zadnjih letih se pogosto sliši komentarje, da postajajo New York, London in Pariz mesta tretjega sveta navkljub svoji geografski lokaciji v prvem svetu. To se utemeljuje z dejstvom, da omenjena mesta naseljuje vedno večji odstotek prebivalstva tretjega sveta, in da zaradi vedno večje razlike med bogatimi in revnimi, ter izrazito slabšimi pogoji za preživetje za slednje, strukturno postaja podobno vele mestom v Latinski Ameriki, Aziji ali Afriki.
3. V tretjo kategorijo spada, po številu pripadnikov, neprimerno manjša skupina, kot jo tvorita prvi dve. Gre za ljudi, ki se ukvarjajo s kulturo v ožjem pomenu besede, torej **ljudi, ki se ukvarjajo z ekspresivnimi dejavnostmi**. Pariz je klasičen primer mesta umetnosti in mode, vendar se središče danes vedno bolj prenaša v New York, ki postaja nesporna svetovna prestolnica likovne umetnosti, mode, fotografije, oblikovanja, filma, glasbe, literature in kulinarike. London v tej kategoriji nekoliko zaostaja, čeprav je ekspresivna dejavnost nedvomno močnejša zaradi priseljevanja številnih umetnikov iz držav Commonwealtha, ki imajo v metropoli neprimerno več

možnosti za uspeh kot doma. V velikih mestih, še posebno globaliziranih svetovnih mestih, se namreč nenehno iščejo novi talenti.

4. Četrto kategorijo predstavljajo **turisti**. Le ti niso uradno vključeni v populacijo svetovnih mest, vendar pa so stalno prisotni v razmeroma velikem številu in pripomorejo k ustvarjanju transnacionalne klime.

5.2.3 Etnična sestava Londončanov

Potreba po delovni sili, številne priložnosti za zaslužek, kozmopolitsko, intelektualno in dinamično okolje, je privlačilo in še vedno privlači v London ljudi vseh etničnih ozadij, družbenih statusov in političnih ali verskih prepričanj. Danes je London dom več kot sedmim milijonom ljudi, ki govorijo preko 300 jezikov. Gosti več kot polovico prebivalcev vseh etničnih manjšin,⁵³ ki so se nastanile na kateremkoli drugem področju Anglije in Walesa.

Izmed vseh pripadnikov etničnih manjšin je največ, 42%, Azijcev ali Azijskih Britancev, sledijo temnopolti ali temnopolti Britanci z 38%, ostalih 11% pa se razdeli na ostale etnične manjšine. Indijci so največja etnična manjšina v Londonu, sledijo jim temnopolti Afričani in temnopolti Karibčani. Podatki ki jih navajam spodaj nakazujejo tudi, da je v ožjem ali notranjem Londonu (*Inner London*) prebivalstvo bolj etnično mešano kot v širšem Londonu (*Outer London*). Indijci, Pakistanci in ostali Azijci so naseljeni pretežno v širšem ali zunanjem Londonu, ostali pa bolj v njegovi notranjosti⁵⁴ (glej Tabela 5.1.).

Vendar London ni strogo razdeljen na geta ali etnične enklave, kot je to značilno za nekatera druga globalna mesta. Četudi so nekatera okrožja označena za pretežno indijska (npr. Southall), v drugih je močno opazna prisotnost Jamajčanov (npr. Brixton), spet v tretjih je razvita judovska skupnost (npr. Stamford Hill v Haringeyu), v nobenem delu Londona ne dominira ena sama etnična skupina. Predvsem v okrožjih ožjega Londona pripadniki različnih

⁵³ V nacionalni raziskavi etničnih manjšin v Veliki Britaniji iz leta 1997 je etnična manjšina ali skupina opredeljena kot skupnost, katere skupna kulturna dediščina jo razlikuje od drugih skupnosti in njim lastne kulturne dediščine (glej Modood et al., 1997: 13)

⁵⁴ London je razdeljen na 33 okrožij in centralno središče City of London. Med okrožja ožjega Londona (*Inner London*) uvrščamo (od severa proti jugu): Haringey, Camden, Islington, Hackney, Newham, Tower Hamlets, Westminster, Kensington and Chelsea, Hammersmith and Fulham, Southwark, Lambeth, Lewisham in Wandsworth. Okrožja širšega Londona so (od severa proti jugu): Enfield, Barnet, Harrow, Waltham Forest, Redbridge, Havering, Hillingdon, Brent, Barking and Dagenham, Ealing, Greenwich, Bexley, Hounslow, Richmond upon Thames, Kingston upon Thames, Merton, Croydon, Sutton, in Bromley. Za grafični prikaz delitve londonskih okrožij na notranje in zunanje, glej prilogo A.

kultur živijo drug poleg drugega, delajo v kulturno izrazito bogatem okolju, njihovi otroci pa večinoma obiskujejo šole s pestro multietnično sestavo.

Tabela 5.1 : Etnična sestava Londončanov (v procentih in tisočih)

	ožji London <i>(Inner London)</i>	širši London <i>(Outer London)</i>	London	Anglija in Wales
Belci:				
Britanci	50.5	65.6	59.8	87.5
Irci	3.4	2.9	3.1	1.2
Ostali	11.8	6.1	8.3	2.6
mešano poreklo:				
potomci belcev in temnopoltih Karibčanov	1.3	0.8	1.0	0.5
potomci belcev in temnopoltih Afričanov	0.7	0.4	0.5	0.2
potomci belcev in Azijcev	0.9	0.8	0.8	0.4
ostali	1.1	0.7	0.9	0.3
Azijci ali azijski Britanci:				
Indijci	3.1	8.0	6.1	2.0
Pakistanci	1.6	2.3	2.0	1.4
Bangladežani	4.6	0.6	2.2	0.5
Ostali	1.3	2.2	1.9	0.5
temnopolti ali temnopolti Britanci:				
Karibčani	6.9	3.5	4.8	1.1
Afričani	8.3	3.4	5.3	0.9
Ostali	1.3	0.6	0.8	0.2
Kitajci	1.4	0.9	1.1	0.4
ostale etnične manjšine	2.0	1.3	1.6	0.4
Vse etnične manjšine	34.4	25.4	28.8	8.7
Belci	65.7	74.6	71.2	91.3
celotna populacija (v milijonih)	2.776	4.406	7.172	52.042

Vir: Office for National Statistics: <http://www.statistics.gov.uk/london>

Blackstock road v Finsbury Parku predstavlja odličen primer soobstoja različnih kultur na razdalji borih devetdesetih metrov. Tam se drug ob drugemu nahajajo irski pub, indijske trgovine, prodajalna časopisov in restavracija, ciprsko-grška delikatesa, islamska mesnica s halal mesom, zahodno-afriška restavracija z organizirano taksi službo, kitajski take-away,

libanonska cvetličarna, prodajalna orodja v lasti Judov, italijanska restavracija in prodajalna alkohola (off-licence), katerih lastniki so Španci⁵⁵ (glej Merriman, 1993: 13).

5.3 Potek raziskave

London sem v zadnjem letu obiskala dvakrat. Prvi obisk je bil daljši in je trajal štiri mesece. V tem času sem doživela vznemirljivost transnacionalne dinamike vlemesta, ki mi je dajala navdih in mi vsak dan znova nudila nove zanimive ideje, ki bi jih lahko uporabila v nalogi. Nastanjena sem bila pri svoji sestri, ki je Londončanka že dobrih enajst let. Njena gostoljubnost in pomoč pri iskanju intervjuvancev je bila za raziskavo nepogrešljiva. V času štirih mesecev sem se pogovarjala z več kot petdesetimi Londončani z različnim etničnim poreklom, s pomočjo katerih sem si počasi ustvarjala podobo metropole kot globaliziranega svetovnega mesta. Omejitev pri izbiri sogovornikov skoraj nisem imela. Kasneje, ko sem se odločala koga izmed njih bom zaprosila za izvedbo globinskega intervjuja, sem presojala na podlagi zanimivosti in relevantnosti njihovih zgodb za problematiko, ki me je zanimala.⁵⁶ Izbira je bila velika. Od zdravstvenega osebja v bolnici, kjer je zaposlena sestra, učitelj na osnovni šoli, ki jo obiskujeta njena dvojčka, in mamic, s katerimi smo vsak dan ob pol štirih popoldne čakali na otroke, družine priseljencev iz turškega dela Cipra, od koder izvirajo starši njenega partnerja, družin njenih dveh prijateljic iz Škotske in Mehike, prijaznega osebja v lokalni turški trgovinici na ulici v severnem Londonu kjer sem živela in tako naprej do onemoglosti. Nekaj pomembnih in zanimivih stikov sem navezala tudi v univerzitetnih knjižnicah s tujimi študenti, s katerimi smo si včasih šepetaje med knjižnimi policami izmenjavali mnenja. V enem izmed svojih tovrstnih pohodov v knjižnico sem tudi, povsem po naključju, odkrila Durrschmidtovo raziskavo, ki me je v veliki meri usmerjala pri oblikovanju lastnega raziskovalnega načrta⁵⁷.

⁵⁵ Na ulici sem opazila poleg naštetega še etiopijsko delikateso in francosko pekarno. Glej tudi prilogo C.

⁵⁶ Pristop, ki sem ga uporabila, je v strokovni literaturi poznan kot 'grounded theory approach'. Osnovna predpostavka pristopa je, da se je na teren potrebno odpraviti brez hipotez, ki bi jih nato preverjali po načelu dedukcije. Raziskovalec se mora na teren odpraviti relativno nepoučen o predmetu raziskovanja, kajti le tako bo odprt za nova spoznanja. Izrazit poudarek je pri tem pristopu na interpretaciji podatkov, ki jih raziskovalec zbira na terenu po načelih etnografske metode, in s pomočjo katerih tvori nove teorije. Sogovorniki so izbrani po kriterijih zanimivosti in ne reprezentativnosti njihovih zgodb, kajti namen etnografske metode ni posploševanje na širšo raven družbene realnosti, temveč predstavitev videnja te realnosti skozi oči posameznikov (glej Flick, 2002).

⁵⁷ Durrschmidtovo raziskavo predstavljam v naslednjem poglavju, kjer po njegovem vzoru predstavljam tri biografije Londončanov, ki sem jih izbrala po načelih zgoraj predstavljenega pristopa.

Naslednji obisk je bil krajši in je trajal le dva tedna. Izkoristila sem ga za razjasnitev nekaterih nerešenih vprašanj ki so se mi postavila med zapisovanja svojih ugotovitev, dodatne pogovore z Londončani in iskanjem dodatne relevantne literature v univerzitetnih knjižnicah. Na žalost se mi v tem času ni uspelo odzvati na povabilo prof. Stevena Vertovca iz Univerze v Oxfordu, ki se, kot že rečeno, intenzivno ukvarja s problematiko transnacionalizma. Za to bo, upam, še čas, čeprav bo naloga takrat že napisana. Sem pa zadnje dni v Londonu preživela predvsem v iskanju literature in preučevanju zanimivih smernic ki mi jih je nakazal in priporočil. Nato sem se po vrnitvi v Slovenijo lotila pisanja.

5.3.1 Opazovanje etnične pisanosti na šolskem dvorišču

Vsak delovni dan se je navadno zame začel enako. Zjutraj smo se s sestrinima osemletnima dvojčkoma z avtobusom odpeljali v okrožje Wood Green v Haringeyu, kjer obiskujeta tretji razred javne osnovne šole Nightingale Primary School. Na igrišču pred šolo se mi je sleherni dan ponujala izjemna priložnost opazovanja pisane množice otrok z raznolikim etničnim poreklom. Ko Mlinar ugotavlja kolikšen je delež posameznih etničnih skupin med prebivalci globalnih mest, kot je npr. London, za enoto opazovanja uporabi šolski razred, in zatrdi, da v Londonu z lahkoto najdemo razrede, ki vključujejo učence več kot dvajset različnih etničnih skupin (1994: 28). Naj se sliši še tako neverjetno, vendar če upoštevamo poleg prve še drugo in morebiti tretjo generacijo priseljencev, bo podatek veljal tudi za nekatere razrede na šoli, ki jo obiskujeta sestrina dvojčka. Med seboj so vsi otroci govorili angleško, ko pa so se ob zvoku zvonca, ki je naznanil začetek pouka, začeli poslavljati od staršev in postavljati v vrste, so mnogi uporabili jezik svojega etničnega porekla.

Zaradi modro-belih uniform⁵⁸ se vizualno niso dosti razlikovali med seboj, morda je izstopala le kakšna rutica na glavah muslimank, zlat uhanček v noskih Indijk, ali *dread-locks* narejeni iz laskov črncev in črnk. Iz vsakodnevnega opazovanja dinamike na igrišču je postalo očitno, da se osnovnošolski otroci ne zmenijo za različne barve kože drug drugega. Stike navezujejo preprosto glede na skupne interese. Tudi na institucionalni ravni obravnavajo otroke relativno neodvisno od njihovega etničnega porekla, vendar sočasno ne zanemarijajo dejstva, da imajo

⁵⁸ Po pripovedovanju učiteljic, je Velika Britanija je uvedla obveznost nošenja šolskih uniform v 16. stoletju. V nasprotju z razširjenim prepričanjem, da so bile uniforme v domeni elitnih šol, so se najprej uporabljale v šolah za sirote in revne otroke. Šele kasneje, v 19. stoletju, so jih uvedle tudi privatne šole. Danes so šolske uniforme obvezne v privatnih in javnih šolah, vendar se od šole do šole razlikujejo. Njihov primarni namen je predvsem preprečevanje razrednega in rasnega razlikovanja, in vzpodbujanje discipline. Glej tudi: School Uniform:England: <http://histclo.hispeed.com/schun/country/eng/schuneng.html>.

različna etnična ozadja. Dvojčka sta mi pripovedovala, da se v šoli z učiteljicami pogovarjajo o različnih kulturah sveta od koder prihajajo sošolci, vendar je pri teh letih njihovo dojetje koncepta kulture še omejeno zgolj na ime in klimo države izvora sošolcev. Spoznavanje številnih kultur in ver je vključeno tudi v šolski kurikulum; lani so na primer spoznavali krščanstvo, letos hinduizem. Poleg krščanskih praznikov praznujejo tudi nekatere praznike ostalih ver in kultur. Vsekakor je bivanje tolikih različnih kultur na enem, relativno majhnem geografskem prostoru, vzpodbudilo in pospešilo vključitev spoznavanja kultur in verstev sveta v šolski učni načrt. Ena izmed učiteljic mi je povedala, da je predvsem v takšnem velemestu kot je London, pomembno poznati navade in verovanja ljudi, s katerimi si deliš življenjski prostor, kajti le tako lahko drug drugega bolje razumeš in spoštuješ. Britanska šolska vzgoja, je dejala, je daleč od ideala, to je kozmopolitske vzgoje, vsekakor pa je korak v pravo smer⁵⁹.

5.3.1.1 Kozmopolitska vzgoja

Posamezniki, ki so vzgajani ali dlje časa živijo v transnacionalnem okolju, menijo strokovnjaki, imajo nedvomno večje možnosti za razvoj kozmopolitskega pogleda na svet. Predvsem je pri tem pomembna kozmopolitska izobrazba. Martha Nussbaum kozmopolitsko izobraževanje označuje kot pridobivanje znanja o ljudeh različnih kultur, o njihovih običajih, verovanjih in prepričanjih. Seznanjenje z neznanim nedvomno povečuje strpnost in razumevanje, ter krepi vezi med posameznimi kulturami, kar omogoča boljši, morda tudi bolj enakopraven, globalni dialog. Usoda človeške civilizacije je odvisna od tega dialoga, zato bi moralo biti kozmopolitsko izobraževanje dostopno vsem, predvsem otrokom in mladim. Za doseg tega cilja bi bilo potrebno preoblikovati šolske kurikule tako, da bi učenci spoznavali svet ne zgolj geografsko, temveč bi se seznanili tudi z načini življenja drugih kultur, predvsem pa s težavami, ki jih pestijo. Z razširjenim pogledom na svet bi morda nove generacije končno spoznale, da smo vsi ljudje enakopravni pripadniki človeške rase, ki si moramo za zagotovitev prihodnosti seči v roke. Pri tem je pomembna predpostavka kozmopolitske izobrazbe tudi, da je potrebno svoje lastno življenjsko okolje še vedno postaviti na prvo mesto ter primarno prevzeti odgovornost za dogajanje znotraj njega. V nasprotnem primeru se kozmopolitstvo sprevrže v transnacionalni parohializem (glej Patriotism and Cosmopolitanism: <http://www.phil.uga.edu/faculty/wolf/nussbaum1.htm>).

⁵⁹ Otroci v Veliki Britaniji začnejo obiskovati šolo pri petih letih. Prvo leto šolanja, ali t.i. *nursery*, lahko primerjamo s slovensko malo šolo. Že v tem času otroke začnejo seznanjati s kulturami sveta, pri tem pa vzpodbujajo različnost in dvojezičnost pripadnikov etničnih skupin. Del programa dela v prvem letu šolanja, ki ga dobijo starši, in ki se nanaša na problematiko etnične raznolikosti, prilagam v prilogi C.

5.3.2 Deteritorializacija življenjskih stilov Londončanov

Številni kulturni centri nudijo aktivnosti, predstave in razstave⁶⁰, verski centri vabijo na predavanja o verovanjih in načinih življenja ki jih zagovarjajo, zagovorniki alternativne medicine nudijo metode zdravljenja iz vsega sveta, kinematografi nudijo filme iz različnih etničnih filmskih industrij, trgovine ponujajo pestro izbiro oblačil. Skratka, Londončanom je omogočeno zaživeti sebi lasten življenjski stil, ki je deteritorializiran in torej nevezan na državo izvora. Sebstvo ali identiteta posameznika je kot mozaik sestavljena iz različnih delčkov, ki z vidika zagovornikov nepremostljivosti nacionalne kulture naj ne bi bila mogoča. Vključuje namreč, kot sem ugotavljala pri pogovorih z mojimi intervjuvanci in pri opazovanju Londončanov, elemente, ki jih stereotipno pripisujemo različnim kulturam. Tako lahko v strogo poslovnem centru mesta opazimo, ne le v stroge in konzervativne poslovne obleke oblečeno osebje, temveč tudi ženske v sarijih ali z naglavnimi rutami, močno šminko, visokimi petami in aktovko, ter moške s sikhovskimi turbani. Ali pa ob ogledu enega izmed londonskih hindujskih templjev, ki jih je v mestu blizu štirideset, z enim pogledom zajamemo pisano množico ljudi iz različnih koncev sveta, in z zelo očitno izraženimi različnimi življenjskimi stili. Ob obisku enega izmed templjev, kjer sem ob opazovanju preživela popoldan, sem opazila (kar je izrazito odstopalo od populacije, ki bi jo pričakovali v templjih) angleške poslovneže na poti iz službe, dve mladi kitajski varuški z otroki, skupino hipijev iz Nemčije in nasmejana skupino hindujskih žensk s polnimi vrečkami vnaprej pripravljene hrane iz Tesca. Po pričakovanju so bile sicer zavite v sari, obute pa so bile brez izjeme v udobne športne copate.

5.3.2.1 Kreolizacija kulture

Perlmutter (1991), v duhu ideje o novih družbenih prostorih, ugotavlja, da svet ni več organiziran vertikalno kot je bil v času suverenosti nacionalnih držav, torej v času pred procesi globalizacije. Danes je svet organiziran horizontalno in zato prepleten z mnogoterimi sistemi interakcij med skupnostmi - ne v pomenu prostora ali ozemlja, temveč v pomenu njihovih interesov, skupnih vrednot, verovanj, okusov, etničnih izvorov in religij. Takšno

⁶⁰ Po besedah Keitha Milesa, predsednika Britansko-slovenskega društva, se kulturni centri, ki jih ustanavljajo imigranti, večinoma financirajo iz lastnih virov. Vendar londonski župan Ken Livingston letno nameni precejšnje vsote denarja za podporo raznih kulturnih dogodkov, ki proslavljajo pestrost in enakopravnost svetovnih kultur. Politika župana je v veliki meri usmerjena v potrditev ugleda Londona kot svetovnega mesta, ki nudi brezmejne priložnosti za pripadnike vseh kultur, ki slovi po svoji odprtosti, liberalnosti in kreativnosti, in ki uvaja brezkompromisno enakost med spoloma, rasami, etničnimi skupnostmi in različno spolno usmerjenimi. Njegovo poročilo o izjemni vlogi londonskega kulturnega kapitala pri nadaljnjem razvoju mesta najdemo na spletni strani: London Cultural Capital: Realising the potential of a world-class city: <http://www.london.gov.uk/mayor/strategies/culture/docs/highlights.rtf>.

prepletanje ne pomeni nujno homogenizacije, ki bi vodila v nastanek ene same globalne kulture. Nasprotno, prihaja do kompleksnih stikov različnih kultur, s katerimi vsaka posamezna kultura prevzema in preoblikuje tuje kulturne elemente in jih po svoje prilagodi lastnim sistemom vrednotenja in verovanja. Gre za pojav, ki je v literaturi poimenovan kot bodisi sinkretizem, hibridizacija ali kreolizacija⁶¹ in je diametralno nasproten teorijam o nastanku ene same globalne (narejene po prototipu zahodne) kulture⁶².

Ulf Hannerz⁶³, ki je v pojasnjevanju transnacionalnih pojavov na ravni kultur in vsakdanjega življenja njihovih pripadnikov nepogrešljiva referenca, ugotavlja, da gre pri kreolizaciji za »konotacije kreativnosti in bogastva ekspresije«, pri čemer so ti procesi predvsem kreativna igra prepletanja elementov različnih kultur in ne zgolj pritiski centra na periferijo (1996: 66).

Podobno razmišlja Pieterse (v Beck, 2003: 122):

Kako naj presojamo to, da maroška dekleta v Amsterdamu tekmujejo v tajskem boks, da Azijci v Londonu repajo, da na Irskem proizvajajo bagle, na Kitajskem pa taco, da Indijanci v New Yorku praznujejo mardi gras, mehiške šolarke pa se pri plesu v grških togah skušajo približati vzoru Isadore Duncan? Kako naj interpretiramo to, da Peter Brook na oder postavi Mahabharato, Ariane Mnouchkine pa v pariškem Theatre Soleil Shakespearjevo igro inscenira v slogu kabukija? Kulturna izkustva, tako nekdaj kakor danes, nikoli niso sledila tendenci po poenotenju in standardizaciji. To seveda ne pomeni, da koncept globalne kulture poenotenosti ni pomemben – prav nasprotno. Je pa odločno prekratkega dosega. Spregleda namreč nasprotne težnje – vpliv nezahodnih kultur na Zahod.

Teorije homogenizacije kulture po zgledu ameriške in evropske kulturne sheme, izgubijo na teži tudi in predvsem če pomislimo na nenehno izpostavljenost Evrope kulturnim vplivom Orienta, ki so se odvijala vse do 14. stoletja. Zahodna hegemonija, ugotavlja Pieterse, je razmeroma mladega datuma, začenja se šele okoli leta 1800, natančneje z industrializacijo (ibid.).

⁶¹ Sinkretizem, kreolizacija, hibridizacija, collage, sinergija, brikolaž, mongrelizacija, transkulturacion, tretje kulture, vse to so pojmi s katerimi strokovnjaki transnacionalnih pojavov označujejo mešanje različnih kultur, pri čemer neizogibno pride do njihovega prestrukturiranja. Ne gre torej zgolj za mozaik, temveč za nastanek neke nove strukture, ki je avtentična in neodvisna. Za podrobne razlike med pojmi glej Hannerz, 1997: 7-39.

⁶² Teoretiki t.i. kulturnega imperializma in zagovorniki kulturne disociacije ali kulturne sinhronizacije (npr. Cees J. Hamelink) izhajajo iz ugotovitve o veliki kulturni raznovrstnosti, v kateri se izražajo različni načini, kako so se ljudje v zgodovini prilagajali svojim okoljem. Vendar pa, menijo, izredna raznovrstnost kulturnih sistemov sveta izginja zaradi kulturne sinhronizacije. Preživetje avtonomnih kulturnih sistemov je postalo vprašljivo predvsem zaradi vse močnejšega preplavljanja s kulturo industrijsko razvitih dežel. Kultura sinhronizacije označuje množični in enosmerni tok kulturnih proizvodov iz metropole k periferiji (glej Mlinar, 1994: 154).

⁶³ Hannerz bom uvrstila v drugi val antropoloških teorij o transnacionalizmu, predvsem zaradi njegove trditve, da je gibanje kulture neodvisno od gibanj ljudi (1996: 131).

Takšna transnacionalna kultura, kot jo imenuje Hannerz, nima uniformnega značaja. Nasprotno - je organizacija različnosti, mesto prepletanja številnih lokalnih kultur. V tem pogledu obstoj transnacionalne kulture predstavlja kulturno resonanco, ki je alternativna 'čistim' lokalnim kulturam nacionalnih držav (glej 1996: 83), če smo o čistih kulturah sploh kdaj lahko govorili. Z globalnim zlitjem kultur, religij in zgodovinskih izkušenj, meni Von Laue, se je končno izrazila celotna skupna človeška kulturna dediščina. V velikih metropolitanskih središčih sveta so na ogled številni življenjski stili. Svet tam postane nakupovalni center, napolnjen s kulturnimi dobrinami človeštva. Sedanja generacija je rojena za nakupovanje, ali vsaj ogledovanje izložb v tem svetovnem nakupovalnem središču. Je izzvana, zbegana in osupla nad množico možnosti, ki mu jih ta ponuja (glej Von Laue v Mathews, 2000: 177).

Ideja o nastanku transnacionalne kulture je pustila hladnega njenega največjega skeptika, a hkrati eminentnega strokovnjaka problematike nacionalizma in etničnosti. Anthony Smith je povsem ovrgel ideje tako o kulturi kot tudi identiteti, ki bi presegla meje nacionalnih držav in bi imela globlji pomen za naslednje rodove človeške civilizacije. Priznava sicer pojav transnacionalne kulture v današnji dobi globalizacije, za katero pa pravi, da je eklektična, v svojih temeljih umetna, indiferentna do kraja in časa in po svojem značaju povsem neemocionalna. Je plitka, brez oblike, in na prvi pogled privlačna le zato, ker je njeno površje okrašeno s pisano dekoracijo množičnih dobrin in storitev iz širnega sveta. Smith se sprašuje, ali takšna kultura, ki je zgolj modna muha današnje dobe, ki je zgolj krpanka različnih etničnih stilov in motivov iztrganih iz lokalnega konteksta, sploh lahko požene korenine med prebivalci sveta. Namreč, meni Smith, identifikacija z narodom je ena izmed najbolj močnih elementov v identiteti posameznika in je ne gre tako zlahka zanemariti. Gre za izredno močno vez med posameznikom in njegovo skupino izvora, ki osmisli življenje posameznika z miti o izvoru, zgodovinskimi dogodki in tradicijo, in ki ga varuje pred 'drugimi' (Hannerz, 1996: 81-82).

Smithovo hladnost do transnacionalne kulture ostro zavrne Hannerz. Meni sicer, da bi bil človek, ob vseh agresivnih argumentih ki jih ponudi Smith in nato (retorično) vpraša ali lahko takšna kultura požene korenine, »...idiot če bi odgovoril z da« (1996: 82). Vendar moramo spoznati, da vstopamo v novo obdobje človeške zgodovine in se otresti nacionalno-državne miselnosti, kar pa nikakor ne pomeni odreči se lokalnim raznolikostim in razviti homogeno svetovno kulturo. V svojem delu o transnacionalnih povezavah Hannerz navaja Salmana

Rushdieja, angleškega intelektualca in pisatelja z indijskim poreklom, avtorja kontroverznih Satanskih stihov⁶⁴. Rushdie v svojih delih proslavlja hibridnost, nečistost, mešanost, ter vsako transformacijo, ki jo rodijo nepričakovane kombinacije stikov različnih ljudi, kultur, idej, filmov in pesmi. Veseli se mongrelizacije in boji absolutizma čistosti. V svojih razmišljanjih ni osamljen. V mnogih antropoloških in socioloških delih, na temo transnacionalizacije kulture, so njegove misli navdušeno citirane in predstavljajo izhodišče za razvoj idej o kreolizaciji kulture. Takšno novo obliko kulture, ki jo tudi Hannerz definira kot kreole kultura, tvorijo kombinacija različnosti, povezanosti in inovacij (1996: 67). V osnovi koncept zajema pojav, ko se različne kulture ob medsebojnem stiku specifično preoblikujejo in ustvarjajo povsem nove, inovativne oblike. Cohen in Kennedy (2000: 245-246) navajata primere za tri področja, kjer je prišlo do t.i. kreolizacije kulture: področje hrane, oblačil in glasbe.

Prehrana: Nepogrešljive sestavine, lastne specifičnim kuhinjam širom sveta, kot na primer sojina omaka, indijski curry ali italijanski pesto, so danes pogosto dodajane v tradicionalne jedi številnih držav. Tako jim pomembno spremenijo okus, še vedno pa ostanejo 'tradicionalne' in lastne deželi izvora. Coca-Cola, ki je dostopna skoraj v vsakem kotičku sveta, se vedno bolj pogosto uporablja za mešanje z alkoholnimi pijačami. Na Kubi se je mešanje ruma s to pijačo poimenovalo Cuba Libre in v tej obliki obšlo svet. Jamesova navaja tudi primer njenega potovanja z angleško železnico, kjer je bil meni za potnike prvega razreda sestavljen iz kitajske jedi Dim Sum, race z omako iz rdečega jagodičevja iz jugozahodne Francije in tiramisuja, ki je specifična italijanska specialiteta.

Obleka: Hedriksonova je ugotovila, da se znani gvatemalski tkani vzorci, ki so sicer dediščina Majev, pojavljajo v številnih modnih katalogih zahodnega sveta. Predvsem se pojavljajo kot

⁶⁴ Leta 1989 je Ayatollah Ruhollah Khomeini, takratni voditelj islamske republike Iran, izdal fatwo na Salmana Rushdija, ker naj bi v svojem delu Satanski stihi užalil islam in zaničeval njegove vrednote. Grožnja je dosegla neverjetne razsežnosti. Kjerkoli in kadarkoli se je Rushdie pojavil v javnosti so izbruhnili nemiri in protestacije, knjigarne ki so prodajale Satanske stihe so islamski skrajneži zažigali, dva prevajalca znamenitega dela, japonski in italijanski, sta bila celo žrtvi fizičnega napada v lastni državi, pri čemer se je eden končal s smrtnim izidom. Streljali so tudi na norveškega izdajatelja knjige. Rushdie je desetletje živel pod policijsko protekcijo in se skrival pred ekstremisti, vse dokler ni nova iranska vlada preklicala fatwe v upanju na vzpostavitev boljših odnosov z Veliko Britanijo. Ko se je že zdelo da si bo pisatelj končno lahko oddahnil, pa je iranski časnik Kayhan tik pred iztekom tisočletja objavil pretresljivo novico. 500 iračanov se je zavezalo, da bodo prodali svoje ledvice in denar namenili za organizacijo umora pisatelja. Tako naj bi dopolnili fond, ki se vztrajno polni že leta in v katerega prispevajo številni ekstremisti ki so se zavezali k izpolnitvi Khomeinijevega ukaza. Nagrada za pisateljevega morilca ne vključuje le denarja, temveč med drugim tudi kos zemlje s hišo in velikim sadovnjakom na obali kaspijskega morja (glej Iran: Eight Years of Death Threats: Salman Rushdie: <http://web.amnesty.org/library>).

vzorec v japonskih kimonih, najti pa jih je lahko tudi v tradicionalnih kavbojskih odejah. Med modne smernice zahodnega sveta se je uvrstil tudi indijski *salwar kameez*, kombinacija dolge tunike in hlač, ki je navadno kombiniran z *dupatto*, dolgim naglavnim šalom. Modni guruji zahodnega sveta so se odločili da *salwar kameez* prilagodijo lokalnim modnim smernicam in največkrat tuniko kombinirajo z jeans hlačami.

Glasba: Številni klasični skladatelji so si že od nekdaj sposojali narodne ali ljudske napeve za svoje simfonije, pri čemer so bili med najbolj popularnimi škotski, ruski in češki. V današnji popularni glasbi je zaznati izjemen vpliv afriškega glasbenega stila, ki se je v zgodnjem dvajsetem stoletju v Združenih državah Amerike razvil v jazz, kasneje, v petdesetih letih pa se je z združitvijo jazz, country in novih oblik zahodne glasbe rodil rock. Podobne kreativne kombinacije je zaznati tudi danes, na primer v obliki združitve karibskega raggyja in rapa iz Združenih držav Amerike. Posebno zanimiv primer glasbene kreolizacije je rai, mešanica ciganskega flamenka iz Španije, rocka in bedouinskih ljudskih napevov. Najbolj znan predstavnik raija, Khaled Hadj Brahmim iz Alžirije, se je že dvakrat uspel uvrstiti na francosko lestvico desetih najbolj poslušanih pesmi, najprej leta 1992 in nato še leta 1996.

Smithovi argumenti o superiornosti narodne identitete na tem mestu nekoliko zamrejo. V današnji dobi telekomunikacij, hitrega transporta in medijev, je srečevanje različnih kultur neizbežno, predvsem pa lahko zaznamo naraščujoči trend njihovega prepletanja⁶⁵. Posledica kreolizacije je dramatično razširjen habitat pomenov posameznih kultur in njenih pripadnikov, kar nepogrešljivo prispeva k oblikovanju transnacionalne identitete.

5.3.3 Vpliv multietnične družbe na (re)konstrukcijo identitete

Identiteta je preprosto posameznikov občutek unikatnosti, vedenje kaj je in kaj ni.

(Harris, 1995: 1)

V Londonu so posamezniki vsak dan del pisane multikulturalnosti, kar sicer ne pomeni, da je njihov značaj a priori transnacionalen, ali celo kozmopolitski, kljub temu pa okolje nudi

⁶⁵ Giddens (1990: 18-19) v tem kontekstu opozarja na še eno pomembno ugotovitev, namreč, da postaja svet v pozni moderni fantazmagoričen: lokalne skupnosti so temeljito preoblikovane s socialnimi vplivi tudi močno oddaljenih kultur, vendar manifestacija ali vidna oblika lokalne skupnosti prekriva oddaljene odnose, ki determinirajo njeno resnično naravo. Tudi Poster ugotavlja podobno: »Če se lahko pogovarjam po telefonu ali preko elektronske pošte s prijateljem iz Pariza, medtem ko sedim v Kaliforniji; če sem lahko priča političnim in kulturnim dogodkom po vsem svetu brez da bi odšel iz svojega doma; ...če lahko kupujem doma preko računalnika, potem se lahko upravičeno vprašam kje sploh sem in kdo sem« (v Hannerz, 1996: 26).

odlično osnovo, da to postane. Vsekakor se v londonskem multietničnem okolju pojavljajo nove identitete, ki niso vezane izključno na etnijo izvora, temveč so vedno bolj kreolizirane. Razširjanje habitatov pomenov je v londonskem okolju vsakdanji fenomen, ki se dotakne večine prebivalcev velemesta, bodisi na zavedni, bodisi na nezavedni ravni. Večina mojih sogovornikov mi je zatrdila, da je pripravljena sprejemati nove vplive in jih vikorporirati v sebi lasten habitat pomenov, kar se je potrdilo tudi iz globinskih intervjujev, ko so mi pripovedovali o svojem življenjskem stilu.

Identiteta je zapleten pojem, ki si v svoji razlagi zasluži dosti več pozornosti kot mu jo bom posvetila sama. Predvsem se bom osredotočila na zgolj enega izmed njenih številnih vidikov, to je na vlogo etničnih procesov pri (re)konstrukciji osebne oziroma socialne identitete⁶⁶. Sebstvo je družbeni konstrukt in se torej oblikuje v družbi in pod vplivom njenih kompleksnih dražljajev. Klasične, nosilne identitetne osnove kot so razred, rasa, etnija in spol so izredno pomembne pri oblikovanju identitete posameznika, vendar so v današnji dobi globalizacije vedno manj fiksne in zaznamujoče. Pojavljajo se drugačne dimenzije identitet, ki so bolj vezane na procese imaginacije in fantazije, predvsem pa postajajo vedno bolj nomadske in fleksibilne (glej Rener, 1998). Namreč, v kulturi kjer se pomeni objektov in družbenega delovanja nenehno preoblikujejo, so neizogibno manj stabilne in koherentne tudi osebne identitete (glej Chaney, 1996: 113). V pogojih pozne moderne, ugotavlja Giddens, živimo v drugačnem svetu kot je tisti iz preteklosti. Transformacije prostora in vdor vplivov iz tujih kultur radikalno spreminjajo naše dožemanje sveta. V lokalno vdira globalno, pri čemer je potrebno opozoriti na dejstvo, da ti vplivi niso vedno sprejeti z odprtimi rokami, predvsem pa ne pasivno. Posamezniki bolj ali manj zavestno selekcionirajo katere vplive bodo inkorporirali v svoje vsakdanje življenje, in katerih ne⁶⁷ (glej Giddens, 1991: 187-201). Gre torej za zavestno selektivno inkorporacijo, o kateri sem že pisala.

Konstrukcija sebstva v dobi globalizacije je nedvomno drugačna kot je bila v preteklosti, kajti oblikuje se vedno bolj neodvisno od konteksta in okvirov nacionalne države. Nastaja pod vplivom številnih kulturnih scenarij, s katerimi posameznik prihaja v stik v svojem življenju. Ta trend je zaznati v novih transnacionalnih družbenih prostorih, ki se oblikujejo predvsem v

⁶⁶ Jenkins meni, da je vsaka osebna identiteta hkrati tudi socialna. Drugače tudi ne more biti, pravi, ker identitete govore o pomenih, pomeni pa ne obstajajo kar tako, pač pa so učinki strinjanj ali nestrinjanj, konvencij in inovacij, trgovanj in pogajanj (glej Jenkins v Rener, 1998).

⁶⁷ Neštete možne poti ki jih ima posameznik na voljo v pozni moderni ne vzbujajo le občutka svobode in individualnosti, temveč pogosto povečajo čustva nemoči, osamljenosti in zmedenosti. Za nasprotja, napetosti in dileme sebstva v obdobju pozne moderne glej Giddens, 1991: 187-201.

globalnih mestih. Transnacionalni procesi približajo različne posameznike in njihove kulture in pospešijo rojstvo nove, kozmopolitske identitete. Koščki kulture, ki jih novi 'drugi' vnašajo v naše življenje, ustvarijo novo podobo sebstva. Pri tem ne gre za nadomestitev določenih elementov identitete, temveč za njeno obogatitev, kar je ena izmed primarnih značilnosti kozmopolitstva (glej Goldin, 1995: 158). Že stoicisti v antični Grčiji so ugotavljali, pravi Martha Nussbaum, da smo ljudje obdani s koncentričnimi krogi identitete. Vsak krog predstavlja drugačno stopnjo afinitete in identifikacije posameznika, pri čemer sebstvo zasede centralni položaj, sledijo pa, odvisno od vsakega posameznika, npr. družina, lokalna skupnost, interesne skupine, etnična, narodna in nacionalna pripadnost. Pri tem človek, katerega identitetno podobo tvorijo vsi koncentrični krogi s katerimi je obdan, in s katerimi se v svojem razvoju obda sam, v različnih situacijah prehaja iz enega kroga v drugega.⁶⁸ V današnji dobi postmodernosti se je število koncentričnih krogov identitete izrazito povečalo (glej Nussbaum v Vertovec, 2000: 6).

Pluralnost identitete ima v dobi globalizacije deteritorializiran značaj. Posameznik je vedno bolj izdvojen iz (neposrednega) okolja, kar Giddens označuje s pojmom *disembedding*, identificira pa se z elementi, ki niso izključno v domeni njegove izvirne etnije. Zadie Smith, avtorica nagrajenega romana *White teeth* (2000), meni, da posameznikov ne gre več identificirati na podlagi genetskih značilnosti in jim posledično pripisati potencialni izvor. Tega je sedaj, v dobi globalizacije in predvsem v transnacionalnih družbenih prostorih, konec. Ljudje, ki bi jih na podlagi fizičnih značilnosti najverjetneje uvrstili med Indijce, Arabce, Kitajce in tako dalje, so po vsej verjetnosti angleške narodnosti. Pa tudi če to niso, pravi, je lahko njihova identiteta povsem drugačna, kot bi na prvi pogled stereotipno pričakovali.

Naj na tej točki na kratko povzamem in povežem dosedanje ugotovitve. Akomodacija globalne raznolikosti na določenih geografskih prostorih, je svetovna mesta z izrazitim gospodarskim in ekonomskim statusom preoblikovala v t.i. globalizirana svetovna mesta. Globalizirana svetovna mesta so nedvomno najbolj manifestna prizorišča novih transnacionalnih prostorov. Tu so naseljene številne kulture, ki se medsebojno prepletajo in tvorijo neko novo kulturno realnost. Ta nova kulturna realnost ni več vezana zgolj na različna

⁶⁸ Podobno ugotavlja Lukšič-Hacin, ko opredeljuje posameznika kot potencialnega nosilca več skupinskih pripadnosti, med katerimi prihaja do kontekstualnega uravnovešanja (1999: 43). Identiteta je namreč: »...raznotera, nestabilna, zgodovinsko pogojena. Je rezultat obstoječe diferenciacije, polimorfne identifikacije in pluralizacije« (Stam in Shokat v Lukšič-Hacin, 1999: 44). Za takšno identiteto Južnič uporabi pojem fluktuirajoča identiteta (v Lukšič-Hacin, 1999: 44).

ozemlja iz katerih izhaja in je torej deteritorializirana. Tradicija povezanosti nacionalne države z njej pripadajočo kulturo je prekinjena in zaznati je mogoče pojav neke kvalitativno drugačne družbene tvorbe, v kateri se rojevajo bolj odprti in bolj kozmopolitski pogledi na svet. Identiteta ljudi, ki ta prostor naseljujejo, je fluidna in nenehno spreminjajoča se, predvsem pa ni utemeljena zgolj v okvirih ene kulture. Razvija se kozmopolitski pogled na svet in biografija posameznikov postane transnacionalna: se pravi, sestavljena iz različnih koščkov svetovnih kultur. Izvedeti kako se transnacionalnost biografije odraža na Londončanih je bil eden izmed glavnih ciljev moje raziskave.

6 GLOBALIZACIJA VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA LONDONČANOV: TRANSNACIONALNE BIOGRAFIJE

6.1 Izhodišče raziskave: Durrschmidtovo preučevanje vsakdanjega življenja Londončanov

V današnji dobi smo priča intenzivni globalizaciji vsakdanjega življenja, ali, kot poudarja Durrschmidt, mikroglobalizaciji⁶⁹. Koščki različnih kultur sveta se na teh mestih ponovno zložijo skupaj in tvorijo t.i. simbolični mikrokozmos globalne kulturne ekonomije, ki vpliva na življenjski stil ljudi. Durrschmidt, ki je bil za mojo raziskavo pomembna referenca, je skušal opisati dinamiko vsakdanjega življenja v mikrokozmosu skozi analizo pripovedi osmih Londončanov (glej 2000: 13-15). Njegovo razmišljanje izhaja deloma iz fenomenologije Schutza in Husserla, predvsem pa iz fenomenologije vsakdanjega življenja, ki je, kot sam pravi, bližje Sokratu kot Husserlu. Vendar skuša narediti še korak dlje z idejo fenomenologije globalizacije. Zanimajo ga spremembe v okvirih pomenov ljudi v obdobju globalizacije. Kako se ljudje spopadajo s tako hitro spreminjajočim se svetom kot smo mu priča danes in kako poteka spreminjanje pomenov v vsakdanjem življenju ljudi, predvsem tistih, ki živijo v globaliziranih svetovnih mestih.

Bistvo Durrschmidtove raziskave je predstavitev razširjenega miljéja prebivalcev Londona, ki se v veliki meri širi zaradi intenzivne mikroglobalizacije vsakdanjega življenja v britanski metropoli. Z biografijami osmih Londončanov, ki jih je izbral, kot pravi, z vso metodološko pazljivostjo, je želel prikazati ločitev lokalnosti, ki ima v njegovem delu izrazito geografsko konotacijo, od miljéja, v globaliziranem svetovnem mestu. Miljé je opredelil kot relativno stabilno izoblikovanost pomenov in delovanj posameznika v nekem družbenem okolju, ki ga nosi vsak posameznik s sabo in torej ni odvisen od fizičnega okolja v katerem le ta prebiva. Iz tega sledi, da si ljudje sicer lahko delijo fizično okolje, živijo pa v povsem različnih miljéjih. Specifični miljéji se v geografskem smislu razširjajo s pomočjo mobilnosti ljudi in z uporabo sredstev globalnih komunikacij (glej Durrschmidt, 2000: 18-22). Takšen pogled se sklada s konceptom deteritorializacije kulture, delno pa tudi z Giddensovim konceptom *disembedding-a*.

⁶⁹ Razmišljanja Durrschmidta do te točke so povsem primerljive z idejami Ulricha Becka, ki sem jih podrobneje že predstavila.

Ne glede na različne miljeje se le te, ugotavlja Durrschmidt, njihovi pripadniki večinoma trudijo na takšen ali drugačen način uskladiti z ritmom velemesta. Usklajevanje med posameznikovim miljejem in družbeno-kulturnim okoljem Londona se kaže na tri načine. V primeru vpliva kompleksnega družbenega okolja (na primer Londona) na zaprt milje posameznika, govorimo o t.i. zunanjem vplivu na odtrganje od korenin miljeja (*external uprooting*). V Durrschmidtovi raziskavi takšno odtrganje doživi Rolf, priseljenec iz Nemčije, ki se znajde v Londonu proti svoji volji, kasneje pa ga svoboda, anonimnost in kozmopolitstvo ki ga tam doživi, povsem prevzamejo. Odloči se, da v Londonu ostane, čeprav to prvotno ni bil njegov namen. Pretrga s koreninami svojega miljeja in ga temeljito preoblikuje pod vplivi velemestne dinamike.

Drugič, v primeru zavestnega pretrganja ovir lokalnega družbenega okolja govorimo o notranjem vplivu na odtrganje od korenin miljeja (*internal uprooting*). Ira, priseljenka iz majhnega mesteca s komaj dva tisoč prebivalci se je odločila, da poišče svoj življenjski prostor drugje. Majhnost, omejenost priložnosti, in dolgočasnost mesteca sta jo dušili že od zgodnje mladosti. Zato se je načrtno odcepila od korenin svojega miljeja in odpotovala v London, ki je sedaj njen dom in v katerem je njena osebnost zaživela brez omejitev in brez zahtev po ponovnem zakoreninjenju. Durrschmidt ugotavlja, da ima odtrganje od korenin navadno osvobajajoč vpliv na posameznikov milje in gre z roko v roki s širjenjem obzorij. Vendar temu ni vedno tako. Pride lahko tudi do strukturnega neskladja med miljejem in družbenim okoljem.

Durrschmidt ponazori to še s tretjim primerom. Herbert, sedaj upokojenec, ki je večino svojega življenja preživel v Londonu, je ob naseljevanju migrantov širom sveta v metropolo začutil izrazito nelagodje. Ves čas se je nostalgичno spominjal časov, ko je bil London še angleški in so živeli v njegovem okolju ljudje z istimi vrednotami in razmišljanjem kot ga je imel sam. Zaradi nezmožnosti razširitve svojega miljeja in pričakovanja da se bodo drugi prilagodili majhnemu in omejenemu svetu v katerem živi sam, je življenje v vedno bolj transnacionalnem in kozmopolitskem Londonu postalo zanj neznosno. Z ženo sta se preselila v vasico izven Londona, v upanju, da bosta spet lahko mirno zaživela v okvirih svojega lokalnega miljeja, kajti ta se je znašel v izrazitem strukturnem neskladju z mikroglobaliziranim življenjskim svetom Londona, ki je doživljal temeljito transformacijo in posegal v milje lokalnega prebivalstva.

Durrschmidt do podrobnosti preuči vse tri zgodbe in išče spremembe v pomenih ljudi v dobi spreminjanja družbene dinamike Londona. Moji cilji so bili bolj skromni, čeprav sem v grobem sledila njegovi raziskavi, predvsem pa kategorizirala zgodbe ljudi, s katerimi sem se pogovarjala, glede na tri zgoraj omenjene kategorije.

6.2 Kako si ustvariti dom v kulturnem supermarketu⁷⁰: tri biografije Londončanov

Na tem mestu predstavljam zgolj najbolj zanimive ugotovitve iz mojih intervjujev, ki sem jih izbrala glede na njihovo relevantnost za našo temo.

6.2.1 Serhat

Serhat je britanski državljan. Rojen je bil v severnem Londonu, v okrožju Tottenham, kamor sta pribežala njegova mama in oče v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Oba starša sta turškega porekla, vendar je mama svoja najstniška leta preživela na Cipru, oče pa v celinski Turčiji. Za imigracijo v London sta se odločila zaradi političnih konfliktov v njunih državah, kajti na Cipru je postajal etnični spor med Turki in Grki vedno bolj oster, v Turčiji pa je vrelo zaradi komunizma. Odhod je bil predvsem za mamo izredno težek in v novo deželo se je odpravila z izrazitim odporom. V Londonu sta se torej spoznala in si ustvarila družino v Tottenhamu. Jezik je bil zanju prvotno velika ovira pri vključitvi v skupnost, in njun prvorojenec Serhat se je do tretjega leta starosti učil govoriti samo turško. Vendar jima je postopoma uspelo, predvsem s pomočjo že v Londonu živečih sorodnikov in turške skupnosti nasploh.

V Londonu lahko živiš v svoji majhni skupnosti relativno izolirano od britanske družbe. Namreč, zaposliš se lahko pri sorodnikih ali znancih v etničnem podjetju, živiš lahko v okrožju, ali vsaj v ulicah v katerih prevladuje določena, se pravi tvoja etnična skupina. Večino prijateljev si lahko poiščeš v etničnih kulturnih ali verskih centrih, nakupuješ v etničnih trgovinah ali nakupovalnih centrih ki uvažajo hrano in drugo blago iz tvoje domovine. Moja mama vse to počne, poleg tega, da s pomočjo kabla nenehno spremlja turški televizijski program in posluša turške radijske postaje. Ampak kljub vsemu ob vprašanju če pogreša Ciper in če bi se bila pripravljena vrniti, to odločno zavrne. Pravi, da ima tu možnost biti karkoli hoče in se je odločila da bo Turkinja. Na Cipru ali v Turčiji pa se ne moreš nič odločiti. Tam preprosti moraš biti Turek. Mislim da je to tisto kar najbolj ljubi v tej deželi. Občutek da lahko izbira.

⁷⁰ Idejo globalnega mesta kot kulturnega supermarketa povzemamo po knjigi Gordona Mathews: *Global Culture/Individual Identity: Searching for home in the cultural supermarket* (2000).

Ob prvem obisku šole je Serhat doživel kulturni šok⁷¹. Namreč, navajen turške kulture in ljudi, predvsem pa brez znanja angleščine, je bil povrh vsega dodeljen še v razred z izrazito črnsko populacijo. Vendar je hitro osvojil jezik, navezal prijateljstva in razširil meje svojega do tedaj zgrajenega miljeja. Njegovi prijatelji so bili večinoma črnci, ampak sprejemal jih je povsem brez predsodkov, ker so tako sprejemali tudi oni njega. Tako je bilo vsaj v osnovni šoli. Vse otroke z različnim etničnim ozadjem je združevalo dejstvo, da živijo v Londonu, na kar je bila večina ponosna. Večina jih tudi ni čutila potrebe po skrivanju svojega etničnega izvora ali celo sramovanju.

Doma naučenim vrednotam in načinu življenja so se pridružile nove, predvsem britanske, pa tudi vrednote drugih kultur, ki smo jih prevzeli drug od drugega, če so nam bile seveda všeč. No, v osnovni šoli se je to kazalo na banalnih stvareh: da si na primer prosil mamo da ti za šolsko kosilo namesto *pita* kruha in *haloumi* sira pripravi raje angleški *marmite* na toastu ali pa tajske krekerje z omako iz zelenega curryja.

V srednji šoli in kasneje v življenju so se stvari nekoliko spremenile. Naenkrat je postalo pomembno od kod prihajaš. V Serhatovem primeru in primeru vseh imigrantov druge generacije je bila dilema opredelitve še posebno težka. Namreč, bili so rojeni v Angliji kjer so preživeli vse svoje življenje, vendar je bil njihov etnični izvor drugačen. To je bilo, če ne drugače, vidno vsaj po fizičnih značilnostih. Zato jih niso sprejeli v svojo skupino Angleži, prav tako pa tudi ne prva generacija turških imigrantov v Londonu. Da bi bila mera polna, pa je *Turkish bastard* ob poletnih obiskih Cipra, od koder izvirajo njegove korenine, ironično postal *English bastard*. Vendar večjih izbruhov rasizma niti Serhat niti njegova družina niso doživeli; tako na neformalni ravni, kot tudi ne na formalni, institucionalni ravni.

Londončani so sicer ponosni na relativno liberalno tradicijo priseljevanja pripadnikov različnih ras in kultur v njihov življenjski prostor, mi je povedal Serhat, vendar je potrebno opozoriti tudi na občasne izpade rasne nestrpnosti, ki so se odvijali predvsem v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Moj sogovornik je nedvomno imel v mislih silovite, predvsem nočne spopade, med belci in temnopoltimi priseljenci iz Karibskega otočja, ki so se odvijali v londonskih okrožjih Notting Hill in Notting Dale.

⁷¹ Antropološka literatura opredeljuje kulturni šok kot : »...stanje brezupne osuplosti, prepadenosti, zbežanosti in zmede. Vse to pelje v apatijo in umik človeka v izolacijo. Pri tem se med ukinitvijo starih norm in sprejemanjem novih pogosto pojavlja 'kulturna praznina', ki lahko pripelje do pojava socialne patologije. Kulturna praznina je posledica stabilnosti 'starih' vzorcev in norm, ki so v novi sredini razvrednoteni, a se ne 'umaknejo' novim. Sprejemanje novih norm, vrednot oz. proces preoblikovanja identitete, resocializacija, je močno oviran« (Južnič v Lukšič-Hacin, 1995: 109).

V obdobju od konca avgusta do sredine septembra leta 1958 je London doživel enega izmed najhujših rasističnih izbruhov v svoji zgodovini. Nemiri so se začeli z napadom belcev na Švedinjo, poročeno s priseljencem iz Karibskega otočja, ko se je zvečer vračala na svoj dom v Notting Hillu. Vanjo so metali kamne, les in steklo, ter jo nazadnje podrli na tla z močnim udarcem v hrbet. Že pred tem ključnim dogodkom, ki je mobiliziral velik delež zahodno-londonskega prebivalstva, je bilo zaznati nemirno in napeto ozračje med belci in temnopoltnimi priseljenci iz Karibskega otočja, ki se je velikokrat končalo s pretepi v lokalnih pubih. Največkrat je bil povod za agresivno vedenje belcev druženje žensk (belk) s temnopoltnimi. Toda šele po napadu na Švedinjo se je sprožil val intenzivnih rasističnih pohodov belcev po Notting Hillu, razbijanje trgovin, ki so bile v lasti temnopoltnih priseljencev ali tistih belcev ki so jim prodajali svoje blago, pretepanje vseh temnopoltnih ki so jim prekrizali pot in spopadanje s policijo (glej Notting Hill Riots: <http://www.portowebbo.co.uk>).

Razloge za rasne menire lahko poiščemo v zgodovinskem dejstvu, da je Velika Britanija leta 1958 zašla v blago recesijo, ki je rezultirala v povišani stopnji brezposelnosti. Imigranti, predvsem tisti iz Karibskega otočja, so postali trn v peti lokalnemu revnemu prebivalstvu, ki je predpostavljalo, da zaradi prevelikega števila priseljencev sami ne dobijo dela. Obsodili so jih neizkušenosti in neizobraženosti, čeprav je v resnici bilo ravno obratno. Priseljenci iz Karibskega otočja so bili v večini dobro izučeni za delovna mesta ki so jih zasedali v Britaniji, največkrat dosti bolje kot revni in neizobraženi sloji lokalnega prebivalstva. Posledično so si številni lahko privoščili boljšo namestitev in boljši življenjski stil, poleg vsega pa so s svojo eksotičnostjo postali izjemno privlačni za ženski del prebivalstva. Podrobnejši vpogled v strukturo brezposelnega prebivalstva nam celo izda, da je bila ob izbruhu nezaposlenosti brez dela 2% belskega prebivalstva in kar 8% priseljencev⁷² (ibid.)

Od leta 1964 se v Notting Hillu vsako leto v avgustu odvija največji britanski ulični festival, ki so ga skupaj ustanovili priseljenci iz Karibov in lokalno prebivalstvo. Njegov namen je

⁷² Nezadovoljstvo z družbeno situacijo v kateri se je znašla nekdanja metropola največjega svetovnega imperija in je rangirala od gospodarskega nazadovanja, brezposelnosti in propadanja mestne infrastrukture, do množičnega priseljevanja številnih ras in etnij, se je v šestdesetih letih izrazilo v neslavnem propadanju londonskega urbanega središča, in predvsem njegovega centra. Vlada je morala ukrepati. V sredini sedemdesetih letih je okrepila poseben, že pred leti ustanovljen program t.i. urbane pomoči. Začela se je gentrifikacija revnih mestnih središč. Prvotno je bil pojem gentrifikacije uporabljen za rehabilitacijo propadajoče arhitekture mesta, kasneje pa je začel zajemati vse procese prostorskega, ekonomskega in socialnega rekonstruiranja. Predvsem je bilo potrebno okrepiti ekonomijo mesta in zmanjšati brezposelnost, kar so med drugim poskušali doseči s podporo malemu podjetništvu. Rezultat je bil nastanek številnih t.i. etničnih podjetij, kjer so delo dobili predvsem imigranti. Obnavljala in na novo gradila so se luksuzna stanovanja, hoteli, kulturni in poslovni kompleksi, ter nova, modna in privlačna nakupovalna središča. (glej Sassen, 1991: 255-270).

premostiti kulturne razlike in dokazati, da lahko različne kulture in vere živijo v sožitju, drug ob drugem, na istem geografskem območju (glej Notting Hill carnival:

<http://www.nottinghillcarnival.haldenphotography.com>)

Serhatov primer je bil zame zanimiv predvsem zato, ker mi je predstavil doživljanje življenja druge generacije imigrantov in specifične identitete, ki jo mnogi izmed njih razvijajo. Pri drugi generaciji migrantov, ki se rodijo na tujem, so procesi etnične identifikacije namreč zelo zapleteni⁷³. Pri Serhatu se je občutek nepripadnosti v obe etnični skupini razvil do te mere, da je postala njegova identiteta povsem deteritorializirana.

Zato ker ne pripadam izključno nobeni etnični skupini in ker je v obeh moja pripadnost zgolj polovična, nisem slabe volje. Nasprotno. Ne maram nobenega kategoriziranja v skupine. Če me kdo vpraša od kod prihajam, mu odgovorim da sem Londončan. Nisem Anglež, nisem Turek, sem človeško bitje ki prebiva v Londonu ob drugih človeških bitjih. Z njimi si delim svoj življenjski prostor in zaradi njih in njihovega drugačnega življenjskega stila sem obogaten tudi sam. Za to sem jim hvaležen.

Njegov habitat pomenov ali milje se je tekom življenja temeljito razširil in prestopil meje etnične in narodne pripadnosti. Predvsem pa je pretrgal z etničnimi koreninami in jih nadomestil z lokalno pripadnostjo, brez doživljanja travmatičnih občutkov brezdomstva⁷⁴. Zato predstavlja tipični primer pripadnika novih transnacionalnih prostorov. Durrschmidt bi njegovo zgodbo nedvomno uvrstil v kategorijo *internal uprooting-a*. Nekoliko drugačna je Jasnina zgodba, vendar se prav tako uvršča v isto kategorijo kot Serhatova.

6.2.2 Jasna

Jasna je Londončanka že več kot deset let. Emigrirala je iz Slovenije po končani srednji šoli z željo začutiti utrip življenja v velemestu in pridobiti nove življenjske izkušnje. Sprva je bilo njeno bivanje v Londonu načrtovano za zgolj leto, vendar jo je način življenja v metropoli povsem prevzel in odločila se je, da ostane. Občasnemu hudemu domotožju navkljub je

⁷³ Za podrobnejšo analizo procesov socializacije in etnične identifikacije druge generacije migrantov glej Klinar, 1980: 540-557.

⁷⁴ Po pregledu zapisanih ugotovitev ob koncu raziskave sem ugotovila, da nisem opozorila na negativne učinke ki jih na ravni posameznika lahko vzpodbudi občutek nepripadanja določeni etnični skupini ali specifični kulturi. Občutke osamljenosti, izgubljenosti in brezdomstva v takšnih situacijah literatura namreč eksplicitno izpostavlja. Vendar jih nisem predstavila zaradi preprostega razloga. Namreč, nihče izmed mojih sogovornikov ni v pogovorih izpostavil tovrstne osebnostne stiske in mi dal povoda za natančnejšo analizo dotičnih teorij.

vztrajala pri svoji odločitvi in začela urejati življenje v novem družbenem okolju. Všeč ji je bila svoboda, ki jo je občutila v velemestu in ki ji je omogočila razvoj njej lastnega življenjskega stila brez občutka stigmatiziranosti.

Lahko sem oblekla kar sem hotela, lahko sem se pridružila številnim družbenim gibanjem s podobnimi interesi kot sem jih imela sama, lahko sem hodila v klube z različnimi glasbenimi tematikami – kar mi je pač na določen večer ustrezalo: rock, metal, indijska glasba,... Lahko sem se začela odkrito ubadati s filozofijo budizma, joge in z alternativno medicino, kar me je vedno privlačilo in za kar v svojem prejšnjem okolju nisem dobila vzpodbude. Tudi univerze so ponujale ogromno različnih in razburljivih študijev, na primer študij astrologije ali glasbenega novinarstva, ali akupunkture.. V tem mestu s tako pestro ponudbo sem si lahko načrtala življenjsko pot po bolj ali manj izključno lastnih merilih⁷⁵.

Nekaj let je živela pri angleški družini, kjer je bila varuška treh otrok, nato pa se je preselila k svojemu fantu irskega porekla. Po poroki sta se jima rodila dva fantka, dvojčka, ki sta predvsem Jasnin dotedanji življenjski stil popolnoma postavila na glavo. Brezskrbnosti je bilo konec, poleg prijateljev ki so ji bili sicer večino časa na voljo je začela močno pogrešati svojo družino in njeno pomoč, želela je povečati svojo finančno varnost, predvsem pa je šlo v zakonu pospešeno vse narobe. Po ločitvi in vrnitvi bivšega moža nazaj na Irsko se je znašla v vlogi samohranilke. Želela je čimprej dokončati študij porodničarstva in si zagotoviti stalen vir dohodka, vendar si ni mogla privoščiti varstva, ni imela avta in tudi ne izpita za avto, ki bi ji omogočil lažjo mobilnost po mestu z dvema otrokoma. Morala je zaprositi za državno finančno podporo, predvsem pa ji je začelo zmanjkovati tiste življenjske energije, ki ji jo je London vdihnil ob prihodu. Vendar ji je nazadnje uspelo zlesti na zeleno vejo.

Dogodki v preteklosti so me temeljito preoblikovali. Zaradi njih sem danes bolj trdna, samozavestna in manj naivna. Tako da na njih gledam pozitivno. Sedaj je to obdobje življenja za mano, zaposlena sem v bolnici in finančno povsem neodvisna. In spet me zanimajo stvari iz mladosti kot je recimo joga in aromaterapija, tako da skušam v svoj poklic vplesti tudi te dejavnosti. London to omogoča. Organizirajo se številni seminarji joge za

⁷⁵ University of London, ena izmed najbolj uglednih univerz na britanskem otočju, nudi potencialnim študentom vpis na 4500 različnih študijskih programov, ki jih poučujejo na 19 različnih fakultetah. School of Oriental and African Studies, ki deluje v okviru te univerze, nudi npr. študij številnih orientalskih kultur in njihovih jezikov, vse od afriških do arabskih in indijskih (vključno s sanskrtom), ter jezike in kulture Burme, Tibeta, Koreje, Tajske, itd. Ena izmed zanimivih fakultet univerze je tudi Fakulteta za higieno in tropsko medicino (London school of Hygiene and Tropical Medicine) (glej University of London: <http://saos.ac.uk>). Prav tako je med študenti priljubljena Middlesex University, ki ponuja izredno pestro izbiro programov. V njihovem prospektu lahko med drugimi zasledimo razpis naslednjih študijskih programov: oblikovanje nakita/ pohištva/ stekla/ tekstila (pri slednjem se v zadnjem letu študija študentje lahko specializirajo za bodisi oblikovanje preprog, pletenje in kvačkanje, tkanje, itd.), zgodovina idej, umetna inteligenca, energijski sistemi, herbalna medicina in študije tretjega sveta (glej Middlesex University: <http://www.mdx.ac.uk>). City University nudi podiplomske študije govorne terapije (speech therapy), cenitve vrednosti ozemlja, in upravljanja muzejev in galerij, če naštejemo zgolj tri izmed najbolj zanimivih in nenavadnih (glej City University: <http://www.city.ac.uk>).

nosečnice, v porodnih centrih, in torej ne bolnicah, pa se lahko ženske odločajo tudi za izboljšanje počutja s pomočjo eteričnih olj, barvne terapije in tako naprej. Seveda morajo porodničarji in porodničarke opraviti določene tečaje, ki jih primerno usposobijo za opravljanje teh stvari, ampak vse je na voljo, tu je vse mogoče. Lahko grem tudi za več dni na Glastonbury glasbeni festival s svojima otrokoma, ker imajo tam organizirano zabavo in animacijo zanje in se tako lahko tudi sami zabavajo. A ni to super...

Ta del Jasninega intervjuja sem izbrala zato, ker prikazuje željo po alternativnem načinu življenja, ki v prejšnjem življenjskem okolju ni nudil pozitivnega nagrajevanja s strani družbe. Počutila se je omejeno in osamljeno, želela je izraziti in razvijati svoje interese v družbi somišljenikov in brez stigmatizacije. London jo je zaradi svoje pestrosti okusov navdušil in začutila je okolje, kjer bi lahko neomejeno razvijala svojo identiteto. Spiritualna naravnost in želja po študiju alternativnih metod zdravljenja je tukaj ponujala nagrado, ki bi ji povečala pozitivno samopodobo in samospoštovanje. Vendar se je z ločitvijo od moža zataknilo. Velemesto je naenkrat pokazalo svojo temno plat in Jasna se je, v boju za preživetje, morala znajti v okolici, ki se ji je naenkrat zdela kruta in hladna. Zaradi dveh otrok, ki ju je morala preživljati, je bila prisiljena čimprej dokončati študij, ki jim bi nudil finančno stabilnost. Porodničarstvo, ki se povsem razlikuje od njenih prejšnjih poklicnih teženj, je predstavljalo stabilnost, ki jo je bila prisiljena vzpostaviti v svojem življenju.

Vendar se je London, ko je Jasna ponovno splavala na zeleno vejo, še enkrat izkazal za mesto priložnosti. Ko se je že zdelo da je velemesto zatrla njene interese, se je ponovno pokazala možnost nadaljevanja gojenja interesov iz mladosti. Tokrat preko dela v porodnih centrih, ki bi združili njen poklic in dolgoletno življenjsko filozofijo. Predvsem pa materinstvu in letom navkljub ne bi bil izključen ogled rock festivala, ki bi v starem okolju nedvomno vzbudil zgražanje, v novem pa se njegov obisk zdi nekaj povsem normalnega.

Kot mi je, poleg Serhata, povedala tudi Jasna, na institucionalni ravni ne občuti razlike v obravnavanju, prav tako tudi ni doživela neprijetnih dogodkov na neformalni ravni, torej v vsakdanjih interakcijah z ostalimi Londončani. Sama meni, da močne občutke manjvrednost občutijo predvsem tisti pripadniki prve generacije imigrantov, ki ne poznajo angleškega jezika. Ko pa jezik osvojijo in najdejo službo, se jih začne obravnavati relativno enakovredno, vsaj kar se tiče različne etnične pripadnosti. Razlike pa obstajajo seveda, kot v vsaki družbi, tudi glede na delovni položaj in status, ki ga posamezniki zasedajo. Jasna se je ob prihodu v London sicer počutila dobrodošlo, ob koncu svojega študija porodničarstva, ki je v Londonu izrazito ugleden poklic, pa se je začela počutiti celo zaželeno. Dve osnovni vprašanji, ko v

Londonu spoznaš nekoga z naglasom, pravi, sta od kod prihajaš in kje si zaposlen. In če so jo britanski Londončani, ob izjavi da je Slovenka, sprejeli z določenimi zadržki, so odreagirali povsem drugače, ko je povedala za kaj se je izučila. Takrat etnične razlike niso bile več tako pomembne pri ustvarjanju njihovega mnenja in z navdušenjem so jo povsod sprejeli. V bolnici, kjer je zaposlena, pravi, je večina zdravnikov Indijcev, čeprav je okrožje naseljeno s pretežno belim in elitnim prebivalstvom⁷⁶. Indijski zdravniki, pravi, veljajo za najboljše porodničarje in ginekologe v njihovem okrožju (Barnet) in uživajo izrazito ugleden položaj.

6.2.3 Geraldini

Geraldini je prišla v London iz Mexico Cityja pri osemnajstih letih. Njena mama, samohranilka, ki ji je nekaj let še uspelo plačevati šolnino za privatno šolo za svoji dve hčerki, je po petih letih privatnega šolanja bila prisiljena vpisati dekleti v javno šolo. Njen posel zlatarstva je namreč počasi propadal in zavedala se je, da bodo kmalu ostali brez denarja. Javne šole v Mehiki so tako slabe in imajo tako nizke kriterije, da je vpis na morebitno univerzo skoraj onemogočen, na žalost pa so tudi eno izmed zbirališč mladine, ki se je zaradi revščine prisiljena ukvarjati z manjšimi ali večjimi kriminalnimi dejavnostmi. V takšno družbo je vedno bolj začela zapadati tudi Geraldini, ki je bila sicer v privatni šoli vzorna učenka. Poleg tega se je zaradi finančnega stanja v družini morala tudi zaposliti, kar jo je še dodatno odvrnilo od učenja. Mama je zato v obupu da bo njena hčerka popolnoma zapadla v kriminalno dejavnost, predvsem pa v upanju, da ji bo omogočena boljša izobrazba, kontaktirala svojo sestro v Londonu in jo prosila za pomoč. Ni imela denarja, zato je teti poslala nekaj nakita, ki ga je še premogla in se ji tako skušala zahvaliti.

Ko sem prispela v London, sem ga takoj zasovražila. Nisem poznala jezika, nisem marala ljudi. Predvsem nisem marala temnejših od sebe, ki pa jih je bilo v tetinem okrožju veliko. Do njih smo v Mehiki gojili rasistična čustva. Do nas so jih gojili belci, mi pa smo jih do črncev. Prav tako se nisem mogla spravit k študiju, čeprav mi je teta plačala šolnino na šoli kjer bi se učila angleškega jezika. Pazila sem njena otroka in to je bilo to. Po enem letu sem si želela le še vrniti nazaj domov. Sovražila sem angleško vreme, hrano, obnašanje, običaje, predvsem pa nisem imela prijateljev v tej mrzli deželi. Vendar sem morala vztrajati. Morala sem se vzeti v roke, da ne bi razočarala mame, ki je storila vse, da bi mi pomagala ustvariti lepše življenje.

⁷⁶ V starejših socioloških razlagah so pripadniki elit opredeljeni kot vzorni prebivalci neke skupnosti, ki posedujejo posebna znanja in/ali talente, pri čemer je njihovo delovanje vedno postavljeno za zgled ostalim prebivalcem. Novejše razlage elito definirajo v pomenu zasedbe nekega pomembnega in vplivnega položaja v družbi, ne le v politiki, temveč tudi na področju religije, vojske, akademske sfere, zdravstva, industrije, komunikacij, itd. (glej Kuper in Kuper, 1996: 237).

Geraldini se je po letu odpora končno odločila za dokončanje srednje šole in se vpisala na univerzo, kjer je študirala angleški jezik. Spoznavati je začela nove ljudi in si ustvarila lastno mrežo dobrih prijateljev. Še vedno je pazila tetine otroke in tako skušala odslužiti za streho nad glavo. Teta je bila na prvi pogled poročena z Angležem, vendar se je ravno v času Geraldininega bivanja pri njih zakon začel vedno močnejše krhati in je kasneje celo propadel. Geraldini pripisuje neuspeh tetinega, in kasneje lastnega zakona razlikam v kulturi in nezmožnosti komunikacije med zakoncema.

Poročila sem se z Lee-jem. Kakšna ironija. Ne le da je Anglež, ampak njegove etnične korenine so celo iz Karibov. Torej je črn. In črnice smo v starih časih v Mehiki rasistično zaničevali. Kako se vse obrne. Enkrat sem v otroštvu s sorodniki obiskala Združene države Amerike in nas niso spustili v neko restavracijo na podlagi naše etnične pripadnosti. Zato sem se bala z Leejem, ki zaradi svojih izredno uspešnih poslov živi na veliki nogi, sploh stopiti v elitne londonske restavracije. Ne le zaradi sebe, ampak tudi zaradi njega. Navsezadnje je bil on še na slabšem kot jaz. Bil je črn. Ampak izkazalo se je ravno obratno. Njegovi angleški prijatelji so občudovali mojo eksotičnost in temperamentnost, predvsem pa se niso menili za barvo kože. To je bil preobrat v mojem razmišljanju o rasnem in etničnem razlikovanju. Z Leejem sva nato imela nekaj lepih let, vendar se v marsičem nisva razumela. Zanj sem bila preveč nora, divja in neukrotljiva. Moj temperament se je radikalno razlikoval od njegovega, kar ga je sprva privlačilo, kasneje pa se je izkazalo za preveč naporno. Enako sem čutila jaz. Bil je preveč mlahav in pasiven.

Po izkušnji z Leejem je Geraldini vzela življenje povsem v svoje roke. Začela je uživati v Londonu in njegovem utripu, ker ji je vdihoval življenjsko moč. Razširila je meje svojega načina razmišljanja. Vendar je kljub temu, da se sedaj opredeljuje za Londončanko in se je v veliki meri asimilirala v angleški način življenja, kar sem opazila med drugim po spremembi načina oblačenja, prehranjevanja, glasbenega okusa in razmišljanja (poznam jo namreč že več kot osem let), še vedno Mehikanka po duši. Ne pogreša države, temveč ljudi s katerimi je bila tesno povezana in dogodke ter običaje ki so jih povezovali. Vendar se nima več namena vrniti nazaj, kjer bi s svojo izobrazbo sicer zlahka našla dobro službo. V zadnjem času se je zaradi vedno večje zavesti o hudi revščini v državah tretjega sveta posvetila zbiranju sredstev za pomoč prebivalcem, predvsem pa pomaga s prostovoljnim delom londonskim brezdomcem.

Dejstvo, da sem sama iz tretjega sveta, nedvomno poveča mojo empatijo do revnih in bolanih ljudi, ki so nezmožni delati ali dela ne dobijo. V tem pogledu sem dosti bolj dojemljiva za takšne reči kot recimo nek Anglež, ki se po načinu življenja ne more primerjati z načini življenja ljudi v tretjem svetu. Vendar kot opažam, postajajo tudi Londončani bolj dojemljivi in empatični. Zdi se mi da zato, ker imajo mnogi prijatelje iz tretjega

sveta, ki jim pripovedujejo o revščini iz prve roke. Tako se jih nedvomno bolj prime kot če o tem samo berejo ali gledajo poročila in dokumentarce po televiziji. Enako je z drugimi stvarmi. Ko je moja prijateljica zbolela za hudo obliko raka in jo kasneje uspela premagati, sva se obe odločili da bova prispevali v fond za raziskave te bolezni. Tudi prej sem se seveda zavedala resnosti te bolezni, vendar sem z aktivizmom začela šele po tem strašnem dogodku.

Geraldini se sedaj že leto dni ukvarja tudi z zbiranjem denarja za raziskave rakavih obolenj. S skupino aktivistov so ravno v času mojega bivanja v Londonu preživeli noč v londonskem zaporu in prosili prijatelje in znance da jih pri tem finančno podprejo. Njihove akcije so med drugim vključevale tudi kilometrske pohode po Londonu ki so trajali celo noč (t.i. moonwalking).

Sprva zavračanje, nato pa navdušeno sprejemanje novega življenjskega družbene okolja, je tipičen primer Durrschmidtovega *external uprooting-a*. Vendar sem Geraldinin primer izbrala predvsem zaradi dveh stvari: njene izrazite vloge aktivistke, ki jo je vzpodbudilo okolje velemesta, in predvsem spremembe odnosa do rasnih razlik. V kontekstu slednjega je Geraldini močno razširila svoj milje. Njena sprememba v dojemanju in razmišljanju je potrdila trditve mnogih strokovnjakov, da novi prostori, ki nudijo nove načine življenja in nova razumevanja o naravi stvari, proizvajajo nove identitete. Najbolj eksplicitno to izpostavi Goldin: »Ni nacionalna država tista, ki definira in opredeljuje identiteto. Nove pokrajine in novi ljudje, ki skupaj živijo in delajo so tisti, ki razvijajo nove tehnike preživetja in nove kreacije sebstva. Nešteta sporočila se prenašajo v teh novih, kompleksnih prostorih...in botrujejo nastanku novih konceptov identitete« (1995: 158). Geraldini je, na podlagi vpliva novih impulzov v transnacionalnem okolju, spremenila svoje nazore. Brez stigmatizacije družbe je lahko navezala intimne stike s temnopoltim moškim in se z njim brez sramu sestajala ter celo poročila. Spoznala je, da tudi njo družbena okolica povsem sprejema, navkljub dejstvu, da je temnejše polti. S tem se ji je samopodoba močno izboljšala, in pridobila je večji občutek samozavesti.

7 ZAKLJUČEK

Želja po ustvarjanju skupnosti in življenju v njih je univerzalna človeška značilnost. Nihče izmed nas ne bi mogel dolgo preživeti v izolaciji. Pripadanje skupnosti naj bi nam nudilo zaščito pred strahovi izoliranosti, osamljenosti, konflikti, ranljivosti in odtujenosti, zato je članstvo v skupnostih za nas bistvenega pomena za razvoj stabilne identitete in življenjskega stila (glej Papastergiadis, 2000: 196). Toda, če je želja po pripadanju skupnosti univerzalna človeška značilnost, tega ne bi mogli reči za njeno strukturo in značaj. Od časa do časa in od prostora do prostora se njena narava in dinamika spreminjata. Družbena konstrukcija skupnosti implicira na njen dokaj labilen status, kar se potrdi z analizo spreminjanja družbenih redov tekom človeške družbene zgodovine. To, kar ljudi v enem trenutku združuje, jih lahko v naslednjem tudi razdruži. Obstaja ena sama izjema. Konstanta v človeški družbeni zgodovini je posebna oblika skupinske identitete, ki je skozi tisočletja kljubovala vsem spremembam v organizaciji družbenega življenja. V mislih imam seveda pripadnost etničnim skupinam.

Etnične skupine torej tudi danes, v obdobju globalizacije, niso v zatonu. V zatonu je druga skupnost, za katero se je do nedavnega zdelo, da je izrazito močna in utrjena, a se je nacionalno-državni projekt moderne kot vse kaže izjalovil (glej Beck, 2003). Pojav nacionalne države in njen prehod od trde k pospešeno majavi družbeni formi, je potekal relativno hitro. Od trdnosti in neprehodnosti državnih meja do njihove izrazite difuznosti, ni preteklo veliko časa. Razvoj transporta in komunikacijske tehnologije je pripeljal do informacijske revolucije in omogočil ter vzpodbudil vpogled v drugačne skupnosti, drugačne kulture, navade, življenjske stile. Prvič v zgodovini človeštva se je zgodil tako radikalen preskok v dojemanju časa in prostora kot smo mu priča danes. Svet je naenkrat postal manjši in pospešeno bolj povezan. Spoznavanje novega in realna možnost poseči vanj je vzpodbudila številne migracije, ki še zdaleč niso zgolj ekonomske narave. Človek danes ni zgolj *homo economicus*, ampak je predvsem radovedno bitje, ki vedno raje kupuje v svetovnem kulturnem supermarketu (glej Mathews, 2000). Pri tem ne gre zgolj za materialne dobrine, s katerimi je moderni kapitalizem z vzpostavitvijo svetovnega trga dobil povsem nove razsežnosti in si ob misli in upanju na vzpostavitvi *laissez faire* ekonomije že mane roke, temveč tudi za elemente različnih kultur. Trg nam ne ponuja zgolj eksotičnega sadja, zelenjave, začimb, oblačil, filmov in glasbe, temveč tudi različne vrednote, verovanja in življenjske stile, ki se razlikujejo od ene etnične skupnosti do druge. Pri tem si (post)moderni

človek navadno sestavi lastno identiteto iz koščkov različnih kultur. Od vsake vzame tisto, kar mu je všeč, pri čemer se bolj ali manj požvižga na morebitne nacionalne omejitve. Rojeva se t.i. transnacionalna ali kreole kulture. Pri uporabi koncepta transnacionalne kulture je potrebno upoštevati dvoje, kajti pojem zlahka zavede. Prvič, pojav se ne nanaša na prepletanje elementov nacionalne kulture, temveč na prepletanje etničnih elementov kultur. Država in etnična skupnost se namreč pogosto slabo prepletata, ker meje sodobnih držav redko sovpadajo z etnično sestavo prebivalstva. In drugič, pojav se pojavlja v kontekstu preseganja lastnih kulturnih korenin in (relativno) kritičnega sprejemanja elementov drugih kultur ali selektivne inkorporacije. Morda bi bilo zato bolje uporabljati pojem transkulturacije, čeprav v nalogi, po vzoru uveljavljene literature, opisujem omenjene pojave s pojmom transnacionalna kultura.

Kreole kultura, ki je po svojem značaju izrazito deteritorializirana in torej nevezana na določeno ozemlje, kar se kaže v njeni prisotnosti na ozemljih iz katerih primarno ne izvira, pa ni zgolj značilnost migrantov. Res je, da so migranti v veliki meri glasniki in prenašalci lastne kulture po svetu. Drži tudi, da v novih državah naselitve največkrat ustvarjajo diaspore, ki jim omogočajo boljši stik z državo izvora in tako spletejo vezi med obema, pri tem pa ustvarijo transnacionalna družbena polja. Prav tako drži, da imigranti v novi državi ustvarjajo transnacionalno klimo, ki rezultira v transnacionalizaciji kraja. Predvsem se to dogaja v velemestih, ali bolj natančno, v globaliziranih svetovnih mestih, ki so po svoji etnični strukturi izrazito razgibana. Vendar kultura potuje tudi brez fizičnega potovanja ljudi. Nove komunikacijske tehnologije omogočajo vstop elementov različnih kultur v vsakdanje življenje ljudi širom sveta. Omejevanje transnacionalnosti zgolj na izkustvo migrantov v diasporah je povsem nezadostno. Toda ob tej ugotovitvi nastopi težava.

Sociologija, ali katerakoli druga družboslovna znanost, do danes še ni razvila metodologije, ki bi lahko zajela pestrost in izrazito razširjenost transnacionalnih pojavov. Omejenost na metodologijo in terminologijo, ki je nastala v obdobju razcveta nacionalne države, se je izkazala za veliko omejitev pri poskusu analitične opredelitve omenjenega fenomena in njegovih mnogih razsežnosti. Kot že rečeno, metodoloških orodij, ki ne bi bila v domeni nacionalne države, še ni na voljo. Ob upoštevanju dejstva, da transnacionalno izkustvo ni omejeno zgolj na migrante, je koncept diaspore, ki so se ga strokovnjaki nekaj časa krčevito oklepali, pri razlagi povsem neuporaben. Sicer pa ni posebno priročen niti za razlago nove dinamike, ki jo razvijajo imigranti v državi naselitve, kajti predvideva kongruenco med

teritorijem, kulturo in identiteto, ta pa je tudi med migranti v diasporah vedno bolj oslabljen. Prenovljen koncept diaspore, kot ga ponudi Hall, je že bolj uporaben, ker minimizira pomen državne prtljage, vendar je še vedno nezadosten za razlago transnacionalne dinamike.

Nastanek novih transnacionalnih družbenih prostorov, v katerih prevladuje kreole kultura in kozmopolitska dinamika, in v katerih se razvije specifičen tip izrazito deteritorializirane identitete, je potrebno razložiti z novimi koncepti. Pri tem sem se v nalogi poslužila Priesovega poskusa definiranja pojava. Poskusa zato, ker do sedaj, kot že rečeno, še ni splošno priznane in sprejete metodologije za raziskovanje pojavov ki presegajo meje nacionalne države. Sociologija namreč temelji na predpostavki o sovpadanju geografskega in družbenega prostora, danes pa smo priča kopičenju različnih družbenih prostorov znotraj enega samega geografskega prostora. Družbeni prostori, ki postajajo v dobi globalizacije torej transnacionalni, so sestavljeni iz družbenega delovanja, simbolov in artefaktov, ki niso vezani na določeno geografsko ozemlje, ampak se lahko pojavijo tako rekoč kjerkoli. Ti elementi, vsaka kultura razvije sebi specifične, so s procesom socializacije ponotranjeni, in močno vplivajo na način človekovega dojemanja in delovanja v svetu. Vendar človek ni zgolj pasiven prejemnik impulzov iz habitusa, ki bi jih nekritično sprejemal in živel po njihovih navodilih. Svoj habitus nenehno spreminja. Z vedno bolj gostimi vezmi s pripadniki ostalih habitusov razširja obzorja svojega spoznanja, ali kar je Hannerz poimenoval habitat pomenov, Durrschmidt pa miljé. Pri tem se njegov lastni identitetni projekt dinamično preoblikuje.

Do konfrontacije in prepletanja ter preoblikovanja različnih identitetnih projektov prihaja v dobi komunikacijske revolucije po različnih poteh, vendar je proces nedvomno najbolj prisoten v centrih globalne ekumene. Globalna mesta ali globalizirana svetovna mesta so glavna prizorišča srečevanja in prepletanja različnih habitatov pomenov. Ne le da so zaradi intenzivnega priseljevanja pripadnikov različnih etničnih skupin to prostori, na katerih se srečuje neskončno število različnih miljéjev, temveč njihova dinamika ni vezana na omejitve nobene nacionalne države in ni podvržena asimilacijskim pritiskom. Svoboda, ki jo torej posameznik začuti v teh prostorih, omogoča skoraj neomejeno oblikovanje lastnega identitetnega projekta. Okolje, ki ga predstavlja globalizirano svetovno mesto kot središče srečevanja različnih kultur sveta, ima transnacionalen značaj in je kvalitativno drugačno od posameznih nacionalnih kultur. Gre torej za prizorišče deteritorializiranega transnacionalnega prostora. Nastanek novih transnacionalnih družbenih prostorov ni pogojen zgolj z

imigracijami v globalizirana svetovna mesta, vendar je v tem kontekstu njegova dinamika najbolj koncentrirana in očitna.

V Londonu, kjer sem to dinamiko opazovala, me je srečevanje in prežemanje množice kultur in življenjskih stilov na relativno majhnem geografskem prostoru, prepričalo v težo predstavljenih teorij sociologov in antropologov, ki se ukvarjajo s pojavom transnacionalizacije 'od spodaj'. Vstop globalizacije v vsakdanje življenje Londončanov je izjemnega pomena za preoblikovanje njihovega habitata pomenov. Njihove biografije so v veliki večini transnacionalne, in na to so, kot so mi povedali v številnih pogovorih, ponosni. Vendar kljub temu pripadnost skupini lastnega etničnega izvora pri večini mojih sogovornikov ni zanemarjena. Predvsem temu ni tako pri lokalnemu prebivalstvu in imigrantih prve generacije. Širitvi miljejev navkljub se oklepajo znanih vonjev, okusov, prostorov in glasov iz okolja svojega izvora. Globalizirano svetovno mesto jim tega ne preprečuje. Še več, to jim omogoča. V Londonu lahko posamezniki brez asimilacijskih pritiskov obdržijo svoj etnični habitat pomenov, vendar kozmopolitska dinamika, ki jo je mogoče začutiti, v veliki meri nevsiljivo vpliva na njegovo razširitev. Ta možnost svobodne odločitve o poteku lastnega življenja me je navdušila, kot me je navdušila pisana dinamika različnih življenjskih zgodb, ki so jih z mano delili moji sogovorniki. London akomodira skoraj vse svetovne kuhinje, jezike, cerkve, etnične umetnosti, stile oblačenja in študijske programe, kar močno navduši in prežame z vznemirljivo življenjsko energijo.

Skoraj ob koncu raziskave pa je moj optimizem in navdušenje nad možnostjo preseganja nacionalnih barier in vzpostavitvi kozmopolitske alternative obstoječega družbenega reda nekoliko zbledel. Prešinilo me je, da sem morda preveč entuziastično in enostransko predstavila procese transnacionalizacije. Morda sem se tako navdušila nad pozitivnimi lastnostmi transnacionalne dinamike, da sem prezrla njihovo negativno stran. Vsaka zgodba ima namreč dve plati in moja predstavitev novih transnacionalnih prostorov, sem spoznala, vsekakor kriči po nadaljevanju, ki osvetlil problematiko iz druge strani. Navsezadnje, kot ugotavljata tudi Cohen in Kennedy (2000: 372), so zmagovalci globalnih sprememb predvsem tisti posamezniki, ki premorejo veliko moči in denarja. Globalni zmagovalci so transnacionalne korporacije, bogati turisti, iznajdljivi migranti z družinskimi povezavami v številnih državah, ki znajo izkoristiti obstoječo situacijo vedno bolj intenzivnega kapitalizma, predvsem pa novi transnacionalni kapitalistični razred, elita današnjega sveta. Toda vedno več je takih, ki v obstoječi situaciji izgubljajo. Komu mar za procese kreolizacije kulture, ki smo

jim danes priča in se jih lahko veselimo, ali pa za kozmopolitska načela univerzalnih vrednot človeštva, ki so nujno potrebna za utrjevanje zavesti o človeški civilizaciji, če se zaradi globalnih procesov komaj lahko preživlja. Revni kmetje, begunci, mali podjetniki in delavci v propadajočih industrijskih mestih so le nekateri izmed tistih, ki so se znašli v izredno težki situaciji⁷⁷. Globalizacija je naredila bore malo pri odpravi revščine v kateri živi polovica svetovnega prebivalstva, vendar to tudi nikoli ni bil njen resničen namen⁷⁸. Tudi družbena gibanja, ki si prizadevajo v tej smeri, še vedno niso uspela udejanjiti projektov s katerimi bi zmanjšala globalne neenakosti. Nenazadnje so tudi idealistični koncepti univerzalnega humanizma, kozmopolitske demokracije in združenega planeta še vedno utopija. Še vedno smo daleč od tega, da bi ljudje različnih etničnih izvorov in verovanj premostili razlike in živeli drug ob drugem brez pritiskov po asimilaciji ene izmed strani.

Kot posledica globalizacije se paradoksalno, vendar niti najmanj presenetljivo, razlike med skupnostmi še poglobljajo. Morda ljudje napačno interpretirajo procese transnacionalizacije kot grožnjo, ki se ji je potrebno upreti. Kot poskus izbrisa njihovih etničnih korenin in kulturnih vzorcev. Sama tega ne vidim v tej luči, predvsem če se omejim na vpliv transnacionalizma v njegovem kulturološkem ali antropološkem pomenu na mikro situacijo vsakdanjega življenja ljudi. Transnacionalizem namreč proizvaja prostore, v katerih etnične skupine med seboj ne tekmujejo, tudi ne le soobstojajo, temveč se plodno prežemajo. Vprašanje je le, ali je ta vidik transnacionalizacije izvedljiv tudi drugje, ne le v globaliziranih svetovnih mestih, pod kakšnimi pogoji, kdaj in v kakšni obliki. To je že naslednji predlog za razširitev in nadaljevanje moje raziskave. Predvsem bi bilo v tem kontekstu zanimivo ugotavljati razlike med habitati pomenov prebivalcev v transnacionalnih družbenih prostorih

⁷⁷ Zanimivo je razmišljanje Zigmunda Baumana o globaliziranem bogastvu in lokalizirani revščini. »Novo v globalni dobi je to, da je *preplet* med revščino in bogastvom šel po zlu, in sicer, po Baumanu, zaradi globalizacije. Ta namreč prebivalstvo sveta razkolje na globalizirane bogate, ki premagujejo prostor in nimajo nobenega časa, in lokalizirane revne, ki so na prostor prikovani, svoj čas, s katerim nimajo kaj početi, pa so prisiljeni ubijati. Bauman argumentira, da med temi globalizacijskimi zmagovalci in poraženci v prihodnosti ne bo *ne* enotnosti *ne* medsebojne odvisnosti« (Beck, 2003: 84). Posledice pretrganja odnosa odvisnosti ali vsaj sočutnosti, na čemer so doslej temeljile vse zgodovinske forme neenakosti, bodo stanja, za katera ne vemo ne imena ne odgovora nanje (glej *ibid.*).

⁷⁸ V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je Organizacija združenih narodov organizirala številne konference, na katerih se je razpravljalo o vplivu globalizacije na revne države. Strokovnjaki so ugotavljali, da so revni neposredne žrtve ekološke deterioracije (UN Conference on Environment and Development, 1992), nimajo zagotovljenih osnovnih človekovih pravic (UN Conference on Human Rights, 1993), potrebujejo boljšo zdravstveno oskrbo (UN Conference on Population and Development, 1994), so pogosto žrtve nasilja in zlorabe (World Conference on Women, 1995), potrebujejo dostojne in varne bivalne prostore (UN Habitat Conference, 1995), njihovo preživetje pa je ogroženo zaradi delovanja globalnih trgov in transnacionalnih agronomskih podjetij (World Food Summit, 1996) (glej Harcourt, 2003: 77).

in prebivalcev v etnično in versko relativno homogenih državah, katere tipičen primer je Slovenija, ter pripravljenost slednjih do aktivne vključitve v transnacionalno dinamiko.

Kakorkoli že, zaradi številnih etničnih in verskih konfliktov, ki se danes odvijajo v svetu, se morda zdi moje razmišljanje naivno, vendar se ga kljub temu oklepam. Temeljne spremembe družbenega reda, ki smo jim priča, so neizogibne, kajti naša družbena realnost je že postala predmet temeljitega prestrukturiranja. Kakšne pa bodo posledice je težko napovedati. Upamo lahko le, da bodo dolgoročno odpravile nesmiselne konflikte ljudi in skupin na podlagi etničnega izvora in verskega prepričanja, in da bo transnacionalna dinamika nadaljevala svoje pozitivno poslanstvo po vsej globalni ekumeni, ne le v njenih središčih. Na pomoč ji bodo morala priskočiti aktivna globalna družbena gibanja in dinamična civilna družba, katerih primarna naloga bo morala čimprej postati razširjanje habitatov pomenov prebivalcev našega planeta. Ko se bo zgodil ta velik preskok v razmišljanju, bomo končno na pravi poti. Vprašanje je le, ali je preskok v bližnji prihodnosti realno sploh izvedljiv, kajti močno dvomim, da je družbena arhitektura, ki bi to omogočala, že dograjena.

LITERATURA

Knjige in članki

Alter, P. (1991): 'Kaj je nacionalizem?' V: Rizman, R. (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Knjižica revolucionarne teorije, Ljubljana, 221-237.

Anderson, B. (1998): Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma. Studia Humanitatis, Ljubljana.

Appadurai, A. (1996): Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Armstrong, J.A. (1991): 'Pristop k nastanku narodov'. V: Rudi Rizman (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Knjižica revolucionarne teorije, Ljubljana, 39-50.

(1989) Atlas svetovne zgodovine. Cankarjeva založba in Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Basch, L., Glick Schiller, N. in Szanton Blanck, C. (1994): Nations unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. Routledge, London/New York.

Beck, U. (2003): Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo. Krtina, Ljubljana.

Bell, D. (1996): 'Ethnicity and Social Change'. V: Hutchinson, J. in Smith, A.D.(ur.): Ethnicity. Oxford University Press, Oxford/New York, 138-146.

Boulding, E. (1991): 'The Old and New Transnationalism: An Evolutionary Perspective'. Human Relations, 44 (8), 789-806.

Burns, A.F. (1995): 'Identities in Diaspora'. V: Goldin, L.R. (ed.): Identities on the Move: Transnational Processes in North America and the Caribbean Basin. Institute for Mesoamerican Studies, New York, 133-140.

Castells, M. (1996): The Rise of the Network Society. Blackwell, Oxford.

Chaney, D. (1996): Lifestyles. Routledge, London/New York.

Cohen, R. (1997): Global Diasporas. UCL Press, London.

Cohen, R. in Kennedy P. (2000): Global Sociology. Palgrave Macmillan, Hampshire/ New York.

Durrschmidt, J. (2000): Everyday Lives in the Global City: The delinking of locale and milieu. Routledge, London/New York.

- Eade, J. (2000): *Placing London: From Imperial Capital to Global City*. Berghahn Books, New York/Oxford.
- Eller, J. in Coughlan, R. (1993): 'The Poverty of Primordialism: the demystification of ethnic attachments'. *Ethnic and racial studies*, 16 (2), 187-201.
- Flick, U. (2002): *An Introduction to Qualitative Research*. Sage, London/Thousand Oaks/New Delhi.
- Geertz, C. (1963): 'The integrative revolution'. V: Geertz, C. (ur.): *Old Societies and New States*. Free Press, New York, 108-113.
- Giddens, A (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press, Stanford.
- Goldin, R.L. (1995): 'Identities in the (Maquila) Making'. V: Goldin, L.R. (ed.): *Identities on the Move: Transnational Processes in North America and the Carribean Basin*. Institute for Mesoamerican Studies, New York, 158-166.
- Greenfeld, L. (1996): 'Is Nationalism Legitimate? A sociological Perspective on a Philosophical Question'. V: Couture, J., Nielsen, K. In Seymour, M. (ed.) : *Rethinking Nationalism*. *Journal of Philosophy*, Vol. 22, 93-101.
- Hannerz, U. (1996): *Transnational Connections: Culture, people, places*. Routledge, London/New York.
- Hannerz, U. (1997): Fluxos, fronteiras, hibridos: palavras-chave da antropologia transnacional. *Mana*, 3 (1), 7-39.
- Haralambos, M. In Holborn, M. (1999): *Sociologija: Teme in pogledi*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Harcourt, W. (2003): 'The Impact of Transnational Discourses on Local Community Organizing. *Development*, 46 (1), 74-79.
- Harris, H.W. (1995): 'Introduction: A Conceptual Overview of Race, Ethnicity and Identity'. V: Harris, H.W., Blue, H.C. in Griffith, H, E.E (ed.) : *Racial and Ethnic Identity: psychological development and creative development*. Routledge, London/New York, 1-15.
- Hedetoft, U. in Hjort, M. (ur.) (2002) : *The Postnational Self: Belonging and Identity*. University of Minnesota Press, Minneapolis/London.
- Huntington, S.P. (1993): *The Clash of Civilizations*. *Foreign Affairs*, 72 (3), 22-49.

- Jenkins, R. (2002): 'Transnational Corporations? Perhaps. Global Identities? Probably not!' V: Hedetoft, U. in Hjort, M. (ur.): The Postnational Self: Belonging and Identity. University of Minnesota Press, Minneapolis/London, 66-82.
- Juergensmeyer, M. (2002): 'The Paradox of Nationalism in a Global World'. V: Hedetoft, U. in Hjort, M. (ur.): The Postnational Self: Belonging and Identity. University of Minnesota Press, Minneapolis/London, 3-17.
- Južnič, S. (1978): Socialna in politična antropologija. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- Klinar, P. (1980): 'Procesi socializacije in etnične identifikacije (druge generacije migrantov)'. Teorija in praksa, 17 (5), 540-557.
- Kuper, A. in Kuper, J. (1996): The Social Science Encyclopedia. Routledge, London/ New York.
- Luckmann, T. in Berger, P. (1988, 1966): Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (1995): Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (1999): Multikulturalizem in migracije. Založba ZRC, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (2004): 'Konceptualne dileme v razpravah o multikulturalizmu in globalizaciji'. Dve domovini/Two homelands, 19, 107-120.
- Mathews, G. (2000): Global Culture/Individual Identity: Searching for home in the cultural supermarket. Routledge, London/New York.
- Merriman, N. (1993): The Peopling of London. Fifteen thousand years of settlement from overseas. Museum of London, London.
- Mlinar, Z. (1994): Individuacija in globalizacija v prostoru. SAZU, Ljubljana.
- Mlinar, Z. (1995): 'Na pragu ubikvitarne družbe?' Teorija in praksa, 32 (5-6), 426-443.
- Modood, T. et al (1997): Ethnic Minorities in Britain: Diversity and Disadvantage. The Fourth National Survey of Ethnic Minorities. Policy Studies Institute, London.
- Nastran-Ule, M. (2000): Temelji socialne psihologije. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- (1993) Oxfordova enciklopedija zgodovine: od 19. stoletja do danes. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Papastergiadis, N. (2000): *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Polity Press, Cambridge.

Perlmutter, H.V. (1991) : 'On the rocky road to the first global civilization'. *Human Relations*, 44 (9), 897-1010.

Phizacklea, A. (2000): 'Migration and globalisation: looking back and looking forward'. V: Westwood, S. in Phizacklea, A.(ur.): *Trans-nationalism and the Politics of Belonging*. Routledge, London/New York, 101-119.

Pries, L. (2001) : 'The approach of transnational social spaces. Responding to new configurations of the social and the spatial'. V : Pries, L. (ur.) : *New Transnational Social Spaces: International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Routledge, London/New York, 3-30.

Rizman, R. (1991): 'Teoretske strategije v študijah etnonacionalizma'. V: Študije o etnonacionalizmu. Knjižica revolucionarne teorije, Ljubljana, 15-37.

Renner, T. (1998): 'Identitete in porabništvo - stara pravila, nove igre'. *Časopis za kritiko znanosti*, 26 (189), 13-19.

Robertson, R. (1992): *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage, London.

Robins, K. (2001): 'Endnote: To London: The City beyond the Nation'. V: Morley, D. in Robins, K. (ed.): *British Cultural Studies*. Oxford University Press, Oxford.

Sassen, S. (1991): *The Global City: New York, London, Tokio*. Princeton University Press, Princeton.

Schmitter-Heisler, B. (2000): 'The Sociology of Immigration: From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Arena'. V: Brettell, C.B. in Hollifield, J.F. (ur.): *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. Routledge, London/New York, 77-96.

Schulze, H. (2003): *Država in nacija v evropski zgodovini*. Založba /*cf, Ljubljana.

Soysal, Y.N. (2002): 'Citizenship and Identity: Living in Diasporas in Postwar Europe?' V: Hedetoft, U. in Hjort, M. (ur.): *The Postnational Self: Belonging and Identity*. University of Minnesota Press, Minneapolis/London, 137-151.

Smith, A.D. (1991): 'Genealogija narodov'. V: Rizman, R. (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Knjižica revolucionarne teorije, Ljubljana, 51-57.

Smith, A.D. (2000): *The Nation in History: Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*. Polity Press, Cambridge.

Smith, M.P. (2001): Transnational Urbanism: Locating Globalization. Blackwell Publishers, Malden/Oxford.

Smith, Z. (2000): White Teeth. Penguin books, London.

Stones, R (1998): Key Sociological Thinkers. Macmillan, London.

Strassoldo, R. (1990): Lokalna pripadnost in globalna uvrstitev. Družboslovne razprave, 10, 67-75.

Sztompka, P. (1994): The Sociology of Social Change. Blackwell, Oxford.

Tiryakian, E. A. in Nevitte, N. (1991): 'Nacionalizem in modernost'. V: Rizman, R. (ur.): Študije o etnonacionalizmu. Knjižica revolucionarne teorije, Ljubljana, 267-295.

Van Hear, N. (1998): New diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities. UCL Press, London.

Verlič-Christensen, B. (2002) : Evropa v precepu med svobodo in omejitvami migracij. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Vertovec, S. (1999): 'Conceiving and researching transnationalism'. Ethnic and Racial Studies, 22 (2), 447-62.

Vertovec, S. in Cohen, R. (1999): 'Introduction'. V: Vertovec, S. in Cohen, R.: Migration, Diasporas and Transnationalism. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham/Northampton, i-xxvi.

Wallerstein, I. (1974): The Modern World System. Academic Press, New York.

Westwood, S. (2000): 'The politics of belonging – political love: popular culture and the national romance in Latin America'. V: Westwood, S. in Phizacklea, A.(ur.): Trans-nationalism and the Politics of Belonging. Routledge, London/New York, 39-56.

Spletne strani

City University: <http://www.city.ac.uk>, 5.3.2005.

Heathrow airport: <http://www.baa.co.uk>, 10.9.2004.

Iran: Eight Years of Death Threats: Salman Rushdie: <http://web.amnesty.org/library>, 10.11. 2004.

London Cultural Capital: Realising the potential of a world-class city:
<http://www.london.gov.uk/mayor/strategies/culture/docs/highlights.rtf>, 5.3.2005.

Middlesex University: <http://www.mdx.ac.uk>, 5.3.2005.

Notting Hill Carnival: <http://www.nottinghillcarnival.haldenphotography.com>, 21.2.2004.

Notting Hill Riots: <http://www.portowebbo.co.uk>, 21.2.2004.

Office for National Statistics: <http://www.statistics.gov.uk/london>, 3.4.2004.

Patriotism and Cosmopolitanism: <http://www.phil.uga.edu/faculty/wolf/nussbaum1.htm>, 3.4.2004.

School Uniform: England: <http://histclo.hispeed.com/schun/country/eng/schuneng.html>, 5.3.2005.

University of London: <http://saos.ac.uk>, 5.3.2005.

Drugi viri

Faist, T. (1999): 'Transnationalism in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture'. Seminar delivered for the Transnational Communities Programme Series, Oxford University.

Horst, C. (2002): 'Transnational Dialogues: developing ways to do research in a diasporic community'. Paper presented for a Transnationalism Seminar at the CERES Summer School 'Pathways of Development', Utrecht University.

Sklair, L. (1998): 'Transnational Practices and the Analysis of the Global System'. Seminar delivered for the Transnational Communities Programme Series, Oxford University.

Vertovec, S. (1998): 'Three meanings of diaspora, exemplified among South Asian religions'. Seminar delivered for the Transnational Communities Programme Series, Oxford University.

Vertovec, S. (2000): 'Fostering Cosmopolitanisms: a conceptual survey and a media experiment in Berlin'. Seminar delivered for the Transnational Communities Programme Series, Oxford University.

PRILOGE

Priloga A: Londonska okrožja

The London boroughs

Vir: Office for National Statistics: www.statistics.gov.uk/london

Priloga B: Smernice za izvedbo polstrukturiranih intervjujev

1. Self-reflection on personal identity

To begin with, I would like you to tell me how the story of your life occurred – starting with the place of birth and focusing on events that constituted your identity. You can take your time in doing this because to me everything is of interest that is important to you.

2. Relevant aspects of personal identity elaborated

Closer look at mentioned aspects of personal identity that are of my interest (e.g. taste in food, fashion, music, involvement in social movements, following global trends,..)

3. Ethnic identity

Migration experience (where applicable)

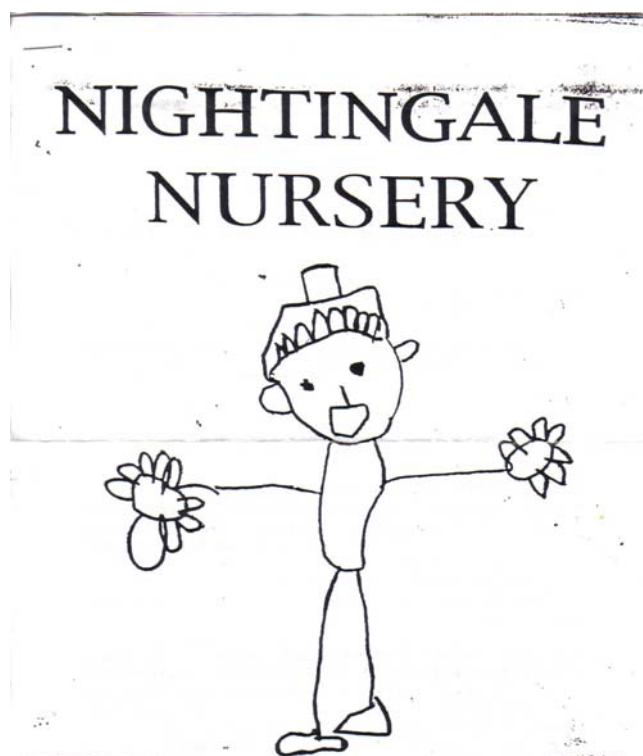
Reflection on ethnic diversity in London (e.g. adjustment to London multicultural environment, importance of his/her own ethnic background, pressures of assimilation or tendency toward syncretism(?), racist issues)

4. Living in a global city

Comparison of life in the town of origin to London (where applicable)

Feelings about dynamics of life in London (e.g. study/work opportunities, comment on cultural, political, party scene, liberal policy on 'eccentricity' – as mayor Livingston put it, and his/her active involvement in the dynamics)

Priloga C: Del učnega načrta za prvo leto šolanja v osnovni šoli Nightingale Primary
School v Wood Greenu

BILINGUAL CHILDREN

Children who know their own language well will learn English during their time at nursery. Being bilingual is a valuable skill. Staff will help children to develop their English skills in every way possible but also understand the importance of supporting the child's home language. We encourage the use of the children's first language in spoken and written forms in our school.

EQUAL OPPORTUNITY

We have a strong commitment to equal opportunities and work very hard to make sure that each child gets an equal chance to develop fully. We avoid sexual or racial stereotyping and encourage every child to have a positive image of themselves and respect for others.

We aim to share knowledge and experience of the rich variety of cultures in our school through our multicultural curriculum and resources. We will keep you informed of current topics in the nursery and would welcome any expertise from parents/carers or artifacts, books, photos etc. that you could supply for us to show to the children or put on display.

Priloga C: Življenje v multikulturalni metropoli

Slika 1: Camden Town Market

Stojnice z japonsko, tajsko in indijsko hrano nudijo tradicionalne dobrote svoje kuhinje. Na tržnici si lahko privoščimo tudi italijanski, mehiški, turški, grški, kitajski in indonezijski obrok.

Slika 2: Camden Town

Liberalna, sproščena in alternativna scena je magnet za mlade. Trgovine z eksotičnimi in ekscentričnimi oblačili, 'ordinacije' kjer ti preluknjajo ali tetovirajo poljubni delček telesa in številni pubi in klubi z alternativno glasbo, privabljajo v Camden, poleg Londončanov, tudi številne turiste iz vsega sveta.

Sliki 3 in 4: Blackstock Road.

Nedvomno najbolj etnično pestra ulica v Londonu. Na razdalji devetdesetih metrov se druga ob drugi vrstijo restavracije in trgovine številnih etničnih skupin. Na sliki 3 vidimo etiopijsko (katoliško) delikateso in francosko pekarno, na sliki 4 pa indijsko restavracijo in islamsko mesnico.

Priloga D: Moji gostitelji

Od zgoraj navzdol: Luka, Serhat, Jasna, Sean